ZVON

Najstarejša slovenska revija
za kulturo in družbo

2015, letnik XVIII, številka 6

Uredništvo
Jože Faganel
Tadeja Petrovčič Jerina
Alenka Veber
Edvard Kovač
Marko Tavčar
Mojca Seliškar (lektoriranje)
Nina Brumec
Tereza Mohar

Oblikovanje
Jurij Jančič

Prelom
Lidija Murenc

Marketing
Simon Ozvatič
simono@celjska-mohorjeva.si

Rokopisi
mohorjeva@siol.net

Naslov uredništva
Nazorjeva 1
Ljubljana
Tel.: 01/244 36 70

Naročniška služba
Lidija Koštomaj
info@celjska-mohorjeva.si
Tel.: 03/426-48-00

Založili
Društvo Mohorjeva družba
(zanj Jože Planinšek)
Celjska Mohorjeva družba d. o. o.
(zanjo Jože Faganel)
in Goriška Mohorjeva družba
(zanjo Renato Podbersič)

Tisk
Dravski tisk d. o. o., Maribor

Cena
Posamezna številka
5,40 EUR
Letna naročnina
27 EUR
Letna naročnina za tujino
45 EUR

Revijo sofinancira Javna agencija
za knjigo Republike Slovenije

www.mohorjeva.org

Na naslovnici: France Balantič (Krištof Zupet)

Uvodnik

2 »Ne v zaton, temveč v življenje«
Igor Grdina

Leposlovje

5 Slovenija brezmadežna
Rade Krstič

7 Vdanost
Smiljan Trobiš

8 Jesenski realizem
Marko Pišljar

9 Nepopolnost /Unvollkommenheit
Heinrich Heine

11 Skriti zapis preroške ure 2
Janez Kajzer

Esej

17 Liberalizem – eden od odločilnih tokov modernega sveta
Janko Prunk

20 Vznemirljiva beseda
p. Edvard Kovač

Pogovor

23 Jože Snoj: Umetnikovo poustvarjanje svetá »konkurira« Stvarstvu
Ivan Puc

Iz nastajajočih knjig

28 Heloiza in Abelard – skrivnost poroke
Etienne Gilson

Zapiski in ocene, gradivo

32 Konec Kacove družine

37 Spomini kot zgodovinski vir
Stane Granda

38 Elza Jereb, vélika gospa
Boris A. Novak

41 K simpoziju ob 110-letnici Franklovega rojstva
Tanja Rebula

42 Rebulov zbornik 2
Primož Sturman

44 Irena Husu: Nedotakljiva
Jernej Terseglav

44 Smiljan Trobiš: Pod zasviti zvezd
Jernej Terseglav

45 Smiljan Trobiš: Meander
Jernej Terseglav

46 Zvonova založnica Celjska Mohorjeva ob volilnem občnem zboru
Jože Faganel

48 Letno kazalo
Nina Brumec

Anton Korošec (1872–1940)

V začetku leta 1939 je Anton Korošec zapisal: »Slovenci smo narod dela. […] Nismo navajeni živeti od rent in kapitalov. Naš kruh je bil in je vedno pošteno prislužen, pot, po kateri smo si gradili in ustvarjali boljše življenjske pogoje, ni pokrita s krvjo in krivicami.« Prav tako je poudaril: »Če bi nam bilo usojeno, da izginemo, bi se bilo to že zdavnaj zgodilo. Toda vse je minilo, narod, v temeljih zdrav, pa je ostal, vztrajal in se kalil ob naporih tujih sil, ki so si postavile cilj, da uničijo vse, kar je slovenskega.« Nazadnje je pribil: »Pot našega naroda se šele začenja. Ne v zaton, temveč v življenje, z vero v Boga in v samega sebe!«

Brez dvoma je Korošec, ki je bil vse do smrti decembra 1940 nesporni slovenski voditelj, ob zapisovanju teh misli čutil potrebo, da rojakom pred prihajajočimi težkimi časi – zastava s kljukastim križem je že vihrala nad Dunajem in Prago – vlije nekaj prepotrebnega samozaupanja. Ljudem okoli sebe je želel položiti na srce, da se jim kljub drugačni izkušnji od tiste, s katero so se postavljali pripadniki do zob oboroženih narodov, ni treba skrivati v kakem kotu. Sleherna zgodovina je pač unikatna. Le nenavadnost, ne pa tudi napaka, je, če namesto osvajalcev pot skozi čas kažejo ustvarjalci.

V drugi polovici leta 1939 je bil Korošec že bolj črnogled. Slutil je, da bodo preizkušnje, ki so se napovedovale, mnogo hujše od vseh poprejšnjih. Časi, ki so prihajali, bodo presegali vsakogar: nihče ne bo sam vlekel niti usodnega dogajanja. Kdor ni izgubil stika z realnostjo, ob žvenketu orožja v daljavi ni mogel živeti v utvari, da bo stvarnost izpolnjevala le njegovo voljo. Korošec je zato že na jesen 1939 svojim zaupnikom napovedal »razsul povsod«. Povsem brez iluzij je še dodal pojasnilo: »Poznam ljudi.« Najtežjih preizkušenj potem ni več dočakal. Ni prišlo le do razpada države in strank, kakor je predvideval, temveč tudi do socialne katastrofe. Ideja družbe, ki je v 18. in 19. stoletju izpodrinila stanovski red, ni uspela vzpostaviti tako čvrstih odnosov med ljudmi, da nečlovečnost ne bi bila več mogoča. Ideologi delitev ter razrednega in rasnega boja, ki so množicam prišepetavali, da so posamezniki in skupine močneje ločeni kot združeni, so slavili krvavo zmago.

»Ne v zaton, temveč v življenje!«

Igor Grdina

Zamisel o družbi, ki naj bi ljudi s tem, da bi sleherniku načeloma odpirala pot do katerega koli položaja, povezala bolj kot stanovski red, se je v 20. stoletju sprevrgla v svoje nasprotje. Globljih delitev in cepitev ni bilo nikoli. Če so imeli ljudje v stoletjih fevdalnega vazalstva različne ideale bivanja – duhovniki so neprestano molili, aristokrati naj bi povsod preprečevali brezpravje, ostalim pa je bilo namenjeno vzdrževanje vseh z delom –, sta jih medsebojno dopolnjevanje in odvisnost vendarle delali za pripadnike enega organizma. V njem je bil vsakdo nepogrešljiv. Družba pa naj bi ljudi naredila zamenljive, kar bi potem vodilo do njihove večje podobnosti ter s tem tudi razumevanja. A dejansko se z njeno uveljavitvijo ni pojavila le posameznikova neodvisnost, temveč tudi nebrzdana tekmovalnost, ki je odpirala vrata nespravljivemu medsebojnemu boju. Marsikdo se je zapisal geslu: Če ne jaz, potem nihče.

Tudi solidarnost v okvirih naroda, ki jo je vzpostavila doba meščanov – pri nas zlasti taborsko gibanje – so ideologi ločevanja v 20. stoletju uspeli razdreti. V Evropi vzhodno od Zahoda, kjer so zagospodarili za več desetletij, so z nenehnimi hujskaškimi kampanjami proti tistim, ki so si jih izbrali za sovražnike, povzročili splošno nezaupanje med ljudmi. Govorili so, da ustvarjajo novo družbo, toda to, kar so oblikovali z vedno novimi izločitvami – verujočih, kmetov, podjetnikov, političnih heretikov, izvajalcev »dekadentnega« jazza, avtorjev »kisle« lirike itd. –, je bilo karikatura kakršne koli socialnosti.

Nenehen lov na odkrite in potuhnjene sovrage, ki se jih je sprenevedavo krivilo, da utopične vizije niso postale stvarnost, se je iztekel v permanentno obsedno stanje. Ta doba je v Ljubljani za seboj pustila mogočen spomenik – brez jezika govorečega Borisa Kidriča, moža, ki si je po drugi svetovni vojni kanil obuti čevlje slovenskega voditelja. Čeprav je njegova bronena soha pri Predsedniški palači zasnovana idealizirano, je vendarle tudi toliko realistična, da praznina v upodobljenčevih ustih sporoča nekaj dejanskega. Pripoveduje nam, da je krasni novi svet, ki ga je Dane Zajc enkrat za vselej ujel v sintagmo »jalova setev«, vodila votlost. Da smo se potem znašli v črni luknji brez žive vode, ni nič čudnega. Strah v njej ni obvladoval samo malih ljudi, temveč tudi pripadnike oblastnega aparata. Celo Zdenko Roter, ki nikoli ni sodil med nasprotnike marksističnega režima, je tedaj po lastnem pričevanju zažigal papirje, ker se je bal zase in za svoje prijatelje.

Dandanes se nas vztrajno prepričuje, da ni bilo tako, kot je bilo. Zgodovinopisci hočejo Korošca »predelati« v skoraj čisto pravega fašista, njegove najtesnejše sodelavce pa narediti za nacistične pomagače celo še pred razsulom kraljevske Jugoslavije. A stvarnost jih prisili k molku že z vprašanjem, čemu so potem prav ti ljudje Alojzija Kuharja – največjega poznavalca zunanje politike iz svojih vrst – nekaj dni pred usodnim 6. aprilom 1941 poslali na Zahod in ne v Tretji rajh. Nekateri se s komaj predstavljivo ihto trudijo podaljšati rok trajanja nespravljivo sovraštvo razširjajoči ideologiji, ki nas je nekoč nagovarjala z votlostjo in ki je onemogočala, da bi vsakdo v polni meri razdal svoje moči svetu okoli sebe – ker je oder dejanj pripadal le »našim«. Pri tem prihaja do prozornih pojmovnih preoblačenj. Zanikanju obstoja Slovencev pred letom 1848 se po novem reče modernizem. Ne več marksizem oziroma karierizem. Dandanes naj bi bil neodgovor na

vprašanje, čemu je Metternichova policija, ki je zalezovala Koseskega in Bleiweisa, preiskavo o njiju razširila na naše preroditelje od Staniča na Goriškem prek Prešerna na Kranjskem do Slomška na Koroškem in Cafa na Štajerskem, stvar mode. Nič drugače ni z zamolčevanjem dejstva, da je bila neka Marina iz Dekanov že v srednjem veku označena za Slovenko. Zgolj modna novost in norost je, da je Trubar slavljen le kot protestant. Da pa je leta 1555 poimenoval prostor, poseljen s svojimi rojaki, kot »slovensko deželo« – torej povsem enako kot Peter Kozler na znamenitem zemljevidu, ki je po dveh prepovedih in sodnem procesu lahko luč sveta ugledal šele junija 1861 –, seveda mora ostati neznano. Moderno je tudi to, da se poseže po lažeh, če zamolčevanje ne doseže želenega cilja. Tako moramo poslušati absurdne trditve, da se Trubar nikoli ni označil za Slovenca – čeprav je to storil večkrat. Nedvoumno. Ime svojih rojakov je v enem od takih primerov celo zapisal v narečni obliki, kar pomeni, da je bila že utrjena in si je ni sam izmislil.

Prav tako je moderno literaturo razlagati kot nekaj, kar nastaja v razmerju med avtorjem in založnikom. Želi se nam torej dopovedati, da gre tudi v poeziji le za odnos med delom in kapitalom. Literarnoteoretski ideologi, katerih (ne)um se je utelesil v aksiomu, da živimo v obdobju poznega kapitalizma, hočejo biti pametnejši od Mihaila Bulgakova, ki je v dobi najhujšega terorja v nasilno sovjetizirani Rusiji ugotovil, da rokopisi ne gorijo. »Samizdat«, ki je še pred pol stoletja nažiral tiranijo politbirojev vzhodno od Zahoda, je izročen pozabi. Po koncu kapitalizma, ko bo ukinjeno odtujevalno razmerje med delom in kapitalom, bo moralo priti tudi do konca literature – če je ta odnos zanjo bistven! Prav to pa sedanjo tegob prepolno dobo napolnjuje z velikim smislom, kajti književnost je vsekakor nekaj, kar je vredno obstajanja brez konca.

Medijsko-subvencijske kampanje, ki podpirajo zanikovanje naše zgodovine in ponarejanje sedanjosti, so zelo sistematične in ostre. Po eni strani se bajeslovno obilno propagirajo, sponzorirajo in nagrajujejo laži o neobstoju Slovencev, po drugi pa se obrekuje in ignorira kritična misel. V javnem prostoru se vsiljivo skuša uveljaviti doktrina, da je smisel izrekanja te ali one besede v doseganju določenega cilja in ne v tem, da se poimenuje ali čim ustrezneje opiše dejanskost. To kajpak ne zadeva le znanosti, temveč celotno življenje. Nasprotovanje sovražnemu govoru tako pri nas ni nekaj, kar bi branilo človekovo identiteto in dostojanstvo, marveč je postalo instrument političnega boja. Avgusta 2010 je zelo vplivna ljubljanska psihologinja objavila recept, kako se to naredi: »Sovražni govor je vedno na desnici, to moramo reči.« Tisti, ki si pravijo levičarji, so očitno tako brez idej, da so prisiljeni spreminjati pomen besed in omalovaževati svobodo, zaradi katere je jezik ne samo potreben, temveč tudi smiseln. A nekaj je očitno hudo narobe, če si ljudje, ki prisegajo na napredek in novosti, dajo opraviti z omejevanji ter z lepljenjem črepinj propadlega. Njihovo naravno področje je vendar formuliranje še neslišanih in nezapisanih idej. A teh nimajo. Dokler bodo vse šteli za politiko, jih tudi ne bodo mogli imeti, ker to pač ni nič novega.

Ne glede na vsa oviranja se nam gre ukvarjati zgolj s tem, kar drži. Samo to tudi moramo neutrudno pripovedovati dalje: da se ve, kako je. Ne glede na milijone, ki jih poniglavi mogočniki vsak dan prečrpajo s tankerjev javnih fondov v laboratorije izmišljotin, šole laži in tovarne potvorb, bi bilo naivno misliti, da so ničle kaj drugega kot to, kar so. Pomenijo zgolj same sebe: ničesar ne ustvarjajo. Samo ponavljajo in pomnožujejo svojo votlost. Tega ne spremeni niti njihovo postavljanje pred vse druge simbole in znake.

Od začetka začetkov velja, da je iz nič narediti vse božansko. In kaj je potem človeško? Iz nič ustvariti nekaj – kajpak življenja vrednega. Zato se pri bistvenem ne gre pustiti motiti. Zlasti ne tistim, ki hočejo slehernika zaposliti s svojimi recikliranimi domislicami iz enako votlih ust, kot so bronena Kidričeva. Dejansko to počno zato, da bi drugim ne dali časa za lastne misli in dejanja – se pravi za vse, k čemur vodi Koroščevo geslo Ne v zaton, temveč v življenje!

Slovenija brezmadežna

Rade Krstič

Dihaš kot čudež v ustih vesolja.
V starih skrinjah je razbrati brezmadežnost.
Na vrhu Triglava je Aljažev stolp, ki te skrije
pred še tako hudimi viharji in silovitimi udarci vetra.

Slovenija brezmadežna! Utrinek iz globine srca!
Dviguješ se v neslutene višave in poniraš v najgloblja brezna.
Postojnska jama s stalaktiti in stalagmiti ti pričara
človeško ribico – Proteus in duhovi se priklonijo do tal.

Bled in Bohinj ter Sedmera in Cerkniško jezero
v svojem najtišjem šepetu pozlatijo božansko
prisotnost najnedolžnejšega stiha, ki sikne v nebo.
Slovenija brezmadežna! Sneg in led, vkopana v sonce!

Dviguješ se kot most na reki življenja.
Ljubljana – Emona je glavno mesto tvojega
žitja in bitja, ki v tvojem srcu utripata s snom.
Reka Soča je čisti, zlatorumen biser v nedrjih zemlje.

Veliko stvari mora povedati modrec, da te obelodani.
V svojih spisih mu je na voljo skoraj dva milijona duš.
A kljub temu ne odneha in sestavlja svoj dialog s teboj.
V plemenitem ognju tvojih resnic nihče ne odide lačen.

Ko so te teptale vojaške hunte, se nisi upognila.
Izdrla si klin večnosti iz še tako trde skale.
Danes si svobodna in čudovita. Vsi te imamo radi.
Kljub vsemu plamenice kralja Matjaža še vedno gorijo.

Od Ilirskih provinc pa vse do danes krepko polagaš
svoje besede v usta pesnikov, mislecev, filozofov …
Slovenija brezmadežna! Citat na vrhu Mt. Everesta.
Tudi Portorož, Piran, Izola in Koper so tvoji žlahtni otroci.

Tvoje srce! Ah, tvoje srce! Tolikokrat prebodeno
s sulicami, puščicami in meči … a zaman, zaman.
Zraste ti novo, še močnejše in še bolj neskončno.
Z njegovimi kapljami maziliš vse nesrečne in žalostne.

Reka Sava je pri Tomačevem vzela Matijo Čopa.
Tvoj največji in najboljši pesnik, France Prešeren,
mu je posvetil pesem, poleg tega pa je napisal
Zdravljico, slovensko himno, ki so jo slišali že

mnogi narodi sveta. Kako nesmrtno zvenijo verzi
iz najglobljih dolin samote v pričujoči vsakdan
tvoje kalvarije. O, Slovenec, prisluhni boginji.
Slovenija brezmadežna! Pogled v razkošno pomlad!

Čista oblika spomina in ognjene kočije življenja
te bodo kalile v sedanjosti in te sunkoma
potiskale v prihodnost, da bo zagorel kres
in te bodo najsvetlejše zvezde obdale z avreolo.

Slovenija brezmadežna! Nadnaravna je tvoja bit!
Nadnaravni so tvoji ljudje. Nadnaravno je bistvo
na robu sveta! Stara gesla vzklikajo osvobodilne
sile na smrt obsojenih »čiger«. Dopolnjeno je!

Nesmrtnost, ki jo čutimo v tvojih žilah, so začela
šepetati že starodavna plemena izpred, ne vemo,
koliko let. Končno je prišlo do streznitve! Nihče
več noče ali ne misli na spletne strani večnosti!

Vdanost

SmiljanTrobiš

Vdano sprejmem
divjanje možganov,
hlastanje po zraku,
mečem sidro v globine,
postajam pripravljen na vse.
Mir in neskončne pokrajine
ne bodo zamenjali stez
in prepira s seboj.
Lahkota lahko izniči težo
iz zaledja …

Bolečina

Mir, hočem mir,
da pride misel pod bolečino -
potem jo bom odpihnil kot tujek;
ali pa jo bom izničil s celim telesom,
v sprejetju vsega, kar me bo doletelo.
Morda se bom pogovarjal z njo in spoznal,
da je nepomembna, ker je sploh ni.
Prav gotovo se bom zahvalil zanjo.
Ne obstaja, a prodira vame,
čisti me in razsvetljuje.
Osmišlja moj čas.
Njen varljivi obstoj
je dovolj veliko darilo za današnji dan.
Zapolnjuje praznino, ki je nastala.
Tako rešuje moje udobje
in zato hočem mir.

Speči

Prebudi me iz sanjskega sveta,
tu so same sence iz močvirja,
zbežal sem v svet, ki me umirja,
a miru v sebi nima in ga ne da.

Rad bi trdnost zemlje spet začutil,
verjel v to, kar vidim in kar vem,
slutil sebe v vsem, kjer sem,
rad bi v jutro čisto se prebudil.

Nisem hotel več verjeti v ta svet,
a prav on je pot v nebo,
z vsem trpljenjem je en velik cvet,
sanje bom pustil, tam me več ne bo.

Na tem svetu smrt vrši,
ki je ni v svetu sanj,
trpljenje se predela vanj,
a duša išče trdnost, da se ne izsuši.

Med sencami za ljubezen ni prostora,
svet mora biti krut in trd,
tak, kot je, življenje in smrt
ne preneseta lažnega zastora.

Marko Pišljar

Jesenski realizem

Rojstvo

Sedaj si tam,
jaz tu ostajam,
vedno bolj sam,
ves čas odhajam,
kot se beseda,
ki izzveneva,
v tišino seseda
in znova rojeva.

Jesen iz globočin

Pri nas ves čas jesensko sonce sije,
kot da v zenit več ne more in ne zna,
Phaeton v vozičku pa s poti zavije,
v invalidsko, ker ima alzheimer-ja.
Ponoči pa večni čas se ustavi
in kot bi šepetala iz globočin,
hlepeč po zenitu in stari slavi,
dementni Phaeton in njegov nori sin.

S poti

Leto se obrne,
življenje se utrne,
kje so, kam so šli,
ti, ki jih več ni?

Čas vsakogar zagrne,
nihče se ne vrne
s samotne poti,
ki z vetrom beži.

Gospodar časa

Preteklosti ni.
Je sedanjost,
v njej sreča, praznina,
žalost spomina.
Minula radost boli.
Je odsotnost, amputirani čas,
votlo srce, pozabljeni jaz.
Preteklosti ni.

Poldne zvoni

Konec oktobra je, meglen delavni dan.
Sedim pred gostilno na Rožniku,
sam.
Nobenega razloga ni za sentimentalnost,
kaj šele za patetiko.

To … dan za poezijo.*

* Vstavi: a) *ni* ali b) *je*

Nepopolnost

Unvollkommenheit

Prevedel Matej Venier

Heinrich Heine je leta 1831 zapustil Nemčijo in se naselil v Parizu, kjer je leta 1833 spoznal preprosto, a radoživo prodajalko v trgovini s čevlji Augustine Crescence Mirat, ki jo je imenoval Matilda. Z njo se je leta 1841 oženil in skrbela je zanj, tudi ko je leta 1848 po daljši živčni bolezni obležal ohromljen v znameniti »grobnici iz žimnic« (Matratzengruft), kakor je sam poimenoval svoje prisilno bivališče. Kljub nepokretnosti in hudemu trpljenju je še naprej ustvarjal. Leta 1851 je objavil zbirko Romancero, v kateri je v cikel K Lazarusu (Zum Lazarus) uvrstil tudi pesem Nepopolnost. V njej lahko vidimo izraz naveličanosti bolnika, ki mu nič na svetu ne more dati utehe, pa tudi osamljenosti človeka, zvezanega z bitjem, s katerim ne more deliti svojega notranjega sveta. Heine je bil nadvse jedek do svojih nasprotnikov. V četrti kitici omenjeni Hans Ferdinand Massmann (1797–1874), eden od ustanoviteljev nemško nacionalistično usmerjenega študentskega turnarskega gibanja, je leta 1828 prevzel katedro za nemško književnost na münchenski univerzi, za katero se je takrat potegoval tudi Heine. Pesnik je Massmanna, ki je bil sicer klasični filolog, tudi v več drugih satiričnih pesmih sramotil, češ da ne zna latinsko.

Nichts ist vollkommen hier auf dieser Welt.
Der Rose ist der Stachel beigesellt;
Ich glaube gar, die lieben holden Engel
Im Himmel droben sind nicht ohne Mängel.

Der Tulpe fehlt der Duft. Es heißt am Rhein:
Auch Ehrlich stahl einmal ein Ferkelschwein.
Hätte Lucretia sich nicht erstochen,
Sie wär vielleicht gekommen in die Wochen.

Häßliche Füße hat der stolze Pfau.
Uns kann die amüsant geistreichste Frau
Manchmal langweilen wie die Henriade
Voltaires, sogar wie Klopstocks Messiade.

Zares je nepopoln ta naš svet:
pri vrtnici se druži s trni cvet
in tudi vrlim angelom v nebesih
kaj manjka tam pri krilih in peresih.

Ne vonja tulipan. Kdo z Rena bi dejal
»Tabolj pošten je pujčeka kdaj fkral.«
Če se Lukrecija ne bi ubila,
mogoče zdravo dete bi rodila.

Ponosni pav res nima lepih nog.
Zabaven, pisan lišp se zdi ubog
na ženski, ki mori – kot s Henriado
Voltaire ali kot Klopstock z Mesijado.

Die bravste, klügste Kuh kein Spanisch weiß,
Wie Maßmann kein Latein - Der Marmorsteiß
Der Venus von Canova ist zu glatte,
Wie Maßmanns Nase viel zu ärschig platte.

Im süßen Lied ist oft ein saurer Reim,
Wie Bienenstachel steckt im Honigseim.
Am Fuß verwundbar war der Sohn der Thetis,
Und Alexander Dumas ist ein Metis.

Der strahlenreinste Stern am Himmelzelt,
Wenn er den Schnupfen kriegt, herunterfällt.
Der beste Äpfelwein schmeckt nach der Tonne,
Und schwarze Flecken sieht man in der Sonne.

Du bist, verehrte Frau, du selbst sogar
Nicht fehlerfrei, nicht aller Mängel bar.
Du schaust mich an - du fragst mich, was dir fehle?
Ein Busen, und im Busen eine Seele.

Po špansko krava mukala ne bo,
ne Massmann po latinsko; premočno
Canova Veneri je zloščil zadek,
Massmannov rilec pa kot rit je gladek.

V premnogi pesmi kakor muha med
zatohla rima skvari čar besed.
Tetidin sin je imel ranljivo peto,
Dumas starejši pa zamorsko teto.

Naj zvezda še tako z neba žari,
če nahod stakne, kihne, pa je ni.
Rad cikne jabolčnik po starem sodu
in sonce ima pege po obodu.

Žal, spoštovana žena, svet je tak.
Ti tudi nisi čisto brez napak.
Kaj ni mi prav, me gledaš brez prestanka:
nič prsi nimaš, v njih pa duša manjka.

Janez Kajzer

Skriti zapis preroške ure (2. del)

Prvoosebni pripovedovalec se odpravlja na petdesetletnico gimnazijske mature, za katero je pripravil posebno presenečenje. Le-to zadeva vznemirljivo predavanje profesorja psihologije, ki je želel svoje dijake v odkritem pogovoru seznaniti s prihodnostjo. Ob tem je razgrnil svoje poglede na tedanjo družbo. Opozoril je na njeno zaprtost in se prepričal, da še nihče od dijakov ni prestopil državne meje. Menil je, da se svet nenehoma vrti in da se tudi na videz najtrdnejši sistemi sesujejo. »Želel bi si,« je sporočal profesor, »da bi bile državne meje zarisane le še na zemljevidih.« Eden izmed dijakov, razredni »filozof«, je v pogovoru opozoril na sklepe Sedmega kongresa Zveze komunistov. Menil je, da ti sklepi govore prav o stvareh, ki jih je razvijal profesor, namreč o boljši prihodnosti. Profesor se je za spoznanje skremžil in pojasnil, da je bilo njegovo razmišljanje postavljeno bolj globalno in nadčasovno. »Filozof« je menil, da so oblasti svoje sklepe podkrepile s postavitvijo nadvse visokega betonskega obeliska na Gospodarskem razstavišču, kjer se je kongres odvijal. Profesor je komentiral, da je usoda spomenikov zelo raznovrstna: nekateri izginejo kot kafra, drugi vztrajajo, tretje uporabijo kot temelje za nove spomenike. Vprašal se je, ali bomo čez pol stoletja še vedeli, zakaj so postavili omenjeni steber. »Ne bi se začudil, če bi ga nekoč uporabili kot kažipot ali pa obesili nanj kakšno reklamno geslo,« je izjavil. Profesorjevo izvajanje si je prvoosebni pripovedovalec sproti skrbno beležil v zvezek, ki ga je naslovil Futurum ante portas (Prihodnost pred vrati).

Zvežčič z naslovom FUTURUM ANTE PORTAS sem doma želel spraviti, da bi si svoje zapiske kdaj v prihodnosti ponovno prebral. Najprej sem ga, ne da bi ga sploh odprl, pospravil na dno predala omarice, v kateri sem sicer hranil šolske zvezke in tisto malo knjig. A sem se zbal, da bi ga kdaj z drugimi nepotrebnimi zvezki zavrgel, nekako pa sem tudi želel, da moji zapiski ne bi prišli pred oči kakšnemu drugemu bralcu, pa naj bi bili ti tudi moji starši. Torej sem začel razmišljati o varnem kraju za njegovo hrambo.

Menil sem, da bi to moralo biti nekje zunaj domače hiše, na primer v drevesni duplini. A sem se spomnil, da bi ga od tam lahko izvlekle kakšne živali ali pa bi propadel zaradi stalne vlage ali pa bi tisto drevo kdo požagal, zvezek našel in zavrgel. Zatem sem razmišljal, da bi ga zakopal na domačem vrtu. Zakopal bi ga tako globoko, da ne bi segli do njega s štiharico, in še globlje, tako da ne bi naleteli nanj, pa četudi bi na tistem mestu na primer izkopali sadilno jamo za novo drevo. Seveda bi moral poprej zvezek spraviti v kovinsko škatlo, da ga ne bi načela vlaga. Bolj sem razmišljal o tej varianti, bolj

sem bil prepričan, da bi talna vlaga sčasoma razjedla kovino, tisti trenutek pa bi notranjost zalila voda in v kratkem času uničila moje zapiske.

Čez čas sem se domislil nove variante, ki se mi je zdela varnejša. Zvezek sem odnesel na podstrešje, kamor je redko kdo kdaj stopil. Med špirovci in legami sem poiskal tram z ustrezno globoko razpoko in vanjo potisnil svoj zvezek, ki se je razpoki tesno prilegel. Nato sem poiskal ustrezno dolgo in široko staro trsko ter z njo tesno zaprl odprtino. Takšno zapiralo pa sem še dodatno natrl s prahom, ki ga je bilo na podstrešju obilo. Ko sem se po opravljenem delu ozrl na skrivališče, sem ga lahko našel zgolj zato, ker so se v prahu pod njim kazali odtisi mojih čevljev. Skrbno sem si ogledal situacijo in si večkrat zapovrstjo ponovil: Tretji tram od dimnika, čisto pri vrhu. Tretji, tretji ...

Zadovoljen z opravljenim sem sestopil s podstrešja. Bil sem prepričan, da zvezka tam ne more nihče najti. Sicer pa nisem prav vedel, zakaj sem ga tako skril. Končno v mojih zapiskih ni bilo ničesar, česar ne bi profesor povedal pred vsem razredom. A nekako nisem želel, da bi se ga dotaknile tuje oči.

Nenavadno zanimanje za zapiske

Bilo je kakšen teden pozneje, ko je šolski sluga potrkal na vrata naše učilnice in nekaj zašepetal profesorici za katedrom. Ta se je ozrla k meni in mi poudarjeno, kot da sem nekaj ušpičil, uradno rekla: Kovač, takoj k ravnatelju!

Ravnatelj me je pričakal z nekim moškim v temni obleki. S strogo resnim obrazom mi je rekel, da je tovariš iz notranje uprave (nisem ravno vedel, kaj naj bi to bilo, a se mi je malo sanjalo) in bi se rad pogovoril z mano. Prepušča nama pisarno, v miru naj se pomeniva, poskrbel bo, da naju ne bo nihče motil.

Moški se je nekako vprašujoče, a samozavestno zazrl vame, jaz sem si v vidni zadregi ogledoval njegove zunanje atribute: čedno, urejeno obleko, skrbno zavezano kravato, lepo pristrižene črne brke, pa črno aktovko, potisnjeno na rob sedeža, in bleščeč temno rjav usnjen plašč, ki ga je lahkotno vrgel čez naslonjalo stola.

Slišal je, mi je rekel, da sem razredni literat. Pohvalil da me je tudi tovariš ravnatelj. Lepo, je menil, da nekdo nadaljuje odlično tradicijo naših pisateljev. V mislih je očitno iskal kakšno ime. Potem pa je skoraj bruhnil, kako mu je znano, da sem si na nedavni uri psihologije pisal zapisnik. No, ta ura bi jih zanimala, saj je bila zanimiva, a ne, torej bi si radi prebrali, kar sem si zapisal. (Govoril je v množini, a si nisem mogel predstavljati, kdo bi naj bili ta množina.) Posodil naj bi jim svoj zvezek, seveda mi ga bodo čez kakšen dan vrnili. To bi bilo vse. Kolikor jim je znano, je profesor psihologije Videčnik povedal mnoge zanimive stvari. Zakaj ne bi zvedel za te stvari tudi širši krog! Vrnem naj se torej v svojo učilnico, vzamem iz aktovke tisti zvezek in mu ga prinesem. Vse bo strogo diskretno, samo med nami. Gre zgolj za to, da se z vsebino predavanja seznanijo tudi drugi, ki jih te stvari zanimajo.

Odgovoril sem mu, da zvezka nimam več.

Torej ga nimaš v aktovki, hočeš reči! mi je odgovoril. Nič hudega. Ga imaš pač doma. Zapeljala se bova k tebi domov. Tam nekje v bližini te bom počakal. Prinesel mi boš zvezek in kot sva rekla: čez nekaj dni ti ga bom vrnil.

Možgani so mi začeli mrzlično delovati. Z nekakšnim notranjim pogledom sem se zavrtal v zvezek in se potopil v njegov naslov FUTURUM ANTE PORTAS. Vse svoje misli sem usmeril v to, da bi obstoj zvezka izničil. Zavedel sem se, da moram delovati nadvse prepričljivo in da moram vse, kar bleknem, temeljito premisliti. Paziti moram, da bom dosleden, da se ne bi zagovoril ali prišel pri pojasnjevanju v kakršnokoli nasprotje. Že sem se hotel izmazati z zatrdilom, da je moja pisava praktično nečitljiva in so zato moji zapiski brez vrednosti. Toda če bi zatrdil to, bi nekako priznal, da zvezek nekje je. Iz trenutka v trenutek pa sem vse bolj čutil, da se moram zvezka znebiti. Tale moški pred mano se ne v svojem imenu in ne v imenu

nekaterih neimenovanih drugih ni zanimal za vsebino Videčnikovega predavanja iz nekakšne poglobljene radovednosti ali česa podobnega. Ozadje tega zanimanja mi je bilo še nejasno, a sem čutil, da je zlohotno, da je naperjeno *proti* profesorju Videčniku, naj gre zgolj za preverjanje njegovega strokovnega opravila ali morda za nekaj mnogo nevarnejšega, o čemer nisem ničesar vedel, še slutil ne.

Torej sem mu, medtem ko je vse butalo v meni, povedal, da mu zvezka ne morem prinesti, ker sem ga uničil. Medtem sem kolikor mogoče hitro razmišljal, kako sem ga uničil. Moj notranji pogled mi je obtičal na zvezku, skrbno potisnjenem v ozko režo tretjega trama domačega podstrešja. Preverjal sem, ali ga stara trska, s katero sem zamašil odprtino, zadosti skriva in ali sem na skrivališče nasul zadostno plast prahu.

Moški, ki se mi ni niti predstavil, a je sedel tu pred mano s privolitvijo mojega ravnatelja, torej nekako uradno legalno, je zasukal pogovor v navidez prijaznejše vode. Vprašal me je, ali se pogosto mudim v bližnji okolici mojega doma.

Kdaj da že, sem mu odgovoril.

Potem pa bova stopila do tja, mi je rekel, in vzela zvezek iz votlega debla bukve. Saj je tisto drevo bukev, a ne?

Da je, sem prikimal, a hkrati zatrdil, da v duplini ni ničesar. Hkrati pa sem vidno prestrašen pomislil, kako je lahko vedel, da sem zvezek sprva nameraval shraniti tam. Saj nisem o tem nikomur niti črhnil.

Zdelo se mi je, da mi je verjel. Kot da je šlo zgolj za domiselno šalo, je zamahnil z roko in rekel: Pustiva bukev! Saj oba veva, da zvezka ni tam. Zakaj bi ga tudi nosil tako daleč, ko pa je na domačem vrtu dosti pripravnih mest, kamor ga lahko zakoplješ.

Zazdelo se mi je, da se mi bo srce izstrelilo skozi grlo. Začutil sem silno bolečino.

Stopila da bova na naš vrt, mi je veselo razlagal, in pogledala, kje je bila zemlja sveže prekopana. No, izkopala bova škatlo z zvezkom pa mirna Bosna!

Zatrdil sem, da ne bova ničesar našla, ker na vrtu ni nič zakopanega. Silovito sem se zastrmel v podstrešje, ki je v tramu skrivalo zdaj že tako iskani zvezek, kot da bi ga lahko samo z mislijo za vselej prikril.

On pa je ležerno nadaljeval, da mi seveda verjame. Na vrtu ni nič. Shranjevanje pod zemljo tudi ni kaj posebno varno. Prej ko slej kdo dregne v skrito ali pa skrito razjedo vlaga ali črvi ali polži ali že kaj. Torej naj stopim na podstrešje, ja, na podstrešje, in naj vzamem zvezek izza trama, kamor sem ga zatlačil.

Vprašal sem se, ali mi je morda sledil. Je mogoče, da ga ne bi ne videl ne slišal? Ali ima kakšne naprave, s katerimi vidi skozi zidove? In ko sem na vsa ta vprašanja odgovoril nikalno, sem se vprašal, ali mi morda bere misli. Vsi ti morebitni kraji hranjenja in pravi kraj hranjenja so namreč tičali v mojih mislih in silovito tiščali na dan. Bral sem že kdaj, resda samo v z domišljijo pretkanih kriminalkah, da imajo posamezniki skrivno moč, s katero prodrejo v misli drugih, a nisem zares verjel v to moč.

Prepričljiv konec zapiskov v silovitem ognju

Torej sem se trudil, da bi zbrisal svoj notranji pogled na zvezek v tramu. Zaloputnil sem vrata podstrešja, že med hitenjem po strmih stopnicah pa sem se z vso močjo zagledal v razžarjena polena na štedilniku in po kratkem premisleku v silovit ogenj, ki je navadno divjal v železni peči, na kateri je oče, mizar po poklicu, kuhal mizarski klej. S pogledom, priklenjenim za tisti ogenj, sem moškemu pred mano kratko in razločno pojasnil, da zvezka ni, ker sem ga zažgal.

To ga je vseeno presenetilo, a se je zdelo, da mi vsaj nekoliko verjame. Rekel bi, da je s svojimi skrivnimi močmi, če jih je imel, ugledal ogenj, v katerega sem tisti hip zrl tudi jaz.

Zakaj pa bi zvezek zažgal, če si se prej uro in več trudil z zapisovanjem? ga je zanimalo.

Pojasnil sem, da si pogosto zapisujem stvari, izrečene na predavanjih, nato pa zapiske zažgem, ker se zavedam, da ne bodo služili ničemur.

Vseeno je menil, da je nelogično zažgati nekaj, v kar si prej vložil trud. Zakaj bi zažgal? Ali sem se česa zbal? Kaj je bil vzrok za takšno odločitev?

Nobenega vzroka. Kar tako. Zapisal sem si, potem pa zažgal. Ni me več zanimalo, nisem se hotel več ukvarjati s tistim.

Ko je nehal riniti vame z vprašanji, je zahteval, naj mu povem, kako sem zažgal.

No, čisto rad in dokaj tekoče sem mu povedal, da ima oče v svoji delavnici železno peč na žaganje, s premerom tri četrt metra in poldrugi meter visoko. Po sredini je vložena cev premera petnajst centimetrov. Oče vso peč natlači z žaganjem, izvleče cev, peč trdno pokrije, nato pa spodaj prižge. Žaganje se vname, zagori, začetni dim se hitro odvaja po ustvarjenem zračnem kanalu sredi peči. V kratkem času zaradi silne vročine zažari vsa peč in rjave ploščice kleja, položene v lonec, se začnejo hitro taliti. V tisto močno žarenje sem potisnil zvezek, sem pojasnil, kajti na kakšnem slabem ognju bi slabo gorel, morda bi se sploh samo ožgal po robovih, sredina pa bi ostala nedotaknjena, sem izvedensko pojasnjeval. Zvezek je zgorel v trenutku, sem zatrdil, a sem se o njegovi izgorelosti prepričal tudi potem, ko je ogenj v peči ugasnil. Od vsega, od žaganja in zvezka, je ostala le tenka plast pepelnate usedline.

Nekaj časa je molčal in očitno premišljeval. Nato mi je rekel, da bo zelo neprijetno, če se bo izkazalo, da sem si to z ognjem izmislil. Kadarkoli lahko stopijo na naš vrt ali v gozd ali na naše podstrešje in se sami prepričajo, o čemer sem govoril. Če bi se izkazalo, da je resnica drugačna, pa četudi le za troho, bom razumljivo utrpel vse posledice. Da si sploh ne predstavljam, v kakšne težave sem se spravil, če sem se mu zlagal.

Rekel sem, da se nimam navade lagati. In pri tem ves čas mislil na ogenj, ki požira moj zvezek. Skoraj sem že verjel, da ga je v resnici pogoltnil ogenj v očetovi peči.

Toda najinega druženja še ni bilo konec. Moški, ki se je delal, kot da verjame moji zgodbi o uničenju mojih zapiskov, me je začel zdaj spraševati o vsebini Videčnikovega predavanja. Rekel sem mu, da se ne spomnim podrobno. Na splošno lahko rečem le, da je predavanje zadevalo primerjavo sedanjosti s prihodnostjo in medsebojne odvisnosti, ki temeljijo na statističnih izračunih.

Z mojim odgovorom vidno ni bil zadovoljen.

Iz nadaljnjih vprašanj, ki mi jih je zastavljal, sem razbral, da je o predavanju vedel kar precej, vsekakor veliko več, kot bi mogel slutiti. Zanimalo ga je zlasti, kar je Videčnik rekel o neprehodnih državnih mejah, o potnih listih in vizumih.

Ja, spomnil sem se, da je nekaj rekel o tem. Meje da so bile nekoč lažje prehodne, zaradi vojn pa so postale težje prehodne. In da se to spreminja.

Ali ni govoril nekaj tudi o obelisku, ki so ga postavili v čast Sedmega kongresa Zveze komunistov Jugoslavije. No, tisto, da bodo na njem viseli reklamni panoji?

Ja, govoril je o minljivosti spomenikov. Reklamne panoje je omenil v smislu pesniške metafore.

Moški je kazal vidno nezadovoljen obraz. Ne pri priči, sčasoma pa sem vendarle dojel, da gre za neprijetno zadevo. Da premišljeno in dorečeno predavanje našega profesorja, ki sem ga sam ocenjeval kot inovativno, zagreto, strastno, nekomu ni bilo pogodu. Očitno je bilo, da je bilo v nasprotju s splošnoveljavnimi normami, da ne rečem dogmami razpravljanja o tem predmetu. Kar nam je profesor tako slikovito povedal, zunaj programirane šolske snovi in zunaj več ali manj dolgočasno *pošlihtanih* učbenikov, nas je vse nekako pretreslo, čeprav mu tega nismo povedali niti nismo o tem govorili med seboj. Morda nismo razumeli čisto vsega, kar nam je povedal, a smo dojeli, da nas želi opozoriti na relativnost časa, v katerem živimo, na relativnost družbenega reda in prevladujoče družbene morale. To je storil na podlagi svojih življenjskih izkustev, ki jih mi še nismo mogli imeti, in z razločno željo opozoriti nas na pasti, da bi se v življenju, ki nas

je čakalo tam nekje za maturo, laže znašli in bolje uresničili tisto, kar je bilo položeno v nas: z geni, s predniki, z dosežki civilizacije, s čimerkoli. Poprej nisem razmišljal o tem, zdaj pa, spodbujen z nenavadnim spraševanjem tega moškega, ki ga je k meni poslala nekakšna nevidna in neotipljiva oblast brez obraza in imena, sem ocenjeval, da je bila njegova gesta premišljena, pedagoška; da je šel iz kože in kot poklicni pedagog naredil nekaj več, kot so od njega zahtevali njegova izobrazba, šolski programi in šolske oblasti. Tako nekako, le da malce obotavljaje in morda tudi jecljaje sem obrazložil tudi neznancu pred mano, vedoč, da bo moje besede nesel nekam drugam, v nekakšen neprijazen, skrit urad, kjer v črno oblečeni možje premetavajo mape pred seboj, buljijo vanje skozi debele naočnike in morda, kaj vem, presojajo morebitna nepravilna dejanja državljanov. Zavedal sem se, da sem kot *zapisnikar* v kaši tudi sam, in zdaj tudi kot presojevalec profesorjevih vizij, a sem nekako čutil, da se mi kot dijaku ne more kaj posebnega zgoditi. Vsekakor pa sem vse bolj razločno čutil, da je v veliki nevarnosti sam profesor.

Kdo je profesorja ovadil, in zakaj

Ko sem se vrnil v učilnico, skoraj nisem vedel zase. Srce mi je razbijalo, v glavi sem začutil bolečino. Pogledoval sem od sošolca do sošolca. Jasno mi je bilo, da profesor o svojem predavanju ni šel sam nekam poročat, ampak da je bilo zaslišanje, ki sem ga pravkar prestal, posledica dejstva, da je nekdo od nas nesel profesorjeve besede na (ne)prava ušesa. Kdo? Zakaj? S kakšnim namenom? Na vsa ta vprašanja nisem vedel odgovora.

Doma sem se nemirno vrtel na stolu. Zavedal sem se, da lahko vsak hip vstopi tisti moški, s katerim sem se pogovarjal v ravnateljevi pisarni, in z dvema sebi enakima spremljevalcema opravi preiskavo. Intuitiven, kakor je bil videti, bi se hitro znašel na podstrešju pred mojim skrivališčem. Prvi hip sem razmišljal, da bi moje zapiske preselil na neko drugo mesto. Na misel mi je prišel kozolec, toplar, na koncu vasi. A sem misel na toplar zavrnil, saj je vedno videti tam okrog kakšne ljudi. Zatem sem v mislih vtikal zvezek vsepovsod, a se mi ni prav nikjer zdel varen. Naposled sem z mislimi preiskal razsežno opuščeno gramoznico v bližini, ki so jo že nekaj časa zasipali z odpadnimi snovmi in s smetmi. Tam bi našel varen kraj. Toda tam bi zapiski obtičali za zmeraj, saj bi bili prej ko slej zasuti z goro najrazličnejših smeti. Po vnovičnem in vnovičnem mukotrpnem razmišljanju o novem skrivališču sem misel nanj opustil. Zapiski o prihodnosti naj ostanejo, kjer so. Vseeno sem se hotel prepričati, ali je s skrivališčem vse v redu. Sredi stopnic pa sem se premislil. Tisti trije moški v usnjenih plaščih, ki sem si jih živo predstavljal, bi lahko pozvonili vsak hip. Jaz še ne bi prispel na vrh stopnic, ko bi jim mama že odpirala. Lahko pa bi jim odpirala, ko bi sam že prestopil leseno strešno loputo. Gibčni, kot so, bi me lahko zalotili na kraju samem. Torej sem se obrnil in odšel v svojo sobo. Odprl sem knjigo, da bi se poglobil v učno snov, a sem bil preveč nemiren, da bi lahko počel karkoli.

***

V naslednjih dneh me je pogosto pretresala misel na neljubo spraševanje. O vsej zadevi nisem z nikomer črhnil niti besedice. S starši zagotovo ne, saj sploh ne bi dojeli, za kaj gre. S sošolci ne, ker preprosto nihče ni spregovoril o tem, sam pa sem bil zadnji, ki bi začel pogovor o kočljivi zadevi. Ravnatelja sem dvakrat, trikrat srečal na šolskih hodnikih. Odzdravil mi je, kot vedno, a mi z ničimer ni dal vedeti, da bi mi rad kaj sporočil.

Ko bi naslednji dan morali imeti Videčnikovo uro, je namesto njega prišla razredničarka. Profesorja je opravičila, češ da je zbolel. Uro pa je izrabila za tako imenovano razredniško uro, torej za prazen klepet o vsem in o ničemer.

Novica za novico

Kakšen dan po tistem se je razvedelo, da so profesorja Videčnika *priprli*. Druga novica je govorila o tem, da so v njegovem stanovanju nare-

dili preiskavo in mu temeljito preobrnili vsako knjigo, vsak zvezek, vsak list papirja. Sprva nismo vedeli, zakaj so ga zaprli. Potem je vzniknilo sporočilo, da je bil temeljni vzrok prav njegovo predavanje v našem razredu. Kakšen dan pozneje so prihajala sporočila, da so opravili pogovor z enim ali z drugim sošolcem ali s sošolko. Vendar jih niso klicali na pogovor sredi pouka, tako kakor mene, ampak so to opravili nekako bolj prikrito in spretneje. Poklicali so tudi našega sošolca, razrednega filozofa, ki je na kritičnem predavanju s profesorjem polemiziral. O tem, kaj so ga spraševali, je govoril veliko, se delal zelo skrivnostnega, povedal pa ni nič, kot običajno ne. Končno je nekdo od sošolcev prinesel novico, da so prvega zaslišali mene, *zapisnikarja*. Nekateri so me obstopili in me spraševali, kaj je bilo. Povedal sem jim, kar sem vedel; in reči moram, da mi je kar nekako odleglo, ko sem svojo skrivnost lahko delil z drugimi.

Potem dolgo ni bilo novic. Uro profesorja Videčnika so uporabljali drugi profesorji. Končno je nekega dne prišla v razred mlada profesorica, ki se je predstavila kot nova Videčnica. Odprla je učbenik psihologije in začela brati ... Pospremili smo jo z neprijaznimi pogledi.

O Videčniku ni bilo slišati niti besede. Nihče od nas ni vedel niti, kje stanuje. Dvakrat, trikrat smo povprašali razredničarko, kaj je z njim, a je vsakokrat nejevoljno zmignila z rameni.

Nekega dne pa smo lahko o vsem prebrali v časopisu. Profesorjev priimek je bil natisnjen s krepkimi črkami, natisnjeno je bilo ime naše šole, naslov članka se je glasil: IZTIRJENO OBRAVNAVANJE NAŠEGA DRUŽBENEGA REDA, podnaslov pa: *PROFESOR PREROKOVAL PROPAD NAŠE OBLASTI.* Zatem je bil podrobno popisan Videčnikov pogovor z nami. Poročevalec s sodne razprave se je s precejšnjo ironijo in tudi s sarkazmom poigral že s priimkom našega profesorja. Zapisal je, da mu je bilo, glede na priimek (Videčnik), že vnaprej usojeno, da vidi daleč naprej in prerokuje kakor kakšna stara šlogarica iz kart. Bilo je zatrjeno, da je cikal na nujen propad naše družbene ureditve; da je hvalil prejšnje družbene sisteme; da je govoril o cikličnem razvrščanju različnih družbenih sistemov; da se je na ves glas pritoževal nad zaprtostjo naših državnih meja, ko je vendar vsakomur jasno, kako lahko te meje prečka vsak pošten državljan; kako je hvalil življenjski standard v zahodnih deželah; in kako se je naposled ponorčeval iz spoštljivega visokega obeliska, postavljenega v čast Sedmemu kongresu Zveze komunistov Jugoslavije; prerokoval da je, kako ga bodo skoraj uporabljali kot stojalo za komercialne reklame.

V nadaljevanju poročila s sodne razprave je bilo sporočeno, da je naš profesor dobival po različnih potih iz tujine sovražno emigrantsko literaturo, in sicer iz Argentine, deloma iz ZDA in Kanade. Takšno literaturo so našli pri njem tudi ob neki priložnosti, ko se je vračal iz tujine (sic! človek, ki razglaša, da so državne meje trdno zaprte, se vrača iz tujine!). Preiskava je nadalje pokazala, da profesor vzdržuje pisne zveze z nekaterimi znanimi, do naše države sovražno razpoloženimi emigranti, zlasti s takimi, ki polnijo stolpce sovražnega emigrantskega časopisja. Preiskava pa je tudi pokazala, da profesor ni iskal somišljenikov v profesorskem zboru, ki mu je pripadal, ampak je svoje sovražno *nastrojenje* (se opravičujem, ampak bila je natisnjena prav ta beseda, zaudarjajoča po strojnem olju) širil le pred svojimi dijaki, ki pa mu niso šli na led.

(*se nadaljuje*)

Janko Prunk

Liberalizem – eden od odločilnih tokov modernega sveta

Liberalizem se je razvil iz dveh paralelnih komponent, iz politične in ekonomske, v največji meri v Angliji, čeprav še ni imel tega imena. Za politično komponento si prikličimo v zavest Johna Locka z njegovim poudarjanjem človekove individualne svobode, strpnosti in delitve oblasti kot temelja demokracije ter Jeremya Benthama z njegovo družbeno predstavo o največjem blagru za največje število ljudi. Ekonomsko utemeljitev liberalnega gospodarstva pa je podal Adam Smith, ki je poudaril potrebo in pravico svobodnega gospodarskega udejstvovanja, podjetništva in svobodne trgovine, v katere naj se vlade ne vtikajo (doktrina laisser faire).[1]

Prve velike politične uspehe je liberalizem zabeležil v ameriški revoluciji in v prvi fazi francoske revolucije. Ime liberalizem pa izvira od španskih liberalcev (liberales), ki so se kot opozicija zavzemali za ustavo iz leta 1812, proti absolutizmu in fevdalni aristokraciji.

Na daljši rok je liberalni ideal impliciral brezrazredno družbo svobodnih in enakih posameznikov v nasprotju s stanovsko družbo družbeno neenakih ljudi. Kratkoročno pa se je brez zadržkov kazal kot družba srednjega sloja. Po mnenju liberalcev bi bila idealna družba brezrazredna, ker bi bila večina prebivalstva srednji sloj. Družbena harmonija bi bila mogoča z izogibanjem bistvenih materialnih razlik v premoženju.[2] Toda industrijski in trgovinski razvoj je do 1820 napredoval prepočasi, da bi zrasel močan srednji sloj, ki bi omogočil tak razvoj. Zato so mnogi teoretiki liberalizma začeli računati tudi na politična sredstva, s katerimi bi ga pospešili. Hoteli so ustvariti družbo, v kateri posameznika ne bodo omejevale vlade, institucije, tradicije in stara prepričanja. Njihove zahteve so bile svoboda pred državo, varnost pred državno samovoljo in politični red, ki bi posamezniku omogočil možnost za neovirano gospodarsko delovanje in za razvoj njegovih talentov ter svobodno uporabo duhovnih sil.[3]

Liberalna država naj bi bila država zakonov, vladavina zakonov pa neoseben način vladanja, ki daje posamezniku občutek varnosti. Poleg tega so liberalci poudarjali, da gre moč oz. oblast skupaj z odgovornostjo. Idealno ureditev države so videli v parlamentarni vladavini, v kateri so predstavniki odgovorni volivcem. Liberalna država sestoji iz dveh osnovnih načel. Prvo načelo je vlada, izvoljena na volitvah in odgovorna volivcem, drugo načelo pa so meščanske oz. državljanske pravice, zapisane v ustavi.[4]

Liberalci so verjeli v razvoj znanosti, ki bo skupaj z izobrazbo prerodila človeštvo, mu pomagala k boljšemu gospodarjenju in s tem večjemu blagostanju za širše plasti prebivalstva. Zato so zelo podpirali razvoj šolstva v različnih oblikah: v Britaniji državnega in privatnega, v Srednji Evropi pa predvsem javno državno šolstvo, osnovno in srednje (gimnazije in politehnične šole), v katerem so videli sredstvo za možnost socialnega dviga nižjih slojev. Izobrazba je bila dobrina, ki so jo liberalci zelo cenili. Univerze so bile še vedno mišljene kot elitne šole za višje poklice, znanstvenike, zdravnike, pravnike, iz katerih naj se rekrutira najvišji sloj upravljavcev države. Ob izobrazbi je liberalni nazor vseboval tudi ljubezen do umetnosti, podporo vseh vrst umetnosti in neke vrste umetniško vzgojo za izobražence. Takšne usmeritve liberalizma so nedvomno spodbujale nastanek novega srednjega sloja s specifično zavestjo in specifično družbeno vlogo, to je izobraženega meščanstva, najbolj značilnega v nemškem prostoru, kjer so ga tudi poimenovali Bildungsbüregertum. To meščan-

1 Kot opomba 137 v Lothar Gall, Liberalismus 1984, avtor poglavja Leonard Schapiro, str. 37
2 Tim W. Blanning, The Nineteenth Century, str. 52–53
3 Lothar Gall (Schapiro), str. 28
4 Prav tam, str. 32

stvo se je postavilo ob bok veliki buržoaziji (podjetnikom, veleindustrialcem, bankirjem, veletrgovcem) in se uvrščalo višje od nižjega malomeščanskega sloja, trgovcev, obrtnikov, gostilničarjev, prevoznikov, delovodij, računovodij, skratka menedžerjev v večjih podjetjih in nižjega ter srednjega uradništva.[5]

V poznih letih 18. in v začetku 19. stoletja so se v Zahodni Evropi razcvetela prostovoljna društva, pomemben element civilne družbe. Ukvarjala so se s spodbujanjem gospodarstva, znanosti, napredkom izobrazbe, kulture, razpravami o družbi in političnem redu in organiziranjem prostočasnih dejavnosti, npr. gimnastike. Nekateri zgodovinarji menijo, da so ta društva spodbudila samozavest srednjega razreda. Ženske niso bile popolnoma izključene iz društev, udeleževale so se predvsem karitativnih dejavnosti. Liberalci so bili v tem pogledu ženskam bolj naklonjeni kot konservativci. Toda popolne enakosti žensk tudi oni niso priznavali, neenakost so vzeli za samoumevno in naravno, tako da ženske v marsikaterem pogledu (npr. pri dedovanju in možnosti skrbništva itd.) tudi pravno niso bile izenačene z moškimi in niso imele temeljne politične pravice – volilne.[6]

Pomembna komponenta liberalnega nazora je bilo svobodomiselstvo, tako v svetovnonazorskem kakor v političnem in kulturnem območju. Liberalci so bili pretežno religiozno mlačni, indiferentni, nekateri celo ateisti, do Cerkve zadržani ali sovražni. Sklicevali so se na znanstveni nazor in so si znanost predstavljali večinoma materialistično. Med elito liberalcev je bilo razširjeno framasonstvo. Poudarjali so strpnost med različnimi religioznimi nazori in religioznimi organizacijami. Že v času razsvetljenega absolutizma so nekateri vladarji izdajali tolerančne patente, s katerimi je bilo pripadnikom nedržavne veroizpovedi moč priti do državne službe in do političnih pravic. V naši dobi je bil po zaslugi liberalcev v Angliji 1829 odpravljen Test Act, ki je iz časa kraljice Elizabete I. katoličane izključeval iz političnega življenja. Liberalni ideal je bila popolnoma sekularna država in ločitev Cerkve od države, kakor je bilo to urejeno v ustavi ZDA. Toda zaradi drugačne zgodovinske tradicije in konkretnega položaja različnih cerkva po evropskih državah so bili evropski liberalci v tem pogledu pripravljeni na različne kompromisne rešitve odnosa med državo in Cerkvijo. Na splošno pa je mogoče reči, da so bili liberalci Cerkvi in njeni javni družbeno-politični vlogi nenaklonjeni, Cerkev pa tudi njim ne.

Če poznamo gospodarski in politični razvoj v Angliji, nas ne preseneča, da je največ pomembnih teoretikov liberalizma v prvi polovici 19. stoletja prav tam. Začnimo z Davidom Ricardom (1771–1823) in njegovim delom Principi politične ekonomije (1817), ki je dopolnilo klasično delo utemeljitelja politične ekonomije, Adama Smitha. Ricardo ni videl nobene potrebe spremeniti obstoječe socialne strukture zgodnje kapitalistične družbe. Znanstveno delo je posvetil problemom gospodarske rasti, ceni proizvoda in delitvi dohodka. Zanj je delo blago, ki ga delavci prodajajo. Cena tega blaga – dela je tolikšna, »kolikor je potrebno, da se delavec ohranja v delovnem stanju in se v družbi razmnožuje brez porasta ali zmanjševanja«.[7] Ricardova knjiga je ohranila v Angliji za pol stoletja nesporno veljavo. Vplivala je tudi na Ricardovega sodobnika, Roberta Malthusa (1766–1834), da je opustil svojo pesimistično teorijo o gospodarski stagnaciji ali celo krizi, ki jo bo povzročilo delavstvo s svojo prehitro demografsko rastjo, ki mu jo omogočajo boljše mezde.

Tretji v seriji klasičnih angleških ekonomistov je bil Richard Cobden (1804–1865), zaslužen predvsem za zavzemanje za svobodno trgovino, ne samo z angleškimi industrijskimi proizvodi, ampak tudi z uvoženimi agrarnimi pridelki. To se je kazalo konkretno v zavzemanju za odpravo žitnih zakonov, ki so ščitili angleške veleposestnike, pridelovalce žita in njihove visoke cene, ki so prizadevale nižje sloje v industrijskem sektorju. Cobden je bil simbolna osebnost t. i. manchestrskega liberalizma. Na celini sta se industrializacija in z njo moderni kapitalizem razvijala počasneje in tako so liberalni teoretiki kazali specifične poteze. Pri Francozih je bil Jean Baptiste Say (1767–1832) zagovornik Smithovih idej, ki pa jih je prikrojil po svoje prav v teoriji vrednosti, pri ustvarjanju katere je izenačil tri dejavnike: zemljo, kapital in delo. Zavzemal se je za svobodno delovanje trga, tudi delovne sile, in od tega pričakoval, da bo preprečil trajno brezposelnost. Za eno generacijo mlajši je bil Frédéric Bastiat (1801–1850), s svojim delom Ekonomska harmonija vodilni teoretik v dobi restavracije. Naravni red svobodnega trga se mu je zdel pravo razodetje nestrankarske božje previdnosti. Bastiat je v Franciji zagovarjal Cobdenovo teorijo svobodne trgovine.

Med Nemci je bil v predmarčni dobi najpomembnejši liberalni ekonomski teoretik tübingenski profesor Friedrich List (1789–1846). Zaradi političnih razlogov je bil emigrant, precej dobro je poznal ameriško družbo in gospodarstvo. Ubiral je dokaj samosvojo pot in ni veliko stavil na angleške klasike politične ekonomije. V svojem glavnem delu Nacionalni sistem politične ekonomije (1841) je zagovarjal prepričanje, da je nacionalna ekonomija, ki ne kaže nobenih usmeritev, brez vrednosti. Nemce je poskušal vzgajati za politično ekonomsko enotnost. Zato je

5 Tim W. Blanning, str. 59
6 Prav tam, str. 54–55
7 Norman Davies, Europe, A History, str. 802

imel kar precejšnje zasluge za ustanovitev nemške carinske zveze pod pruskim vodstvom.[8]

Ob ekonomskih liberalnih teoretikih so v času restavracije nastopili tudi vidni politični teoretiki liberalizma, med njimi je bil najpomembnejši Francoz Benjamin Constant (1767–1830), ki pa je imel velik vpliv tudi v Veliki Britaniji in Nemčiji. Njegovi najpomembnejši knjigi sta: krajša Principi politike (1819), v kateri je razgrinjal načela politične svobode od starega veka do sodobnosti, in zelo obsežna Kurz ustavne politike, v kateri je podal pravi priročnik liberalnega nauka o državi.[9] Drug pomembni avtor je bil mladi francoski pravnik, izrazit demokrat in kritični ocenjevalec liberalizma, Alexis de Tocqueville (1805–1859). Krajši čas je bil sodnik v državni službi, ki pa jo je zaradi nestrinjanja z liberalnim veleburžoaznim režimom julijske monarhije zapustil. Odšel je na študijsko potovanje po ZDA, kjer se je navdušil za tamkajšnjo bolj libertarno demokracijo, kar je objavil v znamenitem spisu O demokraciji v Ameriki (1835–1840). V njem je poskušal bralce prepričati, da si ljudstvo lahko vlada demokratično, ne da bi bili pri tem ogroženi lastnina, pravo, svoboda ali vera, in da je »od ustavnega načrta odvisno, ali se povprečna sreča lahko raztegne na vse, namesto da se velika sreča omeji samo na maloštevilne«.[10] Tocqueville je bil velik teoretik demokracije in prerok časa politike množic, za katero se je bal, da bo ogrozila svobodo posameznika. Iz kritične razdalje je bil liberalec, je pa spoznal, da se mora liberalizem odpreti demokraciji, da bi zavaroval najboljše tradicije liberalizma.[11] Njegovih let je bil tudi angleški liberalec in demokrat John Stuart Mill (1806–1873), ki pa je šele leta 1859 napisal svoje najbolj znamenito politično delo O svobodi, ki je postalo za dolgo časa liberalni politični katekizem.

Pri Nemcih je bil najbolj podoben Constantu Friedrich Christoph Dahlmann, götingenski in pozneje bonski zgodovinar (1785–1869). Tudi pri njem je bilo prizadevanje za zagotovitev človekove svobode središčna tema, le da je vrednotil vlogo monarha višje kot Constant, kar je sploh bila osnovna nota nemških teoretikov svobode in države. Vloga monarhije je po njegovem najboljše zagotovilo reda in svobode. Toda monarhija mora biti ustavna in mora dopustiti sodelovanje ljudskega zastopstva. Dallmann je s svojimi pogledi igral precej pomembno vlogo kot liberalni zastopnik v frankfurtskem parlamentu leta 1848.[12]

Liberalizmu so se v dobi restavracije priklanjali oz. so ga poskušali v praktični politiki udejanjati številni politiki, predvsem v treh državah, ki so že imele za seboj meščansko revolucijo in so že izbojevale temeljne meščanske in liberalne svoboščine. To so bile Velika Britanija, Nizozemska in Francija, pa tudi v nekaterih nemških in italijanskih v deželah, v katerih meščanska revolucija še ni zmagala, so se že pojavljali liberalni politiki in si praktično prizadevali za liberalne svoboščine in ustave.

Da je bil liberalizem v dobi restavracije v najbolj naprednih deželah vodilna politična sila, dokazuje tudi obnašanje nekaterih katoliških mislecev v Franciji pa tudi širše po Evropi, ki so si prizadevali poiskati kompromis med liberalizmom in katolicizmom. Prvo mesto v tem prizadevanju gre bretonskemu patru Félicitéju Robertu Lamennaisu (1782–1854) v tridesetih letih 19. stoletja. Zavzemal se je za ločitev Cerkve od države in za religiozno svobodo vseh veroizpovedi. Razočaran nad razpletom revolucije 1830 v Franciji in zaradi nezanimanja Katoliške cerkve za socialno pravičnost je začel bičati establishment države in Cerkve. V svojem časopisu L'Avenir (1830–1831) je poudarjal geslo »Bog in svoboda« in razlagal, da vere ni mešati z lojalnostjo do Cerkve niti s patriotizmom do države. Po nekaj svarilih je papež z encikliko obsodil njegov nauk in početje. Lamennais se je znašel precej osamljen. Posvetil se je teoretičnemu in publicističnemu delu in izdal nekaj knjig: Paroles d'un croyant (Misli vernika, 1833), Les Affaires de Rome (Rimski škandali, 1836) in L'esclavage moderne (Moderno suženjstvo, 1840). Njegovo delo je postopoma globoko vplivalo na disidentske kroge evropskega katolicizma, pri čemer pa kritično mišljenje ni bilo ovira za globoko vero.[13] S katoliškim liberalizmom so se v drugi polovici 19. stoletja soočali nekateri materialistično usmerjeni liberalci kakor tudi Katoliška cerkev.

8 H. Fenske et. cons., str. 392
9 Prav tam, str. 392–396
10 Prav tam, str. 398
11 Prav tam, str. 403
12 Prav tam, str. 404
13 Prav tam, str. 399–400

p. Edvard Kovač

Vznemirljiva beseda

O filozofiji Emmanuela Levinasa

14. aprila 1981 sem se ob 16h 40 sprehajal po Aveniji Michel Ange v 16. okraju v Parizu. Gledal sem neprestano na uro, minute niso šle naprej, končno je bila ura 17, stopil sem v stavbo s številko 16, v 1. nadstropje levo, pozvonil, s strahom pričakoval, kaj bo, vrata so se odprla in pred mano je stal majhen mož zelo zrelih let, ampak čisto nasmejan, razprostrl je roke in rekel: »Monsieur Kovac, je suis honoré de votre visite.«, »Gospod Kovač, počaščen sem, da ste me obiskali.« To je bilo moje prvo srečanje z Emmanuelom Levinasom.

Dogovorjeno je bilo, da se bova pogovarjala pol ure, toda pogovor je tekel uro in tri četrt. Sedel je v naslanjaču svoje dnevne sobe in njegov zadnji stavek je bil, ko je dvignil kazalec in dejal: »Sedaj pa me morate kritizirati!« To pomeni, da si je želel kritično misel o svoji filozofiji. Kmalu sem uvidel, da je njegova misel lahko pospremljena samo s tistim gostoljubjem, ki mi ga je ponudil na najinem prvem srečanju, ko mi je pač povedal, da sam tudi razume nekoliko slovensko. Najbrž zaradi tega, ker sta z ženo vseskozi govorila njun materni jezik, ruščino, in je zato lahko kakšno besedo iz slovenščine razvozlal in uganil. Poprej sem mu namreč poslal svoj prvi članek o njegovi filozofiji, ki je izšel v Bogoslovnem vestniku.

Kdo je ta mož, za katerega sem takrat slutil, da gre za veliko osebnost, za izjemnega filozofa, filozofa etike, ki je s svojim delom in s svojim življenjem pisal evropsko ter tudi svetovno zgodovino filozofske misli?

Emmanuel Levinas se je rodil ob božiču leta 1905 po ruskem koledarju, vendar je bila v njegovem rojstnem kraju Kovno, ki leži v Litvi, zelo močna rusko govoreča judovska skupnost. Kasneje sem od Litvancev izvedel, da je Levinas v mladosti pisal tudi v litvanščini, se pravi, da je poznal še jezik ljudstva, ki ga je obdajal. Toda vsi izobraženi ljudje so bili v carski Rusiji zaznamovani z rusko literaturo. Judje iz njegove skupnosti so se še posebej trudili, da bi bili domoljubni, in to domoljubje so kazali s cenjenjem in poznavanjem ruske kulture. Sam mi je tistega popoldneva, ki ostaja v mojem spominu, v ruščini recitiral Tatjanino pesem iz Puškinove pesnitve Jevgenij Onjegin. A kar je bilo pri njem zame najlepše, je, da je vse življenje kljub svojim judovskim koreninam cenil slovansko dušo. In videli bomo, na kakšen način je ta ruska duša vplivala tudi na njegovo filozofsko misel.

Levinas prihaja iz verne judovske družine. Oče je bil knjigarnar in preživel je ure med knjigami, kar pomeni, da ne bi znal svojega življenja uresničiti brez knjig. Vendar je bil njegov čas začetek 20. stoletja in v Rusiji je nastopila oktobrska revolucija. Judje so bili odposlani iz bližine nemške meje v notranjost Ukrajine, čeprav Judje v Litvi nikoli niso govorili nemškega judovskega jezika, ki mu pravimo jidiš. Toda carska Rusija jim ni zaupala in jih je razselila v notranjost Rusije ter Ukrajine, tako da je mladi Emmanuel lahko maturiral šele v Ukrajini. Ko so se stvari leta 1920 polegle, je želel iti v Francijo, kajti bil je prepričan, da je francoščina grščina 20. stoletja. In če hoče biti filozof, se mora naučiti moderne grščine, zato je odšel na študij v najbližje francosko univerzitetno mesto, kot sam duhovito imenuje Strasbourg.

V Strasbourgu je imel izjemne profesorje in je vstopil v francoski filozofski spekulativni tok. Bil je več kot nadarjen, se pravi izjemno pronicljiv mislec. Leta 1926 je dobil štipendijo za eno akademsko leto, da je lahko šel v Freiburg, kjer naj bi poslušal Edmunda Husserla in njegovo fenomenologijo. Iskal je Husserla, a našel je Martina Heideggerja. Heidegger ga je dobesedno očaral in ga prevzel do te mere, da je tudi potem, ko je bil med vojno v taborišču, v njem ostala zavest o Heideggerjevi misli. Njegova prva dela so pod vplivom tega velikega filozofa, ki ga Levinas imenuje Aristotel 20. stoletja. Toda kmalu se v Levinasu zrcali tudi tista svežina duha, ki se izraža kot pogum zapustiti očetovo deželo, oditi tako kot Abraham iz mesta Ur, v svet. Tudi sam je večkrat zapustil svojo deželo. Njegovi predniki so zapustili Judejo, on pa je zapustil Litvo in kasneje Rusijo. Kot francoski vojak je bil nemški ujetnik v Nemčiji. Po vojni se je srečno vrnil v Francijo, toda vsa njegova družina je bila pobita ali sežgana in Emmanuel se je začel vpraševati, zakaj je preživel. Edini odgovor je bil, da mora zato on povedati in napisati stvari, ki jih doslej še nihče ni in da bo to Evropo, ki jo tako ceni in

ki mu je pomagala, da je postal mislec ter filozof, obogatil s pojmi in mislimi, ki jo bodo obvarovale takih hudih reči, kot je holokavst, ki se v zgodovini človeštva še nikoli ni zgodil do te mere.

Levinas je po vojni postal univerzitetni profesor, predaval je na Sorboni in tudi potem, ko je šel v pokoj in ko je bil zaslužni profesor, je ob sobotah še vedno predaval v sinagogi pariške Izraelske šole. Na te sobotne talmudske komentarje smo hodili mladi filozofi in moramo reči, da so bila njegova predavanja in komentarji nekaj najbolj svežega in intelektualno prijetnega. Če je namreč na magistralnih nastopih na Sorboni in na univerzi Nanterre, kjer je predaval, ostal zelo zvest Husserlovim tekstom, pa se je v teh talmudskih komentarjih, podobno kot na simpozijih judovskih intelektualcev, čisto sprostil in bil komunikativen s poslušalstvom. Govoril sem s kolegom iz švicarske univerze v Freibourgu, ki je bil njegov študent, in mi je povedal, da so bili pri njegovih predavanjih najbolj prijetni odmori, ko se je do kraja sprostil in ko so ga lahko spontano vpraševali. Takrat je s poljubnimi besedami komentiral svojo misel, ki se je vsem študentom zdela izjemno zagonetna in težavna, ter jo naredil tako preprosto kakor takrat, ko jo je tudi nam predstavil kot trenutek, ko odprem vrata in rečem »Gospa, samo za vami«, kar pomeni, da je drugi vedno prvi.

Toda poglejmo, od kod njegova geneza ali rojstvo njegovega pogleda obličja, kaj je pojem obličja in kakšno etiko ali pogled na življenje nam zastavlja in daje.

Sam govori, da so njegovi pojmi nastali iz filozofske metode Edmunda Husserla, to je, iz njegove fenomenologije. Naš filozof res uporablja fenomenološki jezik, ampak ga radikalizira, pripelje do etike. Toda tokrat želim opozoriti na neki drug vir njegove misli in to sta dve izjemni literaturi, lahko bi rekli celo dve galaksiji knjig. Na eni strani ruska literatura, posebno še Dostojevski, in na drugi strani judovska Biblija s talmudskim komentarjem. Želim reči, da je Levinas v ruski literaturi začutil nekaj zelo pomembnega, v njej je zaznal spoštovanje do jezika in celo neko čaščenje pristne besede. Ruski jezik ali slovanski jezik nasploh mu je bil vedno blizu, čeprav potem v življenju v tem jeziku ni pisal svojih filozofskih del, šele danes ga prevajajo v ruščino. Zaslutil pa je nekaj zelo globokega, namreč, da je Slovan tisti, ki izraža sebe samega preko besede in da mora človek prebivati v sami besedi. Tudi v svojem življenju se je čutil etično odgovornega za besedo, ki jo je izrekal, in ta beseda je bil on sam, ko je pričeval za smisel izrazov, ki jih je izgovarjal. Zanj je bilo iskanje prave misli, ki bo znala izreči pravo besedo, etični imperativ ali moralna zahteva. Levinas je bil prepričan, da ima človek možnost spustiti se z mislijo v izjemno globino. Lahko bi rekli, da je bil jamar človeške duše. V te arheološke plasti ali v te labirinte človeške duše se je podajal in iskal vir žuborenja duha, ki mu bo podaril besedo. Potem je z veseljem to besedo pestoval, kakor da bi bila njegov otrok, in jo prinašal pred študente ter jo tudi zapisal.

Veliki mislec je bil sprva prepričan, da se beseda prebudi in da jo podarja tisto ljubeče bitje, ki se skloni nad menoj. Kasneje pa bo skupaj s Platonom menil, da so te besede kot ideje že navzoče v nas, ko pridemo na svet, in nam ta ljubeči glas besedo ali misel v nas samo prebudi.

Lahko potrdimo, da je Levinas preko slovanskega jezika in preko svoje izkušnje judovske družine zgodaj ugotovil, da nas beseda, ki je izgovorjena in rojena zaradi ljubečega pogleda, pokliče po imenu, nas kliče in nas vabi k sebi. Tudi takrat, ko se nekdo fizično oddalji od nas, ali so to starši ali domači, nas še vedno kličejo po imenu. In tudi takrat ko otrok joče in obupuje, ker čutno ne zaznava več svoje matere, mu njen glas, njena ali očetova beseda nadomešča fizično bližino. V tem obzorju duha vidimo, da je Levinas zgodaj zaslutil, kako imamo Slovani podobno etiko besede kot tudi Judje. Kajti tudi v hebrejščini izraz »*dabar*« pomeni hkrati stvar in besedo. V ljubezni človek izreka ta *dabar*. Kajti ravno tisti, ki nas ljubi, nas tudi nagovarja in nam želi povedati prav to, kar on je, tisto, kar je v njem. Človek, ki izgovarja *dabar,* ni nekaj drugega kakor njegova beseda. Njegovo prijateljstvo, človeška toplina in bližina so navzoči v njegovi besedi.

Na drugi stopnji bo Levinas odkril, da tista beseda, ki jo je nekdo položil vame, je v meni, še preden sem prišel k zavesti. Beseda je že v meni, je skrivnost mojega življenja in moje biti, moje eksistence. Ta beseda bo zažuborela, ko me bo nekdo poklical.

V luči takšnega pojmovanja besede je Levinas ustvaril novo gramatiko ali nova slovnična pravila za besedo. V njej pride do absolutnih sklonov in z njimi pove nekaj drugega kot vsi filozofi pred njim. Doslej so filozofi govorili o »jazu«, kako »jaz« prihaja do zavesti, kako »jaz« misli, kako tudi sam sebe doživlja. Levinas zapušča ta »jaz«, zanj je bistven »ti« ali tisti drugi, ki me pokliče in me vabi k sebi, v svojo bližino. Kliče me tudi, naj mu pomagam in ga potolažim ter osvobodim. Ta absolutni akuzativ ali brezpogojni tožilnik pa pozna še neki drug sklon, ki stopa pred njim. To je absolutni vokativ ali neizprosni zvalnik. Slovenščina je ta sklon izgubila, hrvaščina ga še ima. Pravimo, da je zvalnik ali vokativ absoluten, kar pomeni, da mi daje življenje, mi podarja besedo, me prebuja k zavesti ter mi nakloni misel. Zaradi vokativa, ker me je pač nekdo poklical, lahko vstopim v življenje.

Poleg etične zavezanosti besedi, ki jo je veliki mislec čutil v slovanskem in hebrejskem jeziku – hebrejščine se je tudi kmalu naučil zaradi knjig, ki so ga obdajale v očetov knjigarni – pa je seveda v njegovem življenju odločilno vlogo igralo leposlovje. Judje v carski Rusiji so negovali tudi znotraj svojih skupnosti rusko domoljubje. Zato so se litvanski in tudi ukrajinski Judje podobno kot pravi Rusi učili Puškina na pamet. Odlično so poznali vso rusko književnost, posebno mesto pa so imeli Dostojevski, Tolstoj in drugi ruski klasiki. Zato Levinas pri Slovanih ni samo začutil etični odnos do besede, ki ga je kasneje našel tudi pri Sokratu in starih Grkih, naprej pa utrdil znotraj judovskega jezika, ki je hebrejščina, ampak je hkrati uvidel, da so določene literarne figure v ruski klasični književnosti, ki so na moč podobne bibličnim. Ugotovil je, da judovstvo ni nekaj drugega kakor evropska literatura, ampak da je judovska Biblija sotvorka evropske misli in njene literature. Prepričan je bil, da je judovstvo še danes sotvorec evropske kulture in da ima še danes nekaj čisto novega povedati nam vsem. Zato je napočil čas, da judovska literatura znova vstopi v filozofijo, podobno kot je Dostojevski ne samo preko panslavizma, ampak tudi preko Nietzscheja in tudi nemških poznih romantikov vstopal v germansko ter na neki način tudi v francosko literaturo.

Levinas je prepričan, da ima vsak narod visoko literaturo, ki je navdihnjena in ki razkriva etično besedo *dabar*. Toda ta izjemna beseda upošteva svobodo posameznika. Ni samo vsesplošni etični zakon, ki ga uzakonja in razkriva Kantov praktični um. *Dabar* je beseda, ki vsakemu posamezniku razkriva njegovo lastno in enkratno etično poslanstvo.

V tem smislu lahko zaključimo z Levinasovo pripovedjo judovske zgodbe, saj ga je navdihovala vse življenje. Ob njej bomo lažje odkrili tudi veliki etični pomen besedil naših slovenskih klasikov.

Emmanuel Levinas takole sklepa svoje predavanje na mednarodnem simpoziju o svoji filozofiji l. 1986 v Cerisy-la Salle v Normandiji. Takole pravi: »Učenec je spraševal modrega Rašija: Modri Raši, povej mi, če sem s prijateljem v puščavi in imam samo kozarec vode in je ta kozarec vode nujno potreben, da eden izmed naju pride do oaze ter si reši življenje, a če si ga deliva, bova oba omagala; povej mi, modri Raši, ali naj ga dam prijatelju ali naj ga spijem sam? Modri Raši pravi: Ti ga spij! In učenec vpraša: Ampak modri Raši, ali bi ga ti res spil sam, ali ga ne bi dal prijatelju? Modrec odgovarja: Da, jaz bi ga dal prijatelju, ampak to je etika, ki jo lahko zahtevam samo od sebe!« In Levinas je zaključil, da te etike pravzaprav ne bi smel predavati, kajti edini človek, ki bi mu jo smel razkriti, je on sam, se pravi sebi samemu, zato je tudi pred nami utihnil. Vsak je poklican, da tudi sam prisluhne drugemu in svoji globini ter zazna svojo neskončno etično poklicanost, ki mu jo razkriva *dabar*.

Jože Snoj, pisatelj

Umetnikovo poustvarjanje svetá »konkurira« Stvarstvu

Pogovarjal se je **Ivan Puc**

Jože Snoj piše pesmi, prozo, mladinsko literaturo, kritike, eseje in članke. Rodil se je leta 1934 v Mariboru, v začetku vojne pa se je družina preselila v Mokronog na Dolenjskem. Zaradi bratomorne vojne so morali spet pobegniti – tokrat v Ljubljano. Po diplomi iz slavistike in primerjalne književnosti se je zaposlil najprej kot lektor in korektor in nato kot novinar kulturne redakcije Dela. Do upokojitve je bil od leta 1971 urednik pri Državni založbi Slovenije. Leta 2012 prejel veliko Prešernovo nagrado za življenjsko delo. Med nagradami omenimo še Rožančevo za eseje Med besedo in Bogom *(1993) in Veronikino za pesniško zbirko* Kažipoti brezpotij *(2008). V* Re/kapitulacijah, *ki jih je pisal zdržema zadnjih pet let, pripravlja, kot nam je dejal v pogovoru, neke vrste inventuro tako romaneskne forme, v kateri se je kot pisatelj poskušal, kot življenja, katero je izpovedoval. Jože Snoj je natančen in zahteven sogovornik.*

Še preden je odgovoril na večino pisnih vprašanj, nas je med drugim spomnil, da smo se v kake tri ure trajajočem uvodnem pogovoru vrteli predvsem okrog Edvarda Kocbeka, pa o njem v naših poizvedbah ne duha ne sluha. *»Se mar zdaj, ko je očitno konformno govoriti o njem samo dobro in najboljše, ne sme več ziniti nič kritičnega?«* se je vprašal in zapisal:

»Kocbeka in številne druge napredne katoliške intelektualce v grupaciji krščanskih socialistov je okostenjeli klerikalizem nedvomno pognal v levi tabor, kjer so jih komunisti z največjim veseljem in užitkom ‚preurejali', predvsem pa pokončevali. Ko pa si je v »Strahu in pogumu« za komunistične poboje izmislil ‚blaženo krivdo' – se pravi uboj za ‚pravično' stvar, ideološko upravičen uboj – in le-to priznal samo rdečim revolucionarjem, je stopil na pot, ki bi se kdove kako končala, če bi bila partija pametna in bi takega potencialnega, sofistično spretnega zagovornika ne odgnala od oblastniškega korita. Res je imel božjo srečo Edi, da je – tako njegov dnevnik – bivši tovarišiji, ki se je ob njegovi sedemdesetletnici grdo obnašala, ‚podkuril' z enim stavkom o domobrancih v Rogu.

Ob nekaterih upoštevanih vprašanjih bom zato kratek in majčkeno jedek, na lastno pest pa jih bom – v dopolnilo k pravkar domnevanemu – zašpilil s svojim doživetjem pesnika »Groze«, da bo vsa stvar dobila malo repa in glave.

No, pa začniva v božjem imenu, bom – kot moja pokojna mama – rekel po starem.«

*Za lansko osemdesetletnico ste si podarili izbor stotih pesmi (*In cel boš, podoben otoku*), ki ga je v angleščino prestavila Nada Grošelj. Lani mi je v pogovoru za* Zvon *dejala, da pazljivejše branje vaših pesmi razkrije močno ritmiko, ponekod skoraj že metriko. Povrh je v pesmih veliko asonanc, različnih notranjih rim in drugih ujemanj v verzih, ki so si marsikdaj precej vsaksebi in jih lahko zlahka spregledaš. Kako je rešila te in še kakšne zagate pri prevodu v* linguo franco?

Prvič: izbora si nisem podaril, ampak sem ga podaril. Nekemu neznanemu obdarovancu – sliši se kot storilcu –, če lahko v teh gluhih časih nanj upam. Ampak kdaj, kajne, niso bili taki?!

In drugič: napaberkovane notorične lastnosti poezije – torej tudi moje – je gospa Nada Grošelj ‚lovila' v angleščino odlično, ker je prevajalka s srcem, dušo, umom in ušesi.

Vaša žena Malina Schmidt Snoj, s katero sta skupaj izbrala pesmi iz trinajstih zbirk, v spremni študiji pravi, da je vaš odnos do (slovenske) besede v temelju sakralen in transcendenten. Vam ne gre za »razuzdano veseljačenje z jezikom«*, kot je za Tomaža Šalamuna zapisala ena od privrženk njegove poezije? Sta si morda posvečenost in razuzdanost v poeziji paradoksalno bliže, kot je videti na prvi pogled?*

Moja poezija, prvič, ni družinsko podjetje in spremna beseda izpod peresa omenjene avtorice – odličen kažipot vanjo, mimogrede – je prvenstveno uvid podkovane in s posluhom obdarjene literarne strokovnjakinje in poznavalke slovenskega pesništva in šele nato prispevek moje žene.

In ali mi, drugič, lahko zaupate ime in priimek privrženke žal že pokojnega Šalamuna, da bom vedel, s katero osebico bi mogel na mrtve žlake premlevati provokativno domislico**.**

Umetnikovo poustvarjanje svetá ‚konkurira' Stvarstvu. Davek na to predrznost je hud, plačilo – umetniški odsviti njegove Lepote – pa za Duhá in dušo človeštva neprecenljivo. Naj mojo reakcijo na dandanašnjo neskončno lahkost banaliziranja vseh vrst vrednot pojasní – in me pri vas, gospod Puc, opraviči – moja pesem na to temo:

A so, ki Te jecljajo
z besedo, zvokom, gibom,
kistom, dletom – vsem, kakor mučeniki
svete vere, svojim telesom –
ti so ti najbliže,

prekleti pesniki,

ti najbolj drzni in najbolj ponižni,
ožgani od bližin Tvoje lepote,
ko zgane se nasmeh na ustnicah Gioconde,
ko Bach potresa svod starim nebesom,
ko v pesmi vztrepeta osat za plotom.

Za té in vse, ki še za živa
zrli v Tvoje so obličje,
molímo,
ti najbolj so potrebni naše molitve.

P. s.: Tudi, Tomaž, v mislih náte.

»Svoboda se ne sonči v glavi, svoboda se cvre v glavi«. Tako pravite v zadnjem romanu Balkan sobranie, *ki me je med branjem prestavil v čas dogodivščin služenja v JLA. Paradoks ali celo absurd svobode?*

V tem primeru ne eno ne drugo, pač pa čisto preprosta ugotovitev, da je hrepenenje po svobodi trpljenjsko stanje zavesti.

Vaš roman Ubijanje kače *(2009) je pritegnil pozornost profesorice na ljubljanski filozofski fakulteti Alojzije Zupan Sosič. Vam in Dragu Jančarju (njegovemu romanu* To noč sem jo videl*) je v nastopnem predavanju za redno profesorico očitala, da partizansko etiko prikazujeta kot pervertirano volčjost, brutalno zverskost in sadistično morilskost, medtem ko se etika domobrancev, Nemcev in Italijanov presoja le kot zmes »lepodušne« naivnosti, zmotnosti in zahrbtnosti. Ste v študentskih letih na FF poslušali kaj podobnega? Drži trditev profesorice, da roman ne izhaja iz resničnih dokumentov ali zgodovinskih dejstev?*

Kje, zabóga, ste staknili te gorostasne ábotnosti in nedostojne nonsense, da sem zdaj prisiljen odgovarjati nanje?!

Prvič – v nobenem svojih romanov – *Gavžen hrib* (1982), *Fuga v križu* (1986), *Gospa in policaj* (2006), *Ubijanje kače* (2009) – nisem z eno besedico diskvalificiral narodnoosvobodilne plati partizanskega boja, pač pa razkrival nihilistična zlodejstva komunizma, ki so nanj vrgla takó grozotno breme. In tudi nihilizem in še posebno konformizem nasprotne strani mi nista uhajala in ušla izpred oči. Navsezadnje, kajne – OF bi lahko prevzeli kristjani, ki so bili v njej tako in tako v večini. Na Poljskem, na primer, se je to zgodilo. Ne meso – duh, torej, je bil slab!

In, drugič – če kdo ne verjame v dejanski obstoj Gada (Čefuta se je pisal), naj za prvo silo pobrska po *Križpotjih*, partizanskih spominih Karla Leskovca, med drugim komandanta Prešernove brigade, ki jih je leta 1967 izdala – in žal tudi močno cenzurirala – založba *Borec*, pa po kakšnih Črnih bukvah in podobnem neprijetnem čtivu. Gad – in njemu križem po Notranjski in Dolenjski podobni – je s svojimi zločini na primer prvotno ›partizanske‹ Dolomite v kompletu spravil k vaškim stražam in med domobrance.

Z veseljem ste se sredi osemdesetih pridružili novorevijaški skupnosti. Vsi se niso strinjali, da ste za Borisom A. Novakom prevzeli uredništvo Nove revije?

Novi reviji, ki – mimogrede – ni bila nobena skupnost v smislu enakomislečih, sem se po desetletjih samote pridružil na pobudo izjemno nadideološkega in nadstrankarskega Nika Grafenauerja. S svojim svetovnim nazorom sem bil nedvomno ‚unikaten' v njej. Tak je bil tudi moj prispevek v 57. številki. Če ga ne bi bilo, bi iz njene programske vsebine ne bilo moč razbrati, da v Sloveniji sploh živijo kakšni kristjani. Razen te pričujočnosti se od moje takratne razkošne vizije do dneva dandanašnjega nič ni uresničilo!

Bil pa sem tretji, ki mu je bila ponujena funkcija glavnega urednika. Dva pred menoj si je spričo takratnih nevarno spolzkih razmer nista upala prevzeti. Jaz sem jo z zanosom, ki se ga sedaj ne da več opisati in večini ne več dojeti. Prav mar mi je bilo takrat, kje je kdo za ali zoper mene!

V Novi reviji ste objavili dele dnevnika ljubljanskega škofa Antona Bonaventure Jegliča. Na nedavni predstavitvi znanstvenokritične izdaje dnevnika smo slišali, da je rokopis Udbi v pretipkavanje izročil takratni vodja škofijskega arhiva Maks Miklavčič. Kako je vam prišel v roke?

Figo ga je izročil – iz rok so mu ga iztrgali!

Če so vam to ‚primopredajo' na konferenci formulirali tako, kot stoji v vprašanju, je to za mene še dokaz več, kako se dandanes vse preteklo ‚na obeh straneh' zavija v ‚štanjol'.

In ta tipkopis – da nadaljujem – je ‚udbovski religiolog' Zdenko Roter dal Tinetu Hribarju in mi smo ga ponatiskovali, da bi s prikazom Jegličeve odločilne podpore Majniški deklaraciji med prvo svetovno vojno podprli v komunistični Jugoslaviji bližajočo se našo Majsko.

Nadškofu Alojziju Šuštarju sem – Niko Grafenauer je živa priča – uvodoma naglasil ta naš čisti namen, nato pa pribil: Na ceka ne hodimo spraševat, kaj smemo objaviti, pa tudi na nadškofijo ne bomo hodili.

In Alojzij Šuštar, človek vélikega formata, je razumel in poslej sva se še kar nekajkrat ne le kurtoazno, ampak tudi teološko poglobljeno pogovarjala.

»Požvižgam se na lobi, ostaja hvala bogu moj hobi,« *ste dejali v nekem pogovoru. Ali ni bila Nova revija tudi lobi, čeprav je zastavila projekt duhovne prenove? Je šla zato rakom žvižgat ali pa je njen poraz dokaz, da tranzicija ni uspela?*

Vidite, gospod Puc, ton takih vprašanj mi dvigne temperaturo.

Od nekod iztrgana ničkaj duhovita besedna igrica, ‚pripôpana' na nekaj, kar je bilo za nas posvečena stvar!

Pa ‚rakom žvižgat' da je šla?

Nič na tem svetu ne gre v nič in vse gre – nekateri rečejo, da k hudiču, mi drugi pa, da k Bogu.

Vsaka stvar je za kaj dobra, je rekla moja globoko pobožna, a cerkvenim oblastnežem tudi gorka mama in s tem po ljudsko označila absurdnost dobrega v zlu in zla v dobrem. Eshatološka skrivnost je, kako se bo ta absurd, ki obvladuje svet, razpletel in razvozlal.

Midva te ontološke pike ne bova odrla, lahko pa, recimo, ugotoviva, da tudi v ponesrečeni tranziciji še zmeraj tiči nekaj dobrega. Dobrega v tem, da bi se, recimo, slovenskemu krščanskemu občestvu spričo njenih slabih posledic posvetilo, kako usodno je bilo ob iskrenem ateistu in notoričnem poštenjaku Jožetu Pučniku voliti ‚protestanta' Milana Kučana z v nebo pobožno zavitimi očki. Takrat je šla moja vizija – v 57. številki Nove revije! – o uravnoteževalnem razmahu novega, v trpljenju prečiščenega krščanskega realizma, o kakršnem so tik pred vojno in revolucijo sanjali udeleženci »Bohinjskega tedna«, v franže.

Za zmeraj?

Filozof Tine Hribar v Sobotni prilogi Dela navaja Heideggerjevo napoved Reši nas lahko samo kak bog *(1966). In takoj doda, da poslednji bog, odrešilni bog 21. stoletja, ne more biti krščanski Bog. Kdo nas torej lahko reši? Naj vprašanje še bolj fokusiram: bo »kak bog« ali Bog rešil naše otroke in vnuke?*

Tak bog bo lahko – in po mojem trdnem upanju tudi bo – samo krščanski Bog. Tine Hribar, filozof absurda v najširšem pomenu tega pojma, v svojih razmišljanjih spregleda tisto, kar je iz krščanskega nauka in vere kot njuno najtemeljnejše priklical na dan drugi vatikanski koncil, to je absurd križa.

Kristus je v duhovno odkupnino za krvavi ‚greh' biološkega obstajanja zase in za nas vse daroval lahko le življenje samega sebe in je iz tega na videz največjega nesmisla pokazal na največji smisel – pot v duhovno bivanjsko odrešenost vsega človeštva. To osebno odreševanjsko kristusovstvo se namreč ponuja vsak dan vsakemu od živečih in se bo vsemu spiritualno živemu do konca sveta. In je vsak dan vsakemu etično-moralno ozavedenemu posamezniku edina opora pri prenašanju absurdnosti njegovega dogajanja.

Ni je vere mimo krščanske, ki bi imela absurd sveta tako izhodiščno vgrajen – in zato potencialno seveda tudi obvladovan – v svoje miselno-čustvene verovanjske temelje. Ni je torej odpornejše nanj in ‚perspektivnejše' v njem. Seveda pa se Rimsko-katoliška cerkev, kolikor se pred intelektualnimi izzivi visokocivilizirani družb umika med manj ali malo razvite, usodno odmika tudi od tega, kar najskrivnostnejšega in najdragocenejšega nosi v sebi.

Imamo nova nadškofa v Mariboru in Ljubljani, rimski škof, papež Frančišek, »obnavlja« Cerkev. Ali vidite kaj, kar bi vas kot kritika njene okostenelosti, nedialoškosti, nereflektiranosti … navdalo z upanjem? Ali je pač ne more rešiti le »kak papež«?

V mojem srcu in mislih so dva papeža in trije škofje: neoplatonist Enea Silvio Piccolomini, kasnejši Pij II., ki je zaslužen za to, da se je ohranilo izročilo o ustoličevanju koroških vojvod, in ki je leta 1462 ustanovil ljubljansko škofijo, ter, seveda, Janez XXIII., ki je z drugim vatikanskim koncilom Cerkvi tako na široko odprl vrata v modernizacijo, da si, očitno, še zdaj ne upa skózn je, narodnjak in veseljak Anton Martin Slomšek, mučeniški Anton Vovk in modri Alojzij Šuštar.

Imam pa prostora kajpak še za vsakega, ob katerem mi bo – da bi mi lè – zavriskalo tako v glavi kot v prsih.

Že pred časom ste dejali, da na romaneskno zasnovo tkete srečanja z ljudmi iz svojega proustovsko »izgubljenega časa«. Kdaj bomo lahko zavonjali vaše magdalenice? Bo besedilo nadaljevanje Gospoda Pepija, *za katerega ste rekli, da je roman vašega »romana«?*

V *Re/kapitulacijah*, ki sem jih pisal zdržema zadnjih pet let in ki se mi ravno zdaj iztekajo, delam neke vrste inventuro tako romaneskne forme, v kateri sem se kot pisatelj poskušal, kot življenja, katero sem izpovedoval.

V njih obnavljam tudi svoj konflikt s Kocbekom, katerega bom, kot sem uvodoma obljubil, na kratko obnovil za ›rep‹ ali za ›glavo‹ – kakor pač komu drago. A začeti moram z Balantičem.

V svoji domoljubni deški fantaziji sem tam na Dolenjskem, v srcu bratomornega boja, občudoval vsako junaštvo, da je le bilo naše, slovensko. In bila so ›rdeča‹ in bila so ›bela‹. Slednja so bila zmeraj v zvezi s kakim turnom, v katerem se peščica vaških fantov večidel do bridkega konca upira celim brigadam.

In ko sem se konec štiriinštiridesetega vživljal v obleganoGrahovo,semijezazdelo,kakordasemživa priča pesnikovemu koncu, ko sem s solzami junaškega ganotja v očeh ponavljal in ponavljal verz *zdaj pridi, Smrt, odvrgel sem orožje*. Kot da mi ga je imel pesnik še med umiranjem čas napisati, se mi je zdelo.

Pozneje sem se zaobljubil, da bom Balantičevo pesniško pričujočnost poskušal priklicevati v spomin, kolikor in kjer bom le mogel. In ko se mi ga je 14. septembra 1957 posrečilo vtihotapiti v *Naše razglede* z imenom in priimkom, se mi je zdelo – tako gluhi so bili časi – da bo to edino sporočilo našim zanamcem o njem.

Takrat sem začel pisati nazadnje čez tisoč verzov dolgo poemo o roških pobojih. Naslovil sem jo *Metamorfoza groze* in jo, na kaki polovici, v vsej svoji sveti politični preproščini nesel pokazat Kocbeku hkrati z vabilom, da bi mi jo na predvidevanem slavističnem literarnem večeru pospremil s komentarjem. Kakšna mladeniška naivnost tako glede na Kocbekov značaj kot tudi njegov položaj!

Seveda me je z vzklikom, da je jokal nad besedilom, prijazno odslovil in jaz sem se izognil ›zagvišnemu‹ arestu.

Ko je čez nekaj let izšla njegova (sic!) *Groza*, sem o njej – razočaran, ker v njej nisem našel resnične roške groze – spet politično naivno in seveda pri priči politično izrabljeno napisal, da ni grozna. In si v njegovem dnevniku seveda prislužil vse – od nezrelosti in nenadarjenosti do izdajstva.

A ta in tak mladenič, ki ga je sredi petdesetih let prišel opominjat na Rog, je to svojo pesnitev (fragmenti so natisnjeni v istoimenski zbirki esejev izšli leta 1999 pri Slovenski matici) sklenil s posvetilom Francetu Balantiču. Takole se glasi, po več kot pol stoletja prvič revijalno objavljeno:

Zlato pekočo iskro na jeziku
sem te tajil,
pesnik.
Veter pa mi je posipal tême
s tvojim pepelom.
Kako naj izvriskam tvojo bolest?
Tvoje zlato grlo staljeno,
tvoje oči iztaknjeno sonce,
tvoje srce hladna ilovica.
Samo svojo volčjo bol
sem zatulil v luno.
Samo tvojo rôko –
en sam kos pišočega oglja –
sem v ustih bruhajočih odnesel s pogorišča,
volk, s samoto obstreljen.

Ne oziraj se v nebo, pesnik.
NEBO JE MRHOVINA, POKRITA Z ZLATIMI MUHAMI ZVEZD.
V zemljo poglej –
kakor roso v lapuh
si vanjo zavil svoje nebo.
Zemlja je gledala s tvojimi očmi.
Z gorečim polenom so ti sunili v oko
in te slepega poslali na pot.
Daleč je od mučeniškega pepela
do nas, pesnik,
toda vrnil se boš.
Prižigam ti plamen
v spomin,
pesnik – bakla.

Etienne Gilson

Heloiza in Abelard* – skrivnost poroke

Prevedel Andrej Capuder

To, kar je Heloiza zahtevala od ljubljenega moža, je bilo torej življenje, vredno pravega filozofa. In pri tem je našla, da se je največji med apostoli čudovito ujel z največjim med moralisti. Medtem ko Seneka razlaga, da pravi filozof nikoli ne neha filozofirati, nas sveti Pavel uči, da pravi kristjan niti za trenutek ne neha moliti. Apostol čistosti s svojo avtoriteto pokrije nauk moralista, ki oznanja vzdržnost. Ali hočeš filozofirati? sprašuje Seneka. Torej vrzi proč vse, kar ni filozofija: časti, politične funkcije in celo zakonski stan, kjer nekdo trpi, ko ljubi ženo drugega, drugi pa, ko ljubi svojo. Če že hočeš ljubiti, vzljubi pamet, v tem je vsa modrost. Ali si kristjan, sprašuje sveti Pavel, torej beži proč od vsega, kar bi lahko prekinilo tvojo molitev. Predvsem pa opusti misel na poroko. Ne da bi bil zakonski stan sam na sebi slab, a je vseeno cokla na poti h krščanski popolnosti. »Kdor ni oženjen, skrbi za to, kar je Gospodovo, kako bi ugajal Gospodu, kdor pa se oženi, skrbi za vse posvetno, kako bi ugajal ženi.« (1 Kor 7, 32–33).

Kot vidimo, je nauk apostola Pavla prisoten v vseh izvajanjih svetega Hieronima glede nezdružljivosti zakonskega stanu s pravo krščansko popolnostjo. Če je res, kar nam govori sveti Pavel, da je treba nenehno moliti, kako naj se ta reč izpelje pri zakoncih? Samo bistvo zakonskega stanu se temu upira. Mož ne pripada ženi, niti žena možu, pač pa sta last drug drugega. V tem strogem smislu ima vsakdo od zakoncev na telesu drugega pravice, ki mu jih ne gre odrekati. Kdor se poroči, zastavi svojo svobodo: »Mož naj ženi izpolni svojo dolžnost, tako kakor žena možu. Žena nima oblasti nad svojim telesom, temveč mož, enako pa tudi mož nima oblasti nad svojim telesom, temveč žena.« (1 Kor 7, 3–4). Torej je izguba osebne svobode v sami srčiki zakonskega stanu in prav to je zbodlo Heloizo, češ, če bi jo bil Abelard poročil, bi ji s tem izročil dokončne pravice nad svojo osebo, torej tudi nad osebo filozofa.

In tu nastopi sveti Hieronim, ki opomni Abelarda, da teh pravic ne bi smel povsem prepustiti Heloizi, enako kot veleva njej, da jih po svoji dolžnosti ne bi bila smela sprejeti od njega. Kaj ne pravi apostol prav v tem pismu, da »se ne odtegujta drug drugemu, razen sporazumno, za nekaj časa, da se bosta lahko posvetila molitvi.« (7, 5) Prostost, da se eden od zakoncev posveti molitvi, je torej vezana na privoljenje drugega, se pravi, da ne boš molil(a)

* Interpretacija znamenitega spisa Petra Abelarda *Zgodovina mojih nesreč*. *Abelardovo tolažilno pismo prijatelju*. Tradicionalni naslov *Historia calamitatum* ter podnaslovi v tretji osebi so bili dodani kasneje, vendar so bili uveljavljeni že za časa Petrarke. Najboljši srednjeveški rokopisi pa so naslovljeni z *Abaelardi ad amicum suum consolatoria ‹epistula›*.

ali vztrajal(a) v sluhu svetosti, če ti tega ne dovoli tvoj zakonski drug oziroma družica? Čudna stvar, takale krščanska zveza! Medtem ko izpolnjuješ svoje zakonske dolžnosti, boš kajpak skočil iz vajeti vzdržnosti. Po drugi strani pa nam apostol na nekem drugem mestu (1 Tes 5, 16–17) naroča, da je treba *nenehno moliti*? Če je treba torej nenehno moliti, potem je temu v napoto zakonski jarem, kajti kadar daješ ženi, kar je njenega, boš moral odložiti molitev. Logika je tu brezhibna, osnovana na medsebojnih dolžnostih in pravicah zakoncev, na osnovi zakramenta, ki ga sveti Hieronim na kratko povzema v besedah: »Ali boš vedno molil in ostal deviški, ali pa boš sprejel zakonski jarem in izgubil prostost molitve« – *Aut oramus semper et virgines sumus, aut orare desinimus et coniugio serviamus!*

Če verjamemo strastnemu idealu filozofa ali klerika, ki sta ga gojila oba ljubimca, nam je vse jasno in postane jasno tako, kot sta to onadva pojasnila. Če pa gledamo na njuno zgodbo iz časa, ko je ta dvojni ideal izgubil svoj žlahtni sij, potem kajpak ne moremo vzeti resno njunih besed; njuna zgodba izgubi svoj pravi smisel in da bi ga iz nje izluščil, se mora zgodovinar okleniti razlag, ki nimajo opore v nobenem tekstu. Heloiza nenehno govori, da bi bila poroka Abelardu v nečast in bi mu priklicala na glavo brez konca težav in bridkosti. On sam ji to priznava, ko pravi, da ga je »opozarjala hkrati na izgubo časti in na težavnost zakonskega življenja«. Bil bi hkrati onečaščen in zasut z materialnimi skrbmi, še več, ta zakon bi bil zanj sramota, *turpitudo,* ki bi se zvrnila tudi na njo samo, ko bi pristala nanjo in izrekla svoj da. Tako je bilo stališče Heloize, na katerem je vseskozi vztrajala, da ne bi oškodovala njegove slave, in tako je bilo tudi stališče Abelarda, ki ji je z eno roko ponujal poroko, z drugo pa je zabranil, da bi stvar prišla na dan. Prav to govorita in nič drugega. Da lahko njuni razlogi pretresejo modernega bralca do te mere, da ju ne jemlje resno, ni težko razumeti. A Heloiza je dobro vedela, kaj dela, ko je pri Abelardu potrkala na njegovo vest klerika; vedela je, da bo vsak od njenih argumentov zadel v črno in v tej slutnji je imela prav, saj ni bilo niti enega, kot bomo videli, ki ga ne bi Abelard sprejel kot suho zlato.

Kako bi mogel ostati gluh ob njenih opominih, ko je vendar tudi sam gojil enak ideal klerika in filozofa! Notranji boj, ki je gorel v njem, odkar je bil zapeljal Heloizo, se je netil iz globokega nasprotovanja, da, pravcatega razkola med tem, kar je pojmoval kot svojo veličino, in tistim, kar je v resnici živel. Ali ne pravi sam, da »bolj ko sem napredoval v teologiji in filozofiji, bolj sem se, po nečistosti svojega življenja, oddaljeval od ideala filozofov in teologov?« A kdo so bili ti teologi in filozofi, ki jim ni bil vreden zavezati obuvala«? Vemo vsaj za dva, to sta starorimski Seneka med filozofi in starokrščanski sveti Hieronim med teologi. Abelard se ne more več prištevati k njima, kajti, kot pravi sam, »dejstvo je, da so filozofi, da ne govorimo o teologih, prav iz načela spolne čistosti prišli do viška svoje slave«. Kar so pogani tako občudovali pri svojih velikih filozofih, ni bila toliko njihova vednost kot čistost življenja. To zadnje jim je prineslo sloves Modrih. Če bi se bil torej Abelard poročil, ali ne bi svojega pomanjkanja modrosti obesil na veliki zvon, od kjer ne bi bilo več poti nazaj? Odločiti se je moral ali za eno ali drugo: ali za višji stan klerika ali za nižjega, to je poročenega moža. Klerik naj bi bil, kot piše sveti Hieronim v svojem domnevnem spisu *Corpus iuris*, docela predan božji službi, premišljanju in molitvi, odmaknjen od hrupa časnih zadev. Če pa naj bi Abelard poročil Heloizo, bi njegova družica dobila oblast nad njim. V tem smislu ga je sama opomnila in glede na povedano ni bilo dvoma, da brž ko bi to oblast dobila v roke, bi jo znala še kako dobro uporabiti. Zakaj pa so pravice soproge, če na zato, da jih uporabi? Dokler je Abelard svoboden, pripada samo sebi oziroma, kar je isto, vsemu svetu kot filozof in posebej Cerkvi kot teolog. Brž ko se poroči, pa postane najprej in z vso pravico last Heloize. Takšne so zahteve zakonskega stanu, v to naj bi šel poročeni Abelard in to naj bi mu prineslo sramoto, ki jo sicer priznava tudi sam: »Nevredno in žalostno je, da bi jaz, ki sem bil ustvarjen za vse, sprejel jarem ene ženske in ji sramotno služil.« Kaj bi rekla Cerkev, kaj bi rekli filozofi? Ali ne bi upravičeno objokovali tega odpada, saj je jasno, da ni srednje poti niti primerjave med tem, kar nudi stan klerika in svobodnega filozofa in med poročenim možem, ki bi izročil najsvetejše pravice nad svojo osebo v roke Heloize.

Nad vso to dramo stoji torej ideal klerika, kot ga je tako odločno začrtal sveti Hieronim in so se kasneje toliki teologi, moralisti in kanonisti nenehno vračali nanj. Bistveno je bilo, naj se klerik kot oznanjevalec zdržnosti ne ženi: *Praedicator continentiae, nuptias ne conciliet* ! Zgodba tega boja je pri Abe-

lardu toliko močnejša, ker on sam svojega ideala nikdar ni postavljal pod vprašaj. Tako zanj kot za Heloizo je bil klerik klerik in zakonec zakonec. Treba se je odločiti, ali boš samemu sebi gospodar ali suženj. Ali se boš držal čistosti, da bi kot svoboden človek stregel filozofiji, ali pa da se tej službi odpoveš in nehaš oznanjati ideal, ki mu v praksi nisi več kos. Če Heloiza govori o poroki kot o jarmu, *de tanto matrimonii iugo,* in ga s tem vrača k temu, kar sta izrekla sveti Pavel in sveti Hieronim skupaj s citiranimi filozofi, s svojimi besedami pritisne Abelarda ob zid, češ kako boš oznanjeval nekaj, česar ne izvršuješ sam! In ne samo to. Ko ga zaklinja, naj ne daje svetostnega pečata lastnem razvratu in naj je ne sili k pajdašenju v tej sramoti, se s tem dotika neke strune, ki je imela tako pri njej kot pri njem najgloblji zven, to je čut za pravo veličino in slavo v očeh Cerkve in sveta.

Dejansko Abelard niti za trenutek ni podvomil, da poroka ne bi bila zanj ponižanje in sužnost. »Kaj je na svetu bolj tesnega kot zveza zakonskega para,« bo zapisal kasneje v eni svojih Pridig, »katera sužnost je moškemu težja kot ta, da niti ni več gospodar svojega telesa? Ali ni v življenju najtežje, da moraš biti dan za dnem kos potrebam, ki ti jih nalagajo žena in otroci? Kaj je na koncu koncev zakonski mož? Domači osel!« – Pisanje Abelarda, tako kot Heloize in svetega Hieronima o tegobah poročenega klerika, o nespodobnosti in neprimernosti njegovega socialnega statusa se v vsem navezuje na doktrino apostola Pavla o telesni sužnosti dveh zakoncev, s katero se krščanska popolnost v bistvu ne sklada: »Ali je kaj za ženo ali za moža bolj zasužnjujoče kot to, da nista več gospodar svojega telesa in da se ne moreta odtegniti telesnemu odnosu brez privoljenja drugega, še celo ne, ko gre za molitev?« Skratka, po besedah svetega Pavla, ki jih ima Abelard stalno na ustih, ker telo moža pripada ženi in telo žene možu, je torej zdržnost enega popolnoma v rokah drugega, oziroma, če povemo naravnost, se ravna po njegovi nezdržnosti. Navsezadnje, ali ni prav poroka zdravilo za pomanjkanje zdržnosti moža ali žene? Torej je logično, da je vsakdo od zakoncev dolžan dati drugemu, kar si ta želi, in da se oba pokoravata sužnosti, ki je na neki način vzajemna, *mutuam quadammodo servitutem*. Lahko da si je Heloiza to slabost želela sama zase, nedvomno pa je ni privoščila Abelardu in jo je sodila kot povsem neprimerno za moža, ki bi se ji moral podvreči.

Če si torej osvojimo ta pogled na njuno stanje duha, ki ga potrjujeta ona sama, nam vse kasnejše ravnanje Abelarda in Heloize v vsej zgodbi postavi v razumljivo luč. Če bi kdo pomislil, da je Heloiza svoje argumente vzela na lahko ali da si jih je samo izposodila pri svetem Hieronimu, bi s tem ne bila več Heloiza. Njena metoda in njen odnos do stvari sta kajpak neobičajna, to pa zato, ker ona sama ni bila običajna ženska; njena izobrazba ji je dala v roke argumente, ki jih je tako dobro uporabila. Že v svojem prvem odgovoru na Abelardovo pismo si Heloiza izrecno prisvoji in s tem potrdi vse te razloge, ki jih je bil javno razglasil njen mož: »Zdelo se ti je prav, da objaviš nekaj razlogov, s katerimi sem te hotela odvrniti od te nečastne poroke.« Medtem ko čakamo, da nam kakšen zgodovinar izkoplje zanesljiv dokaz, ki bi ovrgel to dvojno pričevanje, se bomo zadovoljili kar s tekstom in njegovo razlago, ki se nam zdita kar zadovoljiva pot k resnici.

Iz naše razlage teksta, do katere smo se dokopali, se nam situacija kaže kot sledi. Klerik in kanonik Abelard bi se brez težav lahko oženil s pogojem, da se odreče kanoniškemu stanu. Da si je nadvse želel poroke iz razlogov, ki jih zlahka uganemo, postane jasno kot beli dan. Imel je akademski položaj kot ravnatelj vseh pariških šol in tega ni hotel izgubiti. Predvsem pa ni prenesel misli, da bi ostal ločen od Heloize. In če je hotel pripeljati Heloizo nazaj iz Bretanje v Pariz in hkrati potolažiti Fulbertov bes, se je moral nujno oženiti.

Za vsem tem pa tiči nekaj, kar nam Abelard izrecno zaupa: to je globoka in neugasljiva strast, s katero se je navezal na Heloizo in ki ga do smrti ni zapustila. Preračunljivi načrt, ki naj bi zakril pohotnost zapeljivca, se je kaj hitro umaknil čustvu, ki je bilo še vedno nasilno in meseno, a mu na tej stopnji ni moč očitati laži, saj je prav iz njega izvirala njegova nesrečna usoda. Abelard se je zaljubil v Heloizo in jo hotel imeti zase s tisto ljubosumno in posesivno držo, ki ne trpi, da bi njegova ljubljenka pripadala še komu drugemu. Morala je biti samo njegova in to za vselej. To pa zato, ker jo je ljubil in je videl edino možnost, da si jo za vselej priveže, če se z njo poroči. Ker si je bil gotov sedanjosti, si je ljubosumno hotel prilastiti še prihodnost. Nič kaj lepo čustvo, še več, naravnost žaljivo, če si poznal Heloizo tako kot bi jo bil moral poznati Abelard, ki pa si je to gesto privoščil, tako kot bi storilo tisoč mož na njegovem mestu, in se te nizkotne drže niti kasneje ni otresel.

Po samem napadu, kjer so mu vzeli moštvo, in ko je bil že opat pri Saint-Gildas, ona pa opatinja v Parakletu, si je tako v svojem kot v njenem imenu čestital, da ju je poroka za vedno zvezala kot par. Niti ob tej priliki ni za trenutek podvomil, da bi se Heloiza, če bi ji bilo dovoljeno, gladko poročila z drugim, potem ko bi se bil on pomenišil: »Če se ne bi bila z mano zavezala v poroki, bi se v trenutku, ko sem jaz obrnil hrbet svetu, ti obrnila h komu drugemu, bodisi na prigovarjanje družine ali pod vplivom mesenih strasti«, ji piše v svojem tretjem Pismu. Nikoli ni bil Abelard bolj odkrit kot tedaj, ko ji je to pisal, pa tudi nikoli ni tako jasno pokazal, kako nevreden je bil njenega srca in kako nizko je bila, v človeškem obziru, njegova ljubezen pod njeno. Šele kasneje mu je bilo dano, da se v nekem drugem obziru dvigne in povzpne nad njo.

Zaenkrat se nam torej zdi povsem razvidno, da je bila Abelardova poroka sad odločitve, o kateri ni nihče nikoli rekel, da je protipostavna, vsi pa so ob njej ostrmeli: najprej Fulbert, ki česa takega niti v sanjah ni pričakoval, nato sam Abelard, ki nanjo še zdaleč ni pomislil, ko je zapeljeval Heloizo, in si je potlej, ko je poroko moral sprejeti kot dejstvo, na vso moč prizadeval, da bi ostala tajna. In končno Heloiza, ki je postala Abelardova ljubica, ne da bi računala na kaj več, kaj šele na poroko, in ki je storila vse, da bi ga odvrnila od te misli, s katero je pritiskal nanjo. Rekli smo za- enkrat, kajti vsi teksti, ki jih imamo na razpolago, nam ne dajejo druge razlage, če hočemo sprejeti to nezaslišano in protinaravno poroko, o kateri se je Abelard izrazil brez dlake na jeziku: če se poročim, sem izvržek in nevreden svoje veličine! Tej razlagi pritiče komentar, ki nam ga je znova sporočil on sam, ko je povzel iz Heloizinih besed, da je veličina klerika in filozofa vezana na dejstvo, da ostane neoženjen. Za vse te zadržke zvemo iz kasnejšega Heloizinega pisma in od njega samega, ki nam na več mestih sporoča, da jih je prejel in v sebi potrdil kot upravičene. Če je nauk zgodovine v tem, da sprejmemo dogodke, kot so bili zapisani v dokumentih, in jih šele nato interpretiramo, potem iz tega sledi, da je prav ideal klerika po besedah svetega Hieronima, tako kot tudi Senekov zgled, prepričal Abelarda, ki sicer ni uspel slediti obema vzornikoma, a jima je vsaj skušal biti podoben – in v tem je razlog, da je svojo odločitev ovil v skrivnost. Če hočemo napisati zgodovinski roman, zlahka najdemo kup drugih razlogov, ki so bolj pisani na kožo bralca, ki mu je knjiga namenjena. Če pa se lotimo kritike, ki v svoji nujni in odlični nalogi skrbno prebira dokument za dokumentom in odlaga videz na račun stvarnosti, potem ne bomo dovolili, da stališče tistega, ki opazuje, prevlada nad opazovanim. Po tej sporni metodi se namreč rojeva znameniti kritični duh, ki s svojimi učenjaškimi romani zastre zgodovino in ki mu je še najmanjši očitek dejstvo, da niti ni zabaven. Značilnost takega kritičnega duha je, da samega sebe postavlja za merilo zgodovinski stvarnosti. Brž ko tak duh naleti na dogodek, ki mu ne gre v račun, tega dogodka preprosto ne bi smelo biti. In ko ima opravka s čustvom, ki mu je zlezlo čez glavo, mu postane dvomljiva oseba, ki ga je izrazila. Zgodovina velikih mož, ki jih takle učenjak prikroji na svoje kopito, s tem izgubi vso svojo barvitost, še več, bati se je, da postane tudi neresnična, zlasti kadar se resnica junakov skriva v njihovi veličini. Heloiza in Abelard pa sta velika, celo v svojih napakah. Kajti nemogoče je presoditi globočino padca, če ne upoštevaš visokosti ideala, na katerega se sklicujeta. Ta ideal se pri njima izkazuje v junaštvu in vrlinah duhovnega življenja. Tako eden kot drugi se ozirata nanj, ne da bi klicala k zmagi, pač pa da bi izmerila razsežnost svojega poraza. Torej jima lahko verjamemo, kajti kdor ne verjame, se ju ne bo upal tako strogo soditi, kot sta se sodila sama, niti jima ne bo mogel nakloniti vsaj košček tega, kar sta upala dobiti od nas, ki beremo njuno izpoved, to je ljubezni in sočutja.

Odlomek iz knjige Etienna Gilsona »Heloiza in Abelard«.

Konec Kacove družine

Iz družinske kronike

V tretjem zakonu Matevža Kaca (1808–1894) z Uršulo Črešlovnik iz Št. Vida se je rodil Ivan Janez Kac (1873–1932), ki je leta 1894 po očetovi smrti podedoval razpadajoče posestvo. Moral je odplačati dedni delež svojemu polbratu in starejšemu bratu po 800 goldinarjev, dvema polsestrama ter trem sestram pa po 500 goldinarjev ter popraviti razpadajoče zgradbe. Leta 1897, star štiriindvajset let, se je poročil s komaj devetnajst let staro kmečko nevesto Antonijo Hartman – Pogrančevo Tončko (1877–1932), hčerko iz drugega zakona Antonije Vodovnik iz Starega trga in Antona Hartmana iz Planine blizu sv. Primoža.

Mlada nevesta je za doto prinesla 900 goldinarjev. Bila sta delavna in varčna in Janez je bil dober gospodar. Rodilo se jima je 12 otrok, trije so umrli kot nedonošenčki.

Kot drugi otrok se je rodila leta 1899 moja teta Štefka (1899–1992), ki je o svoji mladosti pisala v svojem devetdesetem letu. Ohranil se je tudi njen dnevnik.

Ko se je znebil glavnih dolgov, je oče kupil Krančev breg. Tam se je pridelalo veliko koruze za živino, tudi dovolj jelševih drv v logu, da so lahko redili več živine in tudi konja. Oba, mož in žena, sta bila zelo delavna in varčna. Dokler so bili otroci mali so imeli, hlapca in deklo ter pastirja in varuško.

Prva svetovna vojna

Prva svetovna vojna se je začela junija 1914. Takoj med prvimi so vpoklicali tudi Kacovega očeta Ivana. Kako je bilo to hudo, se ne da popisati. Dekle in hlapca takrat niso več imeli, saj so že prvi otroci pomagali pri posestvu. Ko je oče odšel, je ostala mati sama z odraščajočimi otroki. Strašno je bilo tisti dan, ko smo pospremili naše očete, sinove in brate na postajo, polno moških, ki so odhajali, naših žena in otrok, ki so jih spremljali. Možje so peli tisto pesem »O Marija s planinske gore, ti nam moreš pomagati. Doma zapuščam ljube svoje, ki z menoj žalujejo. Pa le žalujte, pa le vzdihujte, saj nazaj nas nič več ne bo.« Ob tej pesmi je bil še večji jok žensk in otrok. Grozno žalostno je bilo. Jaz sem bila takrat stara 14 let. Mala sestrica Tončka šele 5 let. Za njo je bil še bratec Herman star tri leta. Oče so se odpeljali najprej v Celovec in potem čez nekaj časa v Hermagor na Koroškem.

O vseh svetih so bili en dan na dopustu in potem so šli v Karpate nad Ruse. Koliko smo takrat premolili in prejokali. Vojna se je začela zato, ker sta se peljala v Bosno, ki je bila takrat pod Avstrijo, avstrijski prestolonaslednik in njegova žena na nekako inšpekcijo, ju je pa v Sarajevu ustrelil nek srbski študent do smrti. Rusija je takoj napovedala vojno Avstriji in malo pred Božičem so bili naš oče ranjeni z rusko »dumdum puško« v dlan desne roke. To razstrelivo se je razpršilo po celi roki do rame. Kot ranjenca so ga pripeljali najprej v Miškolc na Madžarsko. Mati so delali prošnjo, da so ga prepeljali v Maribor, črez nekaj časa pa so spet delali prošnjo, da so ga premestili sem v Slovenjgradec. Celo leto so se zdravili po bolnišnicah, potem pa še v zdravilišču v Rogaški Slatini. Doma je bilo strašno težko. Na polju smo še nekako obdelali, zima se je bližala, drv pa ni bilo. Vse plote okrog pungrta in vrta smo požgali. Iz podstrešja smo znosili vso staro šaro in požgali. Zima je bila huda, drv pa nič. Stric Dobrovnik je pozneje pomagal, da smo v gozdu podrli nekaj dreves, borovcev in imeli z velikim trudom pridobljenih drv.

Oče so prišli potem konec leta 1915 domov. Nakazali so jim malo pokojnino – 120 kron na mesec. Roke niso pustili odrezat, bila je vsa skrpana, palec in kazalec sta bila živa, drugi prsti pa mrtvi. Vedno so nosili debelo volneno rokavico, ker jih je stalno zeblo v roko. Nava-

dili so se na to roko in spet veliko delali. Dobili so še prej mati enega mladega fanta iz Črne v pomoč in delo je šlo naprej do konca vojne. Otroci smo pa odraščali v delu in trpljenju. Težko je bilo, ves čas so hodili rekvirirat žito, iz hleva živino. Vedno smo skrivali žito, da nam niso vse vzeli, poleg tega je bilo treba še gališke in primorske begunce skrbet.

1917. leta v jeseni je padel prvi aeroplan tu v bližini na Žagačevi njivi. Šli smo si ga ogledat.

Vojna pa je divjala dalje. 18. novembra 1916 je umrl stari cesar Franc Jožef, star 84 let.

21. novembra je prevzel vlado cesarjev nečak Karel I. Vladal je komaj 2 leti, ker so vsi avstrijski narodi zahtevali avtonomijo. 11. novembra je bila že podpisana in premirje sklenjeno. Razkropljena armada se je razšla domov, to priliko so izkoristili takoj Italijani in zasedli velik del slovenskega ozemlja – Trst, Gorico, Istro dol do Kranjske gore. Velik del razkropljene armade so še odpeljali za eno leto v ujetništvo. Ostali Slovenci smo se pa 1. decembra 1918 združili s Srbi in Hrvati v kraljevino Jugoslavijo. To smo že prej pripravljali na skrivaj z majniško deklaracijo.

Koncem jeseni 1918 je divjala neka nova bolezen, ki so ji rekli španska gripa, po naših krajih. Mnogo ljudi v najlepših letih je pomrlo. Kdor se je vlegel, ni več vstal iz postelje, le kdor se je zdržal, da se je ohranil na nogah, ta jo je premagal.

Boj za severno mejo

20. april 1919. Velika noč je bila za nas zelo žalostna. Na vel. četrtek se nam je ubil lep bider, takoj nato nam je troje prascev poginilo, 5 tednov starih. V petek je pa divjal tak vihar, da nam je pokvaril vse strehe. Iz štale in kozolca je nam trgal slamo in iz hiše metal opeko. Veliko drevja, sadnega in gozdnega se je podrlo. Potem je začelo deževati tako silno, da je že v soboto zjutraj nastopila velika povodenj. Na Veliko noč smo mogli v cerkev samo po železni progi. Vse kleti so bile polne vode, iz bregov so pa drveli plazovi, tudi v našem bregu sta šla dva in smo imeli pozneje obilo dela, da smo spet uredili zemljo.

5. maj. Nemci so odšli čez določene meje na Koroško in začeli prodirati sem na Štajersko. Popoldne smo zvedeli, da Dravograjčani bežijo, ker letijo v trg granate.

6. maj. Cel dan so grmeli topovi in vozili vlaki, zvečer so bili Nemci že na koroško-štajerski meji v Probeljnu. Tudi naši sorodniki so pobegnili iz Guštanja v Šmartin.

Ponoči so se vozili celo noč begunjci, tudi že iz Slovenjgradca. Vse je bilo prestrašeno in objokano, vmes pa je še neprestano deževalo. Še celo iz naše vasi so se nekateri začeli seliti. Naš kaplan Vrečko so v naglici zbrali nekaj fantov, ki so se že vrnili iz vojne in so še imeli orožje ter šli nasproti nemškemu sovražniku. Ena četa pa je že prišla na pomoč iz Celja, imeli so komaj dva topa, postavljena pri Tolunmanu. 6. 5. so šestkrat ustrelili ob 7. zjutraj, potem pa prodirali proti mestu Nemcem nasproti. Zvečer so se spet umikali nazaj, bilo jih je premalo in preslabo so bili oboroženi. Za seboj so razdirali štrekno, na cesto pa podirali smreke za barikado. Ves čas neprestano dežuje.

8. maj. Popoldne ob 2-h je privozil nemški oklepni vlak že do rampe pri Žabji vasi. Vnel se je hud boj, naši, ki so čakali za Lamprečim gozdom, so streljali s strojnicami na vlak, oni pa iz vlaka na vse strani, celo do Metviršeka je neslo krogle.

Vsi sosedje v vasi smo poskrili boljše stvari, zazidali smo jih ponoči v našo bajtno klet.

9. maj. Zmaga je naša! Pregnali smo Nemce. Nekaj je bilo ranjenih in nekaj ubitih, naša sta bila samo dva ranjena. En Nemec, Reuterjev komi iz mesta, je ležal tri dni za štrekno blizu Žagaca ubit. Nazadnje so mu vse dol pokradli in ga vrgli v mrtvašnico. Pri Reuterju so veliko pokradli, ker je seveda pobegnil in pustil prazno trgovino. Šmarški župnik in kaplan sta tudi pobegnila, da cel teden ni bilo sv. maše. Ko sta prišla nazaj, sta mnogo stvari pogrešila, da so jih njima pokradli.

11. maj. Begunci se vračajo. Košutniški so se v Dolžah ponesrečili. Jurjevka si je obrazno kost natrla. Miha je pa tudi ves polaman. Danes je bila na Homcu slovesna zahvalna maša za zmago.

12. maj. Vlak za vlakom se vozi proti Koroški s slovensko trobojnico polno vojakov: 29 do 37 vagonov štejejo, naloženi so s topovi, strojnicami itd. Vse dni do 18. maja so grmeli na Koroškem topovi.

17. maj. Nemška letala krožijo nad dolino. Zvečer ob 6-h se je začela ofenziva, topovi in strojnice pokajo, da je groza. Ob 9-h je ponehalo, šli smo spat. Iz spanja nas je 3-krat ponoči zbudil strašen grom topa, streljali so na Slovenjgradec a niso nič porušili. Ponoči so žarometi ovsetljevali vso okolico.

22. maj. Do danes nič posebnega, čez dan mir, zvečer streljanje in ponoči žarometi. Danes zjutraj pa se je pripeljal dolg vlak 57 vagonov, polno vojakov in tujih. Vsi so prišli v našo vas, tudi pri nas jih je 50. Tudi par oficirjev imamo na stanovanju.

23. maj. Nekaj jih je že odšlo v Šoštanj, da pričakajo srbske čete, nekaj pa v Slovenjgradec. Zvečer je prišel nov transport spet v našo vas. Krasno jih je bilo poslušat zvečer, ko so peli naše slovenske pesmi. Vozili so se tudi po našem »ringlšpilu« in se je večkrat kateri pobil. Tu so ostali do 27. maja, potem pa so odšli z vlakom na koroško fronto. Na Koroškem so težki boji.

29. maj. Križevo. Danes je šlo 8 letal tu črez na Koroško. Ponoči pa spet dolgi vlaki polni vojakov. Zvedeli smo, da zmagujejo naši in smo zelo veseli. Vzeli so že Guštanj, Prevalje, Črno, Št. Pavel, Labudo in več krajev. Zrakoplovi krožijo vsak dan nad nami, od 5-10 dnevno.

31. maj. Pravijo, da bo zmaga naša.

9. junij. Binkoštni pondeljek. G. Vrečko, kaplan, so povedali, da je Celovec od naših čet zaseden. Teta Lena je pri nas. Pravila je, kako je bilo v Guštanju, ko so prišli Nemci: žene in dekleta so jim nesle rože naproti in jih veselo pozdravljale, oni pa so strašno delali gor po Št. Vidu in po vsem Koroškem. Našim ujetnikom so izvrtali oči in potem še naše dolžili, da tako delajo z njihovimi ujetniki. V mašno obleko oblečeni so čitali na gnoju mašne knjige. Boga so streljali in s križi kurili in svete posode skrunili. V Guštanju pri Macestniku so tako grdo živeli v tej vojni, plesali in pili cele noči. Bog jih je kaznoval, da jim je granata ubila troje otrok in še 6 drugih ljudi. Sedaj je prenehalo grmenje topov in nastopil je spet mir. 14. junija smo dogotovili kozolec, ki smo ga popravljali od 19. maja. Zmagali so pravzaprav naši, a kaj ko je mednarodna komisija po krivičnem in lažnivem plebiscitu napravila take krivične meje Nemcem v prid in da je velik del slovenske Koroške prišel v nemške roke. Slovenski narod vedno trpi pod nasiljem.

Življenje na domačiji po prvi svetovni vojni

Po letu dni zdravljenja se je oče vrnil domov kot invalid. Težko kmečko delo je le s težavo opravljal. Družina se je težko preživljala. Vsak je moral pomagati pri delu. Mlajši otroci so pred šolo pasli krave, tudi pozno v jeseni, ko so se premražene bose noge pogrevale v kravjih iztrebkih.

Drugo leto po prvi svetovni vojni se je tudi pri nas odprla meščanska šola.

Sestro Tončko smo vpisali vanjo. Bila je stara 11 let.«

»Gib hier die Hand« je vpil nemškutarski učitelj in udarjal s palico. »Kmetavzarji nimajo kaj iskati v šoli«, se je nasmihal mestnim dekletom. In s šolo v Šmartnem je bilo konec.

19. september. Vsa živina nam je zbolela za živinsko kugo, tudi ovce. Mati so šli po zdravnika v mesto in po nesreči prišli celo pod vlak, da so komaj živi ostali. Še črez pol leta jih je potem bolelo v rami. En volek nam je crknil in dve ovci.

24. marec 1920. Šesti vlak je trčil v dva vagona, ki sta ušla iz mesta proti Št. Jedarti, bila sta 2 mrtva in 10 ranjenih.

4. april. Cela družina se je slikala, ker smo bili ravno vsi doma. Danes je Velika noč.

17. maj. Oče so prodali rezanega lesa Igor. Verdniku devet kubikov po 1500 kron. Prodali smo tudi kobilo za 11 500 kron. Les je znesel 12808 kron, bilo ga je 8,5 kubika. Našega psa Punčeja je povozil vlak, zakopali smo ga na mali njivici.

Te dni smo imeli že drugo nesrečo. Naš bider je ubil Strmškega bidra.

Ko je sestra Tončka še v šolo hodila, je morala večkrat pasti ovce v gozdu. To je težko delo. Ovce so zelo nemirne. V gozdu so spomladi kmalu našle listje in travo, ker je doma že primanjkovalo futra. Blizu našega gozda so imeli sosedje Strmčniki svoj gozd. Tudi njihovi otroci so pasli ovce v gozdu. Imeli so tudi bidra kot mi, zelo je bilo treba pazit, da ne prideta blizu eden drugega. Tončka je gnala ovce v gozd, na poti pa se srečajo s sosedovimi ovcami. Bidra sta se takoj začela zaletavati eden v drugega, ni ju bilo mogoče več spraviti narazen. Niti sosedov fant, ne naša Tončka ju nista mogla spraviti narazen.

Naš bider je bil močnejši. Tako silovito se je zagnal v sosedovega, da mu je zlomil tilnik in je obležal tam v travi ves krvav. Tončka je vsa objokana prignala ovce domov in povedala očetu kaj se je zgodilo. Silno se je bala, a oče je niso nič kregali. Zvečer so sosedovi fantje pripeljali ubitega bidra (ovna) k nam. Oče so ga morali plačat po 10 kron živega, vagal pa je 47 kg. Nekaj smo ga razprodali a smo imeli še 100 kron izgube.

Uboga Tončka, tako je bila hvaležna očetu, ker jo niso ne kregali, ne tepli.

Od takrat ko se je ubil ta sosedov bider, nismo več pasli ovce v gozdu. Vsako leto smo jih dali v pašo na planino. Za vsako ovco 1 dan žetve. Tako sva z Micko hodile žet rž in pšenico gor v Golavabuko k Vrhnjaku, k Smrtniku, k Valavcu, k Francetu in k Kimbezu.

To je bilo zelo težko za naju, mlade sva še bile in nisva bile navajene žet v planini, kjer leži žito na vse kraje nagnjeno. V jeseni smo dobili ovce domov. Ostrigli smo jih, volno sprali, potem pa skrtačili in preja se je pozimi začela. Pobarvali smo štrene in štrikale smo jopice za otroke in nogavice pa tudi za nas odrasle in za očeta. Pozimi smo predle na kolovratu tudi lanene hodelje, vsak dan je morala biti ena špula polna. Pozneje nam je tkalec Drčej naredil cele bale platna. Ko smo ga obelili smo šivale rjuhe, posebno v času prve svetovne vojne. Nekaj platna smo pobarvali in so deklete dobile iz njega kiklje, za drugo je bilo platno pregrobo. Predle smo pa mi štirje: mati, Micka, jaz in Tončka, ona je bila šele 12 let stara pa je z nami tekmovala. Zvečer je imela špulo polno kot midve.

Jaz sem hotela biti šivilja, zato sva s sestro Micko šle iskat v mesto kako mojstrico, da bi me učila. Res sva jo našle. Bila je Pruš Liza, stanovala je konec mesta v tako zvani » Ravbar gasi« v svoji hiši. Tam sem se potem učila od Vseh svetih do Velike noči. Vsako jutro sem morala biti v delavnici ob 8.uri do 6 zvečer.

Opoldne je bila 1 ura prosta. Včasih sem šla v gostilno pojest čisto juho, največkrat pa nič.

Seboj sem imela kos kruha, plačala sem ji 10 kron na mesec. Tudi za sestro Francko smo poskrbele. Našle smo ji učno mesto v trgovini v Ribnici na Pohorju.

Pa ni bila zadovoljna. Nič ni bila v trgovini, le včasi kako uro. Vse drugo je morala delat, pomagat prat, pomagat

na polju. Menda je bila dva meseca tam, potem pa sta se zmenile z Betko, ki je študirala v Mariboru, da pride peš do nje v Ribnico. Pospravile sta njene stvari v kovček in peš prišle domov. Denarja nista imele za vlak. Jaz sem potem kar šivala doma. Šivilja je zelo obžalovala zakaj se ne izučim, da bi imela svoj poklic, ker imam sposobne roke za šiviljo, toda doma mi niso pustili, ni bilo časa.

10. september. Ponoči nam je nekdo ukradel čebele. Bil je to kovačev sin Krajnčev Ivo, tudi pri Mrselu jih je, so ga pa ujeli in naznanili. Drugi dan so ga gnali orožniki, 10 dni je bil zaprt. Letos slana ni dobila ajde, tako je dolga očetu do pasa in zelo polna, da že dolgo ne pomnimo.

16. april 1921. Cel dan sneži, jutri je pa bela nedelja. Karte sem si pustila šlogat. Takole mi je pravila ciganka: da bom bolna, da se bom poročila v eno mesto, da se bom zaradi enega starega zelo jokala, da bom imela 6 otrok, da ne bom stara umrla itd.

4. avgust. Silna nevihta s točo, debelo kot golobje jajce. Našo nekdanjo deklo Tono je ubila strela na polju pri Čečovniku. Ena hiša za mestom je pogorela.

27. oktober. Danes se je rodil pri nas tretji živeči sin Stanislav, to je 9. otrok kar jih živi.

Ko bi vsi živeli bi jih bilo 12. Jaz ga imam prav rada, saj je tako luškano otroče, a Micka In Anza ga ne marata, še name sta huda zakaj ga tak varjem.

2. januar 1922. Danes je padel kras sv. Tomšake vasi, Lavretova smreka. Stala je tam na oglu dvorišča in je bila komaj malo manj kot zvonik. Celi vasi je žal zanjo.

9. februar. Nagloma je umrl bobnar Svetec Ignac, v nedeljo pa Pogrančev Gustej, tak fantič star 8 let. Tri tedne je bil bolan.

Spomladi l. 1922 se je pa začela rušit naša družina.

19. februar. Moj brat Anza je bil vkljub zlomljeni nogi potrjen na 29 mesecev, a zaradi očeta invalida oproščen na 12 mesecev.

V ponedeljek so šli naši rekruti k vojakom. Naš Anza je šel v Sarajevo. Jokali smo se, ko smo mu vkup pokali. Sneg je pa šel tisto nedeljo kot nor. Prej do Božiča sploh ni bilo snega. Šele po Kraljevem je padel prvi sneg. Kakšnih 50 fantov je spremljalo naše rekrute na vlak, od vseh krajev so prišli po slovo. Ves čas so prepevali.

1. maj. Danes je odrinila sestra Micka v samostan. Kar skrivaj se je odločila in odšla. Tončka ji je pomagala peljati kovček v mesto zjutraj ob štirih. Da se je poslovla še od staršev sem jo jaz prisilila, ker jo drugače ne bi spustila, tako na moč sem jo deržala, ko se je prišla poslovit k moji postelji. Z njo vred sem izgubila najboljšo sestro in prijateljico moje mladosti. Ob nedeljah prej, ko še nisem hodila k Orlicam, sva vedno risale ali pele in šivale ročno delo. Arbiterjev Ivan jo je imel zelo rad in tudi me njega, a Lavrečica je vedno nekaj lagala in obrekovala vmes in tako se je Micka vsega naveličala in pretrgala to poznanstvo. Že dolgo je gojila na skrivaj željo, da bo šla v samostan, a mati so se vedno jokali, če jim je to omenila, zato je šla skrivaj. Mati so se naglo napravili in šli v mesto za njo, a zastonj, niso je pregovorili, da bi se vrnila. Ta dan so bili čisto zmešani od žalosti.

Vsi smo jokali. Mati so najrajši imeli njo, vedeli so, če gre tako daleč, je pač za dom zgubljena. Strašna žalost je bila potem v hiši. Prej brat k vojakom, sedaj pa še najstarejša hčerka. Mati se kar niso mogli potolažiti kot da sta oba umrla.

Po odhodu Micke in Anzana je bilo doma težko. Za delo smo zdaj ostale samo midve s Francko. Na polju so nama pomagali oferji iz bajte, doma pa smo bili mi štirje, oče, mati in midve s Francko, Tončka in Herman sta še hodila v šolo.

8. maj. V nedeljo smo prodali kobilo za 22300 kron in enega bidra, lesa smo prodali za 15000 kron Krenku. Kobilo je kupil brat od zg. Verdnika, ki me svatuje, a jaz ga ne maram. Pri svinji smo imeli nesrečo. Imela je prasce, a vse je zmetala pod mostnice, da so se utopili v gnojnici.

V četrtek sta spet poginila dva jesenska prasca. Cel april je deževalo, a majnik se kaže lep. Sadje bo vse cvetelo, če Bog da, bo mošta obilo. Ozimna rž je zelo pozebla, po nekod so jo podorali. Naredila sem vsem sestram nove dindlne in so prav lepi.

21. junij. Mi se tožimo z Lavreti. Nelka je pobrala v travi eno jajce na onkraj ceste, a Lavreče so se zlagale, da jih krade iz Košutniškega govna. Ko so prišle Lovreče mimo naju z Micko, ki sva v štuku pri koruzi raze kopale, jo je Micka vprašala, kaj ima zato, da tak laže, pa pravi kar je res je res, Micka jo je pa z motkinim štilom udarla. Drug dan so pa že šli tožit in je Micka tožbo izgubila, morala plačat 80 kron ali 24 ur iti v ječo. Seveda je raje plačala.

1. avgust. V torek sem pa jaz imela tožbo, ker sem rekla Lavretu, da so oni naše golobe iz zvonika kradli in pekli. Seveda sem jaz izgubila, ker se kaj takega, če je tudi res, ne sme rečt pred pričami. Plačati bi morala 600 kron in vse stroške. Odvetnik Pirnat pa je dal vso reč naprej v Celje. Zelo se bojim.

3. avgust. Pri Krbelu so stanovali primorski begunci Pavlini. Dobili so od vlade ponudbo naj se naselijo na Kosovo, tam dobijo brezplačno zemljo in denarno podporo, da si sezidajo hišo. Danes so res odšli. Oče, mati in 5 otrok. Bog jim daj srečo.

15. avgust. Velika Gospojnica. 4 mlaje so postavili, streljali pa samo Pušnikovi hlapci. Peli smo novo pesem Ave Marija. Po večernicah smo bili pevci povabljeni k mežnarju na Homcu. Zelo smo se morali smejati mestnemu organistu Kranjcu, ki je uganjal vsake vrste norčije. Pili smo fejst, jedli pa nič. Sram me je povedati, da sem bila prvič pijana.

Nič več nočem biti, to je grdo.

25. avgust. V ponedeljek je spet deževalo po dolgem času in menda na Marijino preprošnjo.

Letos je taka suša, da še zemlja povsod poka. Korenje, repa in ajda sploh ne more iz zemlje. Tudi drugo žito je bilo letos pol slabše kot lani. Le sadja bo dosti.

25. november. Zvečer so hodili Miklavž in parklji. Mi smo bili že v postelji, ko so šli mimo, tedaj so se začeli parkljni za hišo kregati in ravsati, nakar je Matijev Maks vrgel Nuževega na tla. Ta je pa začel kleti in razgrajati kot pravi peklenšček, še Boga in Marijo, pobral je neki en kol in šel počasi preklinjajoč za njimi. Oni so bili že daleč sredi travnika, ko je ta prišel šele v štric Košutniškega kozolca. Tam pa plane iz kozolca nad njega nek Rus ujetnik Emajkin Halek, ki je zaostal tu in je bil pri Ercu za hlapca. Že prvič ga je tak trščil po glavi, da je Nuš padel brez glasu na tla. Potem pa je Rus kar mlatil po njen z besedami Job tvojo mat. Jaz odprem okno in na ves glas zakričim, ali ga boš ubil, tedaj je popustil in pobegnil. V tem sta že prihitela naš Anta in Drčajev Tonej in ga podila čez vodo, onega pa rešila gotove smrti. Zanesla sta ga k nam, drugi dan pa v bolnico, kjer je ležal tri tedne.

31. december. Na staro leto smo igrali dve igri – Tri sestre in Dva gluha. Tudi jaz sem igrala, bila sem dekla Jera. Bil je tam po igri tudi Ignac, a se jaz sploh nisem zanj zmenila. No zdaj je spoznal že končno, da ne maram zanj in ga nočem. Pozabila sem povedat, da je bilo na moj god res luštno pri nas. Vsi pevci pri moškem zboru so mi prišli čestitat. Dolgo so pri nas ostali in prepevali.

3. januar 1923. V sredo smo imeli pri nas veliko nesrečo. Nantl je prišel klat, jaz sem prišla ravno od maše, oče so šli k Abermutu, mesarju se je pa tak mudilo, da ni čakal name, da se preoblečem, kar z Anzanom sta šla v svinjak, ko niti vedela nista, kje so debele svinje in sta zaklala plemensko brejo svinjo v tem, ko sem jaz prihitela kri streči. Oh kak jokale sma se z materjo. Preteklo leto ni bilo kaj prida, spomladi dež in povodni, potem pa ves čas kar suša. Vsega se je malo pridelalo.

22. februar. Pri sv. Andražu so dobili nove zvonove. Eden je tehtal 204 kg, drugi pa 34 kg. Od postaje Turiška vas se je vlekla dolga kolona ljudi, ki so jih spremljali. Peljali so jih s par konji na lepo ovenčanem vozu. Ta večjemu so botri Mikelni, drugemu pa Gaberški.

Po slovesni blagoslovitvi zvonca smo jim pevci zapeli pesem Pozdravljeni tisočkrat mali zvonovi. Napev pesmi je zložil Krpačev Ivan sam. Na pust se je vračal Lutrov kovač pijan do Erca domov, pri hrastu je obležal v snegu in zmrznil. Našli so ga šele v soboto, pokritega z novo zapadlim snegom.

29. julij. Vesel dan za našo vas. Dobili smo nov zvon. Cel teden smo se pripravljali nanj.

Tudi naša Micka je prišla na počitnice za dva meseca, zelo sem jo bila vesela. Mi smo ovenčali voz in en slavolok.

18. 1. 1925. sem se jaz poročila. Moj mož je bil vdovec s 4 sinovi in enim fantom, ki mu je bil stric. Oženil se je že prej z vdovo svojega polbrata Cecilijo. Brat je bil Miha Kalinšek. Živeli so pred vojno v Kozani pri Gorici. Oba sta bila čevljarja. Brat je bil čevljar, zbolel je za jetiko in šel v bolnico v Gorico. Brat Ivan ga je prišel nadomestovat. Ko je brat Miha umrl, se je pozneje Ivan oženil z njegovo vdovo, ki je imela sina Jožeta. Prišla je prva svetovna vojna. Mož Ivan je šel na vojno. Njegova družina in njeni starši so prišli kot begunci v naše kraje. Po vojni je mož Ivan kupil tu v mestu staro hišo in postal čevljarski mojster. Žena je zbolela na ledvicah in umrla, pozneje sem se z njim poročila.

Zaton družine Kac

Čez dve leti po moji poroki se je poročila sestra Franca na Marzelovo kmetijo.

Betka je po končani šoli na učiteljišču učila v Ljubljani v samostanskih šolah. Morala je odslužiti zadnje leto šolanja, ker ji oče niso mogli več plačevati šolnine. Potem je pa dobila službo v Prekmurju v Dobrovniku blizu Beltincev.

Kmalu po Franckini poroki je zbolela sestra Tončka. Šla sem jo obiskat. Nič ji niso dobili zdravnika, mati so ji kar čaja kuhali in toplo opeko polagali na trebuh. Nismo vedeli kaj ji je. Takrat je prišel iz graščine gospod Jürko, ki je bil tudi zdravnik, kupovat našo kobilo. Oče so mu povedali o Tončki. Šel jo je preiskat in ugotovil, da je zelo bolna in ima paratifus. To je zelo nevarno, treba je skrbne nege in dobra zdravila ji je predpisal. Čez dober teden ji je odleglo.

Oče so doma dali popravit bajto in jo lepo zrihtali, tako, da je bilo v bajti dvojno stanovanje, eno je bilo za njih, drugo za ofarje. Te so imeli vedno v bajti, tudi prej ko so pomagali delat na kmetiji. Nameravali so se preseliti gor, posestvo pa prepisali sinu Anzanu. Brat je prišel od vojakov. Našel si je dekle Drčajevo Lenčko. Imela sta nezakonskega sineka Ivana, ki sem mu jaz bila botra še pred poroko. Kmalu nato sta se tudi ta dva poročila in prevzela posestvo. Doma sta začela gospodarit Anza in Lenčka, ki je medtem že dobila hčerko Mileno. Oče pa so še seveda pomagali po svojih močeh.

Ko se je brat Anza oženil, sestra Tončka ni hotela biti doma za brezplačno deklo, poiskala si je službo v Ljubljani pri semenarni Sever in odšla.

Brat Herman je bil pa v Črni pri Pežeju v trgovini. Pozneje se je osamosvojil in odprl lastno trgovino v Heleni v Črni. Imel je nezakonsko hčer Zoro. Ko je bil pri vojakih je njegovo dekle začela z drugim. Otroka je prinesla k Hermanu, dal jo je neki ženi v rejo. Ko se je oženil z drugo iz Celja, sta punčko vzela k sebi.

Naš oče so kmalu umrli. Selili so se tak počasi v bajto, mati so še večkrat doma spali. Tisti petek, prvi v fe-

bruarju so spali doma. Oče so prej v četrtek sekali steljo doma, sosed Lavre jih je povabil mošt pokušat, mrzel iz kleti. Prehladili so se. Ponoči so bili sami, vročina jih je kuhala, še okno so odprli, zunaj je bil hud mraz. Mati so šli v cerkev v petek in ko so prišli domov v bajto so imeli oče visoko vročino. Klicali so zdravnika, Harpf jih je zdravil. Nič ni pomagalo, črez 5 dni za Pepelnico so umrli za pljučnico 10. 2. 1932.

Prej v torek je bila maša v št Tomaški cerkvi, oče so dobili duhovnika, ki jih je spovedal, obhajal in dal sveto olje. Klicali smo otroke domov na pogreb. Beti in Tončka ter Herman so prišli. Micke pa ni bilo. Po nadvse žalostnem pogrebu so ostali mati sami v bajti z Nelko in Stankotom.

Naša mati so hodili domov pomagat vsak dan, dokler niso resno zboleli. Dobro leto pozneje so mati padli na stopnicah pri bajti, ko so zvečer hoteli na VC. Zlomili so si dve rebri in z njimi so ranili pljuča in strašno kašljali. Takrat je bila še Nelka doma. Rebra so se zacelila, mati so pa vedno kašljali. Tudi slišali so vedno slabše. Imeli so najprej bronhitis. Ko so pa mati resno zboleli je Tončka pustila službo in prišla domov, da je gospodinjila in materi stregla ter skrbela za Nelko in Stankota. Dve leti so mati bolehali, nazadnje je ugotovil zdravnik, da imajo na pljučih bacile tuberkuloze in da jim ni pomoči. Umrli so leta 1835 komaj tri leta po očetovi smrti. Zelo so trpeli uboga naša mati.

V bajti so imeli na drugi strani oferja , ta del so pa obdržali otroci.

Stanko je hodil v meščansko šolo. Ker ga je Anza preveč izkoriščal, da se ni mogel učit, ga je sestra Beti k nam pripeljala, da je pri nas končal 4. razred meščanske šole. Bil je zelo priden in nadarjen učenec. Maturo je izdelal z odliko. Potem mu je pa brat Herman našel mesto za trgovskega vajenca v Črni. Rad bi se učil elektrikerja pa mu nismo mogli najti učnega mesta nikjer.

Tako se je razkropila naša družina.

Stane Granda

Spomini kot zgodovinski vir

Pravi spomini so ena najdragocenejših zvrsti zgodovinskih virov, saj poleg samega dogodka govorijo tudi o osebnem odnosu do njega. Ponavadi jih pišejo kulturno ali politično ugledni ljudje. Prava redkost pa so spomini preprostih ljudi, kamor sodi tudi gradivo iz arhiva družine Kac in besedilo Kacove Štefke (1899–1992) iz Tomaške vasi pri Šmartnem pri Slovenj Gradcu. Gre za kmečko dekle, ki je sicer imela možnost postati šivilja, pa je idejo opustila in se, kljub obetavnejšim možnostim, odločila za vdovca.

V zapisu, ki je nastal v njenem devetdesetem letu, ki torej ni pravi dnevnik, je pa morala biti njegova podlaga neka dnevniška osnova, presenečajo podatki o stanju kmečkega gospodarstva, ki ga prevzema Štefkin oče. Razmeroma velik dolg, ki ga je dobil ob prevzemu kmetije, je nastal zaradi dote, kar je skoraj povsod pravilo, ne pa davki in podobne zgodbe, kot običajno trdi strokovna literatura. Rešitev iz zadolženosti je bil družinski projekt moža in žene (!).

Dragoceni so podatki o bojih za Koroško, kjer vidimo neposredno vpletanje lokalnega kaplana, ki organizira prostovoljce, prihod borcev za Severno mejo, sami boji, podatki o letalih, krvoločnih nasprotnikih, pa tudi odnosu lokalnega prebivalstva do te, za Slovence tragične zgodovinske izkušnje.

V naslednjih letih se srečamo s špansko gripo in podobnimi nadlogami dvajsetih let.

Dragocene so vesti o sprejemanju stare Jugoslavije v obliki služenja vojaškega roka, ki je v naši strokovni literaturi preveč zanemarjeno.

Prav neverjetni so podatki o gospodarjenju na kmetiji, zlasti klanju breje svinje, kar človek težko razume, saj gre za spodrezovanje finančnega substrata kmečkega gospodarstva, ki ima vrednost v nepremičninah, ima pa stalne likvidnostne probleme.

Najbolj tragičen, čeprav povsem običajen je razpad družine. Štefka po smrti staršev in bratov in sestra, predvsem pa po njihovih porokah, praktično izgubi dom.

Boris A. Novak

Elza Jereb, vélika gospa

V zadnjih petdesetih letih je pustila neizbrisne sledi na dveh pomembnih področjih kulture in izobraževanja: pri univerzitetnem pouku francoskega jezika ter pri zgodovini Slovenskega in Mednarodnega PEN-a, svetovne pisateljske organizacije.
Ker nisem študiral francoščine, žal nisem bil njen študent – vendar sem se pozneje, v okviru najinega sodelovanja pri Slovenskem PEN-u, od nje veliko naučil, ne le v zvezi s francoskim jezikom in kulturo, temveč tudi z drugimi razsežnostmi.

Na podlagi mnogih izjav globoke hvaležnosti, ki jih v njeno čast izrekajo nekdanji študentje in študentke francoščine, vključno s številnimi srednješolskimi in univerzitetnimi profesorji in profesoricami, sem si o izobraževalni vlogi gospe Jereb ustvaril podobo vseskozi predane, zahtevne in v isti sapi človeško prijazne pedagoginje, visoko izobražene strokovne avtoritete, ki je znala generacijam mladih Slovencev približati nelahko disciplino francoske fonetike na didaktično privlačen in celo zabaven način.

Pri tem ji je nedvomno pomagala življenjska pot, ki je bila dramatično zaznamovana z vsemi potresnimi premiki in prepadi 20. stoletja: kot hči slovenskih izseljencev se je rodila v Franciji na predvečer druge svetovne vojne, kot deklica – v dobi, ko smo najbolj dovzetni za jezikovne in kulturne vzorce – vpijala lepoto, glasbo in kartezijanski red francoskega stavka, po vojni pa se kot mladenka vrnila v domovino svojih staršev. Ker imam tudi sam izkušnjo dvojezičnosti, se mi dozdeva, da razumem vso privilegiranost in zagatnost položaja Elze Jereb na začetku njene poklicne poti. Dvojezičnost namreč prinaša veliko kulturno bogastvo, obenem pa bolečo razpetost med dva jezika, med dva različna in raz-ločena svetova. Ta čustveni – in celo več: eksistencialni – problem je gospa Jereb od mladih let naprej reševala na najbolj odgovoren in najtežji možni način, z zvestobo obema jezikoma in kulturama ter z napornim grajenjem vsakovrstnih mostov med njima. Dolgoletno poučevanje francoščine (predvsem fonetike na ljubljanski Filozofski fakulteti) je izviralo iz zvestobe francoski kulturi in je imelo za namen njeno razširjanje v našem prostoru, dolgoletno – pravzaprav dolgodesetletno, kar petdesetletno – delo pri Slovenskem centru PEN pa je izviralo iz zvestobe slovenski kulturi in je imelo za namen njeno zasidranje v širšem mednarodnem prostoru. Oboje se ji je obilno posrečilo.

Elzo Jereb sem seveda pogosto videval, predvsem okoli Filozofske fakultete, še preden sva se tudi formalno seznanila in začela intenzivno sodelovati. Od daleč se mi je zdela diskretno elegantna, kar je odstopalo od grobe sivine socialističnih časov. Videti je bila kultivirana in prefinjena, a brez sence meščanske arogance ... občutek, ki se mi je do pičice potrdil v poznejših letih, ko sem jo bolje spoznal. Domnevam, da ji v obdobju oblačilne, kulturne in politične konfekcije ni bilo lahko.

Velja tudi in predvsem poudariti Elzino očarljivost ... a tu je, *bien sûr*, bolj na mestu francoski izraz šarm, charme (iz latinske besede *carmen, carminis – pesem*). Odlikuje jo izjemna inteligenca, vendar bi tu rad izpostavil predvsem čustveno inteligenco, ki sem jo pogosto videl na delu – kadar je bilo treba pomagati komu v stiski, kadar je bilo treba zgladiti kakšen konflikt med kolegi, ki so se petelinili, kadar je bilo treba razumeti mentalno strukturo kakšnega političnega bika ali vola, ki je grozil z ukinitvijo subvencije za ta ali oni projekt... Elze nikoli nisem slišal izreči žal besede čez kogar koli; če se ji kdo resno zameri (se pravi, če naredi kaj neodpustljivo nizkotnega), se zagrne v zgovoren molk. Zna pa biti tudi prešerne volje; v najhujših trenutkih, mesecih in letih sva se in smo se z Elzo pogosto do solz smejali. Takrat ji obraz zažari in se ji oči iskrijo. (À propos: frankofoni penovci ob takih trenutkih namigujemo reference na oči tiste njene soimenjakinje, ki jih je Aragon ovekovečil v zbirki *Les yeux d'Elsa*.)

Kot generalna sekretarka slovenske filiale svetovne pisateljske organizacije PEN (okrajšava za angleške besede *Poets, Playwrights, Essayists, Editors, Novelists*) je Elza Jereb tesno sodelovala s centralo v Londonu ter z vsemi predsedniki Slovenskega PEN-a v zelo različnih obdobjih. Naj naštejem te zgodovinske faze in ob njih predsednike Slovenskega PEN-a:

– pionirski časi uveljavljanja Slovenskega PEN-a v mednarodnem prostoru (predsedniki Matej Bor, Mira Mihelič, France Kumbatovič - Kalan, Miloš Mikeln);

– boj za demokratizacijo slovenske in jugoslovanske družbe (predsednik Drago Jančar);

– obveščanje mednarodne javnosti o resnici ju-

goslovanskih vojn in organiziranje humanitarne pomoči za begunce in pisatelje iz obleganega Sarajeva (predsednik – podpisani);

– uveljavljanje Slovenskega PEN-a v zgodovinskem kontekstu samostojne Slovenije in članstva v EU (predsedniki Marko Kravos, Veno Taufer, Tone Peršak, Marjan Strojan, trenutno Evald Flisar) ...

V pričujočem članku obravnavam seveda le dejavnost Slovenskega PEN-a po drugi svetovni vojni. Slovenski center PEN je bil sicer ustanovljen že daljnega leta 1926 (prvi predsednik je bil Oton Župančič), po vojni in socialistični revoluciji pa Mednarodni PEN nekaj časa ni dovolil delovanja PEN centrov v nedemokratičnih državah; Slovenski PEN je spet začel delovati l. 1962.

Dejavnost Slovenskega PEN-a se od osemdesetih let dalje tesno prepleta s plemenito dejavnostjo Mirovnega komiteja Mednarodnega PEN-a, ki ga je s preroško vizijo ustanovil Miloš Mikeln; nato smo mu predsedovali podpisani, Veno Taufer in Edvard Kovač, zdaj pa ga vodi Tone Peršak.

Prepričan sem, da bi mi vsi omenjeni predsedniki pritrdili v oceni, da bolj kot kdor koli prav Elza Jereb pooseblja in nosi spomin Slovenskega PEN-a, in celo več: da je v vseh teh petdesetih letih Slovenski PEN pravzaprav vodila tiha, diskretna, modra in neskončno predana gospa – Elza Jereb!

K sodelovanju jo je pritegnila pisateljica Mira Mihelič ob prvem velikem povojnem projektu Slovenskega PEN-a, organizaciji kongresa svetovne pisateljske organizacije na Bledu l. 1965. Ker se je Mednarodni PEN takrat ogorčeno boril za svobodo izražanja, je osrednja fronta njegovega delovanja bila osredotočena na razmerje med pisatelji v državah zahodne demokracije in na tak ali drugačen način zatrtimi pisatelji vzhodnega bloka. Blejski kongres je v tem kontekstu pomenil prelomno točko – bil je prvi kongres, organiziran v eni izmed socialističnih (komunističnih) držav, zato je bil pomemben tudi za mednarodno uveljavitev tedanje Jugoslavije, kar je Josip Broz Tito, dosmrtni predsednik nekdanje zvezne države, dobro razumel – in je iz zapora izpustil nekaj tečnih kritikov sistema. Tega kongresa se je udeležila vrsta slavnih imen različnih nacionalnih književnosti, npr. Nobelov nagrajenec za literaturo Asturias, za predsednika Mednarodnega PEN-a pa je bil izvoljen slavni ameriški dramatik Arthur Miller.

Od tega inicialnega kongresa, na katerem je sodelovala kot prevajalka in asistentka za vse mogoče in nemogoče probleme, ki jih je uspešno reševala, je Elza Jereb ostala zvesta penovskemu duhu in druščini ... oziroma točneje: ostala je zvesta tistemu modelu penovskega angažmaja, kakršnega je pooseblja Mira Mihelič, prva podpredsednica Mednarodnega PEN-a, ki je prihajala iz socialistične hemisfere – zgovorno znamenje izjemnega slovesa, ki ga je uživala vsepovsod po svetu.

Gospa Mihelič je izžarevala globok humanizem, med drugim tudi kulturni in zgodovinski spomin, ki je daleč presegal komunistično brisanje vsega, kar se je zgodilo pred zmagoslavno Revolucijo. Z osebnim vzorom kritičnega duha in delovanja je »okužila« tudi nadarjeno, radovedno mladenko Elzo ... in občutek imam, da je gospa Jereb s svojim tihim, nesebičnim in požrtvovalnim delovanjem za Slovenski PEN vse življenje izpolnjevala program, ki ji ga je bila naložila njena penovska mentorica: uveljavljala je dediščino tistega humanizma, ki je bil značilen tudi za Miro Mihelič, to véliko damo slovenske književnosti. Ko je po dolgih letih potrpežljivega lobiranja in nizkih polen doprsni kip Mire Mihelič končno polepšal vrt pisateljske hiše na Tomšičevi 12 v središču Ljubljane (kjer skupaj domujejo Društvo slovenskih pisateljev, Slovenski PEN in Društvo slovenskih književnih prevajalcev), sem imel občutek, da je Elza doživela tiho olajšanje, intimno zmagoslavje, porojeno iz zvestobe spominu Mire Mihelič, njene življenjske vzornice, učiteljice in prijateljice.

Spomladi prelomnega leta 1991, medtem ko sem kot gostujoči profesor kreativnega pisanja predaval na Univerzi Tennessee v mestu Chattanooga, me je poklical dotedanji predsednik Slovenskega PEN-a Drago Jančar in me prosil, naj sprejmem kandidaturo za naslednjega predsednika; izvoljen sem bil v odsotnosti. Dolžnost sem prevzel maja 1991, ob tradicionalni mednarodni konferenci, ki jo Slovenski PEN že celo večnost organizira na Bledu. Dramatično zaostrovanje mednacionalnih konfliktov v tedaj formalno še zmeraj skupni državi smo v subalpski idili začutili na brutalno konkreten način, saj smo bili osuple priče nočnega vojaškega konvoja oklepnih vozil Jugoslovanske »ljudske« armade, ki je že dober mesec pred uradnim začetkom vojne rožljala z orožjem po ozki cesti okoli spečega jezera. A to je bil le uvod v vse drugačno nočno moro ...

Prevzeti vodenje Slovenskega PEN-a po Dragu Jančarju ni bilo lahko, saj je v dveh mandatih njegovega predsednikovanja (1987–91) ta organizacija skupaj z Društvom slovenskih pisateljev, ki ga je tedaj vodil prodorni Rudi Šeligo, bistveno prispevala k demokratizaciji slovenske družbe. A, kot se je izkazalo, je zgodovinski trenutek postavil pred Slovenski PEN in in predme kot njegovega predsednika povsem drugačne naloge in izzive, ki jih je bilo treba reševati na povsem drugačen način.

V dramatičnih dneh vojne za Slovenijo je Slovenski PEN nenehno obveščal mednarodno javnost o resnici agresije jugoslovanske vojske na našo deželo. To nalogo sva opravljala Miloš Mikeln (ustanovitelj in prvi predsednik Mirovnega komiteja, *Writers for Peace Committee,* enega izmed štirih stalnih komitejev Mednarodnega PEN-a) in jaz kot predsednik Slovenskega PEN-a. Sam sem to počel tudi v navezavi z Novo revijo, kjer je tedaj danonočno delovala t. i.

»vojna redakcija« (Niko Grafenauer, Drago Jančar, Jaroslav Skrušny, Tomaž Zalaznik, Gordana Vrabec in jaz). Del tedanjih izjav Slovenskega PEN-a (med drugim dramatičen apel Mednarodnemu PEN-u in mednarodni javnosti za pomoč in solidarnost, poziv Slovencem, naj zaščitijo svoje sosede in sodržavljane drugih narodnosti ter sožalje ob tragični smrti vseh civilistov in vojakov, tako slovenskih kot jugoslovanskih) je objavljen v angleški publikaciji *The Case of Slovenia* (založba Nova revija, 1991), kjer je poleg zgoraj omenjenih uredniško sodelovala tudi Alenka Puhar.

Uspešna vojaška obramba Slovenije je prinesla mir deželi, ne pa tudi nam penovcem, ki smo se iz občutka dolžnosti vključili v »boj za interpretacijo« jugoslovanskih vojn. Avgusta 1991 sva z Jančarjem odpotovala na srečanje regijskih PEN centrov, ki ga je z namenom ohranitve miru med pisatelji nekdanje Jugoslavije v Budimpešti sklical tedanji predsednik Mednarodnega PEN-a, madžarski pisatelj in publicist Györgi Konrád. Kljub prijateljskemu tonu se je zaostrila polemika s Srbskim PEN-om, ki ga je tedaj predstavljal poznejši reformatorski predsednik srbske vlade, tragično umorjeni filozof Zoran Đinđić. Še huje je bilo na septembrskem srečanju jugoslovanskih PEN centrov na Ohridu, kamor sva odpotovala z Alenko Puhar. Eden izmed najbolj dramatičnih kongresov v zgodovini Mednarodnega PEN-a se je zgodil novembra 1991 na Dunaju, ko smo slovenski penovci branili tudi hrvaške poglede, saj se naši kolegi zaradi izbruha vojne na hrvaških tleh tega kongresa niso udeležili.

Vse te podatke obnavljam zato, da bi priklical mednarodnopolitično vzdušje, v katerem je delovala tedanja pisarna Slovenskega PEN-a, sobica, od tal do stropa z mapami, papirji in knjigami založena sobica v drugem nadstropju pisateljske hiše na Tomšičevi 12. Če so v »normalnih« časih za korespondco in organizacijo delovanja PEN-a zadoščali ponedeljkovi dopoldnevi ter en sestanek Upravnega odbora mesečno (mesec ali dva pred blejskimi srečanji pa seveda ustrezno višja količina energije in časa), so jugoslovanske vojne pahnile Slovenski PEN v frenetično dejavnost, ki je zahtevala nekajletni danonočni angažma, med drugim tudi vsakodnevno sestajanje in delo v pisarni PEN-a. To so okoliščine, v katerih sva z Elzo Jereb postala tesna sodelavca in se tudi osebno zbližala. Brez nje ter drugih dragocenih sodelavk in sodelavcev nikoli ne bi mogli obvladati brezupno gigantske količine dela, ki si jo je tedaj naložil Slovenski PEN – poleg rednih dejavnosti tudi humanitarno pomoč za begunce iz tedanje Jugoslavije in pisatelje v obleganem Sarajevu, največjo humanitarno akcijo v zgodovini mednarodnega PEN-a. Ta je kmalu prerasla okvire Slovenskega PEN-a, zato je septembra 1993 na kongresu v Santiagu de Compostela Mednarodni PEN formiral *ad hoc* komite, poimenovan *Sarajevski komite,* ki sem mu predsedoval in ki je imel svoj sedež pri Slovenskem PEN-u, se pravi na Tomšičevi 12 ...

... Vsega tega pa ne bi bilo mogoče izpeljati brez gospe Elze in peščice drugih gospá, ki so v tistih hudih letih iz dneva v dan žrtvovale velik del svojega časa in energije. V tem kontekstu se jih velja s hvaležnostjo spomniti. Računovodkinja Slovenskega PEN-a je bila Sonja Tomše, fina gospa, ki je z neskončno predanostjo, potrpežljivostjo in natančnostjo vodila knjigovodstvo naše humanitarne akcije, eno izmed občutljivih znamenj integritete tovrstnih dejavnosti. Naj se s toplo nostalgijo spomnim tudi dobre volje tedanjih tajnic Društva slovenskih pisateljev, Anje Uršič in žal že pokojne Barbare Šubert, ki sta priskočili na pomoč, kadarkoli je bilo treba. Naš ključni »oficir za zvezo« z bosanskimi pisatelji je bil sarajevski pesnik in prevajalec Josip Osti, ki ga je začetek vojne presenetil v Sloveniji, kjer je tudi ostal in postal slovenski pesnik.

Upravni odbor Slovenskega PEN-a je bil sestavljen iz članov, ki smo si bili sila različni po generacijski, estetski in politični pripadnosti, družila pa nas je skupna volja braniti slovenski jezik in kulturo ter prispevati po svojih najboljših močeh k demokratizaciji in normalizaciji naše družbe. Naj med najbolj aktivnimi omenim Draga Jančarja ter draga kolega, ki sta žal pred kratkim preminila – Miloša Mikelna in Tomaža Šalamun, ki je z velikim žarom in mednarodnimi izkušnjami opravljal vlogo podpredsednika.

Število pisem, ki sva jih takrat z Elzo napisala, gre v tisoče in tisoče. V različnih jezikih, večinoma v angleščini in francoščini. Gospa Elza, ta visoko kultivirana gospa, je vselej brzdala moj temperament, ki me je v tedanjih konfliktnih časih včasih gnal k premočnim formulacijam; od nje sem se naučil pri angleški korespondenci namesto imperativnih oblik venomer uporabljati »would« in »could«, razgrnila pa mi je tudi neskončno diferencirano znanost in umetnost francoske korespondence z vsemi pripadajočimi sintaktičnimi vzorci in sofisticiranimi nazivi, pridevniki in finesami za vsako starost, spol, družbeni položaj, razmerje in situacijo. *Madame Jereb, ayez la bonté d'accepter l'expression de ma reconnaissance la plus profonde.*

Elza Jereb je vseskozi načelna in radikalno skromna gospa. Po svojih kulturnih in intelektualnih obzorjih je vélika dama, po svojem srcu pa emocionalno odprta in široka osebnost s pretanjenim socialnim čutom ter elementarno, a obenem prefinjeno človeško dostojnostjo. Idealna duša za težke čase, ko je treba pomagati ljudem v stiski.

Časi zgodovinske stiske so časi, ko na dan privrejo tudi naše osebne stiske. Gospa Jereb je bila tudi na tej ravni izjemno pozorna, čuječa, diskretna.

Elza, infiniment merci!

Tanja Rebula

K simpoziju ob 110-letnici Franklovega rojstva

V članku želim dopolniti temo o logoterapiji na Slovenskem. Obenem iskrena zahvala in čestitke vsem dosedanjim prevajalcem in predavateljem, ki so približali Slovencem tega znamenitega psihiatra. Vse to dogajanje potrjuje globoko duhovno izročilo iskanja smisla na Slovenskem, ki ga vsakdo odkriva v uresničevanju življenjskih nalog, v preseganju sebe in v prazaupanju, da smisel obstaja, le odkriti ga je treba. Zdravilna misel, ki bi lahko rešila še marsikatero življenje …

V Žički kartuziji so že 15 let v poletnem času duhovni tabori, ki jih je zasnovala in jih vodi psihiatrinja Cvijeta Pahljina. Vso svojo delovno dobo je preživela kot psihiatrinja v Psihiatrični bolnišnici Vojnik, še posebej pa si je prizadevala za pomoč ljudem v duševni stiski in za preprečevanje samomorilnosti. Leta 2010, po upokojitvi, pa je začela izvajati štiriletni študijski program iz logoterapije, ki smo se ga vsak mesec udeleževali dosedanji diplomanti. Prva generacija je diplomirala lani. Častni gost je bil tudi dr. Alexander Batthyany, predstojnik Instituta Viktor Frankl na Dunaju, ki je podelil licenco za študij logoterapije Zavodu Žički tabor za duhovno rast in je podpisan na naši diplomi poleg svoje sošolke pri Elisabeth Lukas, psihiatrinje Cvijete Pahljina.

V štirih letih smo na predavanjih dr. Cvijete Pahljina v Slovenskih Konjicah spoznavali teoretični del logoterapevtskega pristopa, opravljali pisne izpite, veliko pa je bilo tudi pogovorov in praktičnih vaj, za katere je bilo treba preživeti skupaj več dni (izmenoma v Žički kartuziji, pri Sv. Jožefu v Celju, poleti pa na Rabu). V teh srečanjih smo lahko poleg strokovnega znanja izkušene psihiatrinje dr. Pahljinove odkrivali tudi njene osebnostne lastnosti, ki so prava redkost, obenem pa nujne za umetnost pogovora z ljudmi, za kar je teoretični del kljub še tako visoki intelektualni ravni premalo. Tako nam je dr. Cvijeta Pahljina poleg znanja pomenila tudi zgled praktičnega dela, neizmerne potrpežljivosti in rahločutnosti v odnosu do vsakega posameznika. Organizirala je tudi dve strokovni srečanji z dr. Elisabeth Lukas.

Dr. Cvijeta Pahljina je doslej organizirala dva simpozija v Ljubljani. Prvi z naslovom *Družba ni zdrava, je pa ozdravljiva* (Franklov citat) je bil 14. junija 2014. Predavali so trije psihiatri, poleg dr. Cvijete Pahljina še primarij dr. Darja Boben Bardutzky, predstojnica oddelka za zdravljenje odvisnosti Psihiatrične bolnišnice Vojnik, nato pa še psihiater Božo Petrov, župan Mestne občine Metković s Hrvaške, ki ga je v zadnjih tednih zaradi njegove izjemne izbire, saj je želel služiti ljudem na poseben način, predstavila kot ime tedna Sobotna priloga Dela 14. novembra 2015.

Na istem simpoziju je predaval še mednarodno priznani nevrolog, prof. dr. sc. Zvezdan Pirtošek, predstojnik Kliničnega oddelka za bolezni živčevja, ki je že pred nekaj desetletji sodeloval v eni prvih raziskav o samomorilnosti na Slovenskem – Suicid v Celjski regiji. Pobudo za raziskavo je dala in jo s sodelavci izvedla dr. Cvijeta Pahljina, rezultate pa objavila v zborniku *Psihiatrične klinika Medicinske fakultete v Zagrebu*. Ta raziskava je sprožila intenzivno preventivno delo na tem področju, pri katerem je treba omeniti že 30 let delovanja telefona Klic v sili (Sopotnik, ki deluje skupaj s Samarijanom in pri katerem pod njeno supervizijo sodeluje tudi več njenih študentov in diplomantov, saj je cilj študija logoterapije pomoč ljudem v stiski). Vsako leto vodi brezplačne tečaje za prostovoljce, prihodnje leto bo že v januarju.

Predavala je tudi Nuša Konec Juričić, dr. med., specialistka socialne medicine in sedanja predstojnica oddelka za socialno medicino Zavoda za zdravstveno varstvo Celje, ki se posveča (med drugim) preventivi na področju samomorilnosti v Celjski regiji in drugod.

Naslednji simpozij je bil 30. junija 2015. Med tujimi predavatelji je treba omeniti dr. Haralda Morija iz Avstrije, ki se v svoji medicinski, psihatrični in logoterapevtski praksi posveča predvsem onkološkim pacientkam, ki potrebujejo duhovno oporo za boj z boleznijo v obliki psihoterapevtskih pogovorov in kjer se kaže zdravilni učinek Franklove misli.

Sodelovali so že nekateri diplomanti Žičkega tabora za duhovno rast, npr. mag. Martin Lisec, mag. Marjeta Cerar, Ervina Lisjak, psihologinja Tanja Peček in socialna delavka Tea Palir.

Več avtorjev

Primož Sturman: REBULOV ZBORNIK 2
Ob pisateljevi devetdesetletnici

Mladika, Slavistično društvo Trst, Gorica, Videm 2015, 205 strani

Ob devetdesetletnici Alojza Rebule, ki jo je avtor obhajal lansko poletje, je Slavistično društvo Trst-Gorica-Videm pripravilo in izvedlo pisatelju posvečen simpozij. Prispevki predavateljev so avgusta letos izšli v knjižni obliki, in sicer v sodelovanju med omenjenim Slavističnim društvom in tržaško založbo Mladika. Delo, ki ga je uredila prof. Marija Pirjevec, so javnosti premierno predstavili na letošnji jubilejni izvedbi 50. študijskih dnevov Draga. V knjigi so zbrani tako referati, ki so jih avtorji prebrali na simpoziju, kakor tudi prispevki, ki so bili publikaciji dodani kasneje. Rebulov zbornik 2 se torej pridružuje tistemu izpred desetih let, s katerim so počastili avtorjevo osemdesetletnico.

Na splošno Alojza Rebulo uvrščajo med slovenske pisce v Italiji, čeprav njegov opus krepko presega snov, teme in motive, ki so značilni za večino avtorjev onstran meje. O njegovi širini priča že uvodno štirivrstičje, v katerem Rebula pravi, da se more Slovenec do kraja izživeti le na univerzalni ravni. Toliko bo Slovenec, kolikor bo človek. In že smo pri treh bistvenih prvinah, na katerih temelji avtorjev opus. Prva je prav gotovo slovenstvo, ki za Rebulo ni bilo nikoli problem, temveč neomajna trdnost in gotovost, kar je razvidno iz malodane vseh njegovih del. Druga je njegova navezanost na klasični svet oziroma grško-rimsko tradicijo, navezanost, ki se je rodila v semeniščnih letih, nato pa je v študijskih letih na Univerzi v Ljubljani le še rastla. Zrcali se predvsem v avtorjevih romanih in zbirkah kratke proze iz zgodnje in zrele dobe – *Vinograd rimske cesarice, V Sibilinem vetru, Jutri čez Jordan,* medtem ko v zadnjem času nekoliko ponikuje. Izjemo v tem pogledu predstavlja morda le roman *Kačja roža* iz leta 1996. Tretji, kronološko najmlajši Rebulov element pa je krščanstvo. Avtor ga je sprejel relativno pozno, točneje leta 1961, pri sedemintridesetih, ko je po treh osebnih in duhovnih krizah doživel spreobrnjenje. O svojem približevanju veri je pisal v zbirkah meditacij *Smer Nova zemlja* in *Skozi prvo zagrinjalo,* v kateri je natančno nanizal vse faze sprejemanja Boga, transcendence, Kristusove figure, krščanske teologije in vraščenosti katoliške vere v slovenski svet. Brez težav lahko torej zapišemo, da Rebula med slovenskimi avtorji najbolj žlahtno in pristno izraža vero. Čeprav se njegova vera zdi filozofsko-intelektualnega značaja, v resnici pri njem potrebuje vsakodnevno potrditev. Rebulov credo je torej predvsem mističen, za razliko od Kocbeka, ki ga je pojmoval v luči družbenega in političnega angažmaja – ta se je kasneje izkazal za iluzijo –, pa tudi od Bevka, ki je v Kaplanu Martinu Čedermacu povezal krščansko vero predvsem s preživetjem slovenskega jezika in izročila. Vse tri prvine, slovenstvo, antika in krščanstvo, označujejo Rebulo do take mere, da v našem prostoru ni avtorja, ki bi se lahko v tem pogledu kosal z njim. Žal pa je slovenska literarna scena dandanes preveč zasedena s senzacionalističnimi deli in modnimi tendencami, da bi se znala in zmogla ustrezno posvetiti globini Rebulovega miselnega in umetniškega duha.

Zbornik najprej prinaša pozdrava njegovih literarnih kolegov, Borisa Pahorja in Miroslava Košute. Sledijo jima referati urednice zbornika Marije Pirjevec, Martina Breclja, Igorja Škamperleta, Aleksandra Skaze, Mirana Košute, Martine Ožbot, Jadranke Cergol, Zoltana Jana, Bogomile Kravos, Jožeta Horvata, Tatjane Rojc ter spet Miroslava Košute. Pahor se v svojem pozdravu – objavljen je tudi v zborniku posveta Tržaška literarna šola, ki je potekal avgusta lani v Ljubljani, v tiskani obliki pa je besede srečanja pred kratkim izdala Cankarjeva založba – dotika predvsem njunega sodelovanja, ki sega v prva povojna leta z revijami Razgledi, Tokovi, Sidro, višek pa dosega leta 1975 v intervjuju z Edvardom Kocbekom, ki je izšel v Kosovelovi zbirki revije Zaliv. Pri Rebuli je zadnje čase – tako Pahor – opaziti spremembe, predvsem glede njegovega odnosa do slovenske polpretekle zgodovine. Ta dejstva so ju oddaljila, čeprav ostaja med njima še vedno iskreno prijateljstvo. Košutov pozdrav je sicer krajši in bolj osebnega značaja. Avtor je namreč svoj odnos z Rebulo poglobil v referatu, ki ga bomo obravnavali v nadaljevanju.

Izmed referatov vsekakor najbolj izstopajo *Rebulovo odbojno razmerje z Nietzschejem,* katerega avtor je Martin Brecelj, *Alojz Rebula in tržaška književnost: na prepihu jezika* Martine Ožbot in *Rebulov vrednostni sistem iz antike* Jadranke Cergol. Razčlenitev vsebine začenjamo pri zadnji. Cergolova je namreč pred nekaj leti (2012) pri tržaški založbi Mladika objavila študijo z naslovom *Med mero in misterijem,* v kateri je obravnavala prisotnost antičnih prvin v opusu Alojza Rebule. Referat, ki ga je pripravila za simpozij in ki je objavljen v zborniku, je v bistvu povzetek njenega dela, v katerem obravnava najprej Rebulov odnos do antike in pomen antike v njegovem miselnem svetu. Nadalje avtorica razčlenjuje nekatere pojme, denimo kalokagatijo oziroma grški pojem za lepo in dobro, latinsko-rimski trinom verum-bonum-pulchrum, pri katerem se prejšnjima pojmoma doda še resnica. Potem so tu tudi antropeja, etos in metafizika, z drugimi besedami humanizem, iz njega izhajajoča etika, nazadnje pa še teženje k nečemu višjemu, česar ni na zemlji in kar je evropski človek v klasični dobi čutil že pred Kristusovim prihodom na svet. Podobno filozofsko je uglašen zapis Martina Breclja, ki obravnava predvsem Rebulov sprejem krščanstva. Rebula je bil namreč v mladih letih privržence nihilistične filozofije nemškega misleca Friedricha Nietzscheja. V tistem času so nastala nekatera njegova dela s posmehljivim oziroma odklonilnim odnosom do vere, denimo *Odčarani vrt* oziroma *Utrži Adam.* Brecelj ugotavlja, da se je Rebula veri dejansko približal per negationem, torej tako, da je zanikal Nietzschejev nihilizem. Bolj vsebinskega značaja je pregled filozofa dr. Igorja Škamperleta z naslovom *Religiozna motivika v literarnem delu Alojza Rebule.* Za razliko od Breclja, ki v letu 1961 oziroma v času pisateljevega sprejetja krščanstva prepoznava bistveno ločnico v njegovem življenju, misli in opusu, obravnava Škamperle religiozno motiviko, ki je

v Rebulovem opusu prisotna že od samega začetka, saj Rebula ustvarja v okolju, ki hočeš nočeš izhaja iz krščanske tradicije.

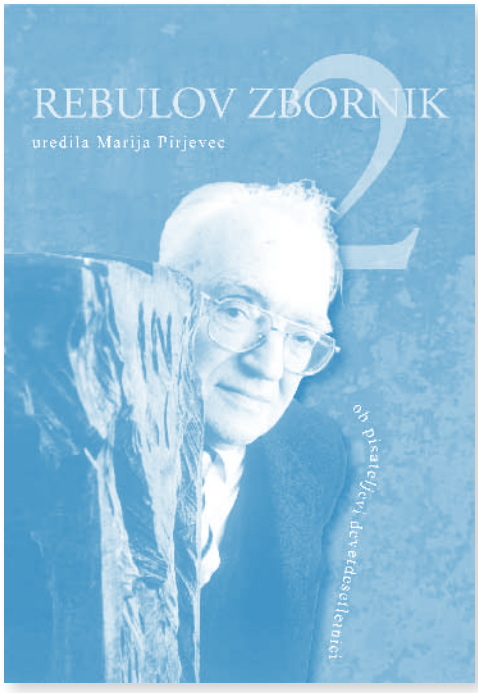
Najbolj posrečena obravnava prve in torej najstarejše Rebulove prvine – slovenstva prihaja izpod peresa Martine Ožbot. Avtorica v dvajset strani dolgem prispevku namreč najprej obravnava Rebulov jezikovni razvoj, od domačega narečja, ki je bilo obubožano zaradi železničarske nemščine in tovarniške italijanščine, do veliko čistejšega jezika, ki ga je Rebula sprejemal ob stiku z nekaterimi sošolci iz semenišča, predvsem s severne Primorske. Aktualnost obravnave Martine Ožbot se kaže predvsem v tem, da je za izpeljavo nekaterih ugotovitev uporabila besedilni korpus dveh zadnjih romanov, in sicer *Pred poslednjim dnevom ter Kominform v Zabrinju,* ki sta izšla lani oziroma predlanskim. Martina Ožbot sklene s spoznanjem, da obstajajo v Rebulovem jeziku še vedno nekateri kalki iz italijanščine, preko katerih je prepoznaven njegov slog.

Zbornik uvaja zapis Marije Pirjevec *Alojz Rebula: od jezikovne travme do sloga, »obsedenega od pomenov«,* v katerem, podobno kot Ožbotova, obravnava nekatere avtorjeve jezikovne prvine ter njihovo prepletanje z idejami in vsebino. Aleksander Skaza v romanih Alojza Rebule ugotavlja »čas resnice« in »čas literature«, v svojem izvajanju pa se osredotoči predvsem na starejša avtorjeva dela, natančneje na *Senčni ples, V Sibilinem vetru* in *Zeleno izgnanstvo*. Miran Košuta se zaustavlja pri vplivih italijanske književnosti na avtorjev opus, medtem ko se Zoltan Jan ukvarja z Rebulovimi prevodi Kocbeka v italijanski jezik. Pri tem obravnava avtorjev odnos do tega kontroverznega slovenskega pisca, ki se v času spreminja. Bogomila Kravos piše v krajšem prispevku o sodelovanju med Rebulo in Slovenskim stalnim gledališčem iz Trsta, ki je na oder postavilo dve avtorjevi deli, in sicer *Hribi, pokrijte nas* (1983) ter deset let starejšo *Operacijo Timava*. Ne gre pa spregledati Rebulovega prevoda Ajshilove *Sedmerice proti Tebam,* ki jo je SSG uprizorilo leta 1995.

Rebulov zbornik 2 sklenejo zapisi Jožeta Horvata o njegovem doživljanju Alojza Rebule pred in po intervjuju, ki ga je opravil z njim, Tatjane Rojc *So glasovi, ki jih ne gre preslišati!,* v katerem je avtorica poglobila nekatere svoje poglede na Rebulov opus. Med zanimivejšimi prispevki je skoraj že pričevanje Miroslava Košute, Rebulovega dolgoletnega prijatelja in sogovornika. Čeprav se avtorja v marsičem ne strinjata oziroma gojita različne poglede na stvarnost, ju vežejo skupne kraške korenine. Miroslav Košuta svoj kraški izvor velikokrat poudarja v pesmih in k temu nagovarja tudi Alojza Rebulo, ki se je rodni planoti posvečal predvsem v zgodnjih delih (*Votel je Kras*). Svojevrsten povratek ‚domov' je avtor opravil pred dvema desetletjema s *Kačjo rožo,* pa tudi lansko leto s *Kominformom v Zabrinju,* krajšim romanom, ki ga je posvetil prav Miroslavu Košuti.

O Alojzu Rebuli je bilo do danes že veliko zapisanega. K vsemu se dodaja pričujoči *Rebulov zbornik 2* z novejšimi spoznanji o Rebulovem pisateljskem delu. Čeprav se pisatelj v slovenski javnosti spričo let pojavlja redkeje, sta njegovo pero in tipkovnica še kako dejavni. Iz Loke pri Zidanem Mostu, rojstnega kraja njegove žene Zore, kjer živita, redno prihaja med bralce Družine njegov Credo. Z življenjsko sopotnico, ki mu vedno stoji ob strani, sta letos pri Mohorjevi objavila skupno knjigo spominov, kot 167. zvezek slovenskih večernic Celjske Mohorjeve družbe.

Primož Sturman

Naslov ni pomemben

Naslov teh recenzij namreč. Namenoma sem združil ocene treh pesniških zbirk, saj jih nekaj močno veže. Že res, da sta dve izpod peresa istega avtorja, vendar ima Trobiševa poezija opazno stično točko s poezijo Irene Husu. Pri obeh avtorjih je poezija v funkciji samoterapije. Nočem, da bi ta trditev zvenela slabšalno, saj je tudi to ena od možnosti pesnjenja; včasih se tovrstna dela močno dotaknejo bralca, povsem dovolj pa je, če izpolnijo osnovni namen – da na tak ali drugačen način odigrajo pozitivno vlogo pri avtorju. Še nekaj skupnega ima njuna poezija: je obsežna (predvsem Trobiševa) in zgoščena (predvsem Irene Husu). Oba sta iskalca. Trobiš je zazrt v nebo, je iskalec svetlobe, častilec lepega in naravnega, poseči hoče po duhovnem, transcendentnem, medtem ko je Husova iskalka bližine, dotika, ljubezni in harmonije. Oba torej opravljata Sizifovo delo; prvi svoj končni cilj lahko doseže šele takrat, ko brez telesa prestopi na drugo stran, druga pa prav tako ne more poseči po popolni in trajni harmoniji med ljubimcema, saj, kakor pravi v spremni besedi Amalietti, »status quo v ljubezni ne obstaja, saj v njem vsaka ljubezen usahne in oveni, kot da je več ni«. Ta navidezna ničevost početja pa ne pomeni, naj avtorja utihneta, saj je pri Trobišu pomembna pot, ne cilj, pri Husujevi pa je hrepenenje in razdajanje tudi nagrajeno, ko ji pot prekriža sorodna duša.

Kaj pa bralec? Seveda imata oba avtorja svoj krog bralstva, tisti, ki pa niso njuni zapriseženi bralci, pa bodo še toliko raje posegli po kakšnem epu, odi ali himnični poeziji. Skratka, pravi happy end samih zmagovalcev.

Pa odprimo posamezne knjige.

Irena Husu: NEDOTAKLJIVA

Amalietti & Amalietti (zbirka Slovenske poetese), Ljubljana 2014
Spremna beseda: Peter Amalietti
Fotografije: Barbara Milavec
140 strani

Kot že rečeno, gre za zgoščeno eksistencialno – erotično – ljubezensko zbirko, v kateri je triinosemdeset komadov, med njimi pa najdemo marsikaj: včasih nerodno, drugič boljšo rimo, prosti verz, morda, ker je pesnica ali, kot si reče, poetesa iz Tomaja (Kosovel), se srečamo tudi z matematičnimi neznankami in drugimi oznakami: »Moje življenje / = enačba / z več neznankami. / Največja neznanka x sem jaz.« … (pesem Moje ocene), veliko je poudarjanja besed, včasih misli, ki so zapisane z velikimi tiskanimi črkami, kar je v današnjih medmrežnih časih nekoliko moteče, saj v spletnih zapisih velike črke pomenijo kričanje. Sicer pa bi bilo to za lirski subjekt dokaj logično. Veliko je postmodernističnega sklicevanja: »Joksimović – / za božični večer. / »Neću crno, / šta ću, / kada volim plavo.« Dostikrat naletimo na duhovite dvoumnosti (»Dear – for you«), ogromno je banalnih citatov, fraz ali besednih zvez, za katere mi pravzaprav ni

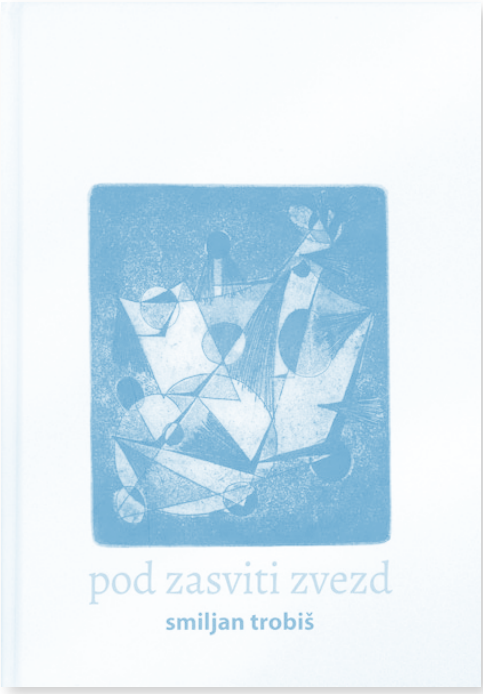
jasno, ali so zakoreninjene v avtoričini podzavesti ali gre za odlično samoironijo: … »sveti večer. / in jaz – sama.«, »Kot ranjena volkulja«, »… Prvi korak je najtežji.« Tu in tam je še kakšna kontradiktornost, ki jo nazorno utemeljuje pesem Ne nosim tvoje fotke, kjer bo pozornejši bralec nedvomno odkril, da je poetesa še bolj to, kar misli, da ni. Pa če ni to povabilo k branju?!

Smiljan Trobiš: POD ZASVITI ZVEZD

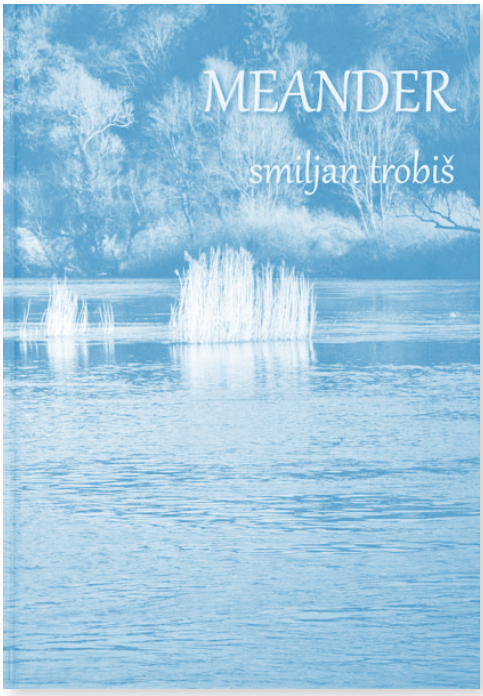
Spes, Ljubljana 2015
Spremna beseda: Manja Žugman Širnik; Marjan Purgartnik
67 strani

Vsem tistim, ki bodo segli po zbirki šele po branju te ocene, prisrčno svetujem, naj najprej preberejo tehtno in eksaktno spremno besedo Marjana Pungartnika. Pri specifični Trobiševi poeziji je primerno, da nas kdo uvede v branje, kajti če storimo obratno, se pravi, da spremno besedo preberemo na koncu, potem se lahko komu zazdi, kot se je meni: da skoraj ničesar ne vem o poeziji, moja stopnja duhovnosti pa je nekje na nivoju paramecija. No, morda si prav zato drznem zapisati nekaj besed o avtorjevi dvajseti samostojni zbirki.

Zbirka je večkratno dvojna: sestavljena je iz petvrstičnih pesmi, ki jim v drugem delu sledijo daljše, gre za odnos med duhovnim in neduhovnim, za tuzemskost in onstranstvo … Prej omenjene petvrstičnice spominjajo na nekakšne, kar recimo jim, njuejdževske maksime, ki prinašajo misel in v drugem delu pesmi pojasnilo. Včasih so splet teze in antiteze, stvarnega in abstraktnega. Dvojnost

je zaznati v razponu od lahkotno razumljivih do nerazumljivih. Daljše pesmi proti koncu zbirke so skorajda molitve, »blagoslovljeni« dialogi z Njim. Smiljan Trobiš nam v tej knjigi s pesmimi ponuja še nekaj. Lahko jih uporabimo kot podstat ali kot medij za nadaljnje razmišljanje ali za asociativne odskoke v neskončno lepoto večnega. In tu me je včasih zmotila težavnost interpretacije. Marjan Pungartnik v spremni besedi zapiše: »… *Tujost je zaveznica poezije, konformizem do tistega, kar prevladuje, kar je pričakovano, kar je mogoče z lahkoto interpretirati, je nepoezija.*« S to mislijo bi se pretežno strinjal, pripomnil pa bi, da se da pogostokrat zelo dobro poezijo zlahka interpretirati, predvsem pa se izognemo »težavam«, ki jih prinaša interpretacijsko zahtevna ali kdaj celo nemogoča poezija: lahko se nam zgodijo cesarjeva nova oblačila ali pa delo razume le avtor sam in še kdo z njegovim posredovanjem. Potem je ta poezija sama sebi namen, je tako globok in intimen avtorjev domislek, da ga je nemogoče deliti še s kom. In če ob branju zaradi tega ne povzroča občutij in stanj, ki nam jih omogočajo umetnosti, potem res lahko govorimo o nepoeziji. Od tod pomislek, da bi avtor za razkrivanje svojega nedvomno bogatega duhovnega sveta raje posegel po drugačnem »orodju«, recimo, da bi se samozavestno in brez strahu spopadel s filozofsko-religioznim spisom, s katerim bi sicer izgubil varno zavetje, ki ga prinaša širina interpretacije v poeziji, vendar bi po drugi strani poeziji vrnil tisto, kar naj bi pravzaprav bila.

Smiljan Trobiš: MEANDER

Spes, Ljubljana 2015

Spremna beseda: Manja Žugman Širnik

60 strani

Meander je zbirka pesniških meditacij, posvečena naravi, reki Krki, pesnikovi domači Dolenjski in Novemu mestu. Reka ga navdihuje, predvsem pa ga pomirja in sporoča, da se pretaka tudi v njem. Trobiš je seveda zvest samemu sebi. Ugotavlja, da sta človek in narava neločljivo povezana, da temu svetu vlada kaos, stvari pa se uredijo nekje tam, kjer je kozmos, nekje tam gor, kamor se srečno obračajo hrepeneče oči, kjer je On. Ob pesnikovem poudarjanju povezave med človekom in naravo pa se skozi branje poraja vprašanje, da morda kljub vsemu globoko poduhovljeni lirski jaz pozablja, da smo snovna bitja v snovnem svetu in tako včasih tudi dolžni čutenja z njim. Ne pravim, da je človek z živalim zelo podobno genetiko prepuščen zgolj presnavljanju in razmnoževanju, vendar pa je v svetu čutnosti treba doživljati in sprejemati telesno bolečino, ugodje, mraz in toploto. O tem govorim zato, ker se na trenutke zdi, da je lirski subjekt že davno nekoč prestopil prag, ki ga vseskozi čaka in po katerem hrepeni.

Jernej Terseglav

Zvonova založnica Celjska Mohorjeva ob volilnem občnem zboru 2015

V mislih se mi ob tem zame prelomnem dnevu vrstijo številni letni in trije volilni štiriletni občni zbori celjske Mohorjeve družbe, ki potekajo na izpostavljeni točki knežjega mesta ob varstvu sv. Jožefa in njegovega večnamenskega središča. Pregledujemo dosežke, se sprašujemo o trendih in v skrbi zremo v prihodnost. Skoraj nikoli nismo vzneseni, raje bolj otožni. In če smo ob dosežkih bili kdaj še dokaj zadovoljni, smo bili hkrati ohromljeni zaradi skrbi. Kakor da zaupanje, zraslo iz prehojene preteklosti, ne zmore vzbuditi stvarnega upanja! Kakor da ne zaupamo čisto vsem priprošnjikom, h katerim se v molitvi pred sejami zatečemo, to so zavetniki Mohorjeve: blaženi ustanovitelj Martin Slomšek in zavetnika sv. Mohor in Fortunat?!

A vendarle čutimo, da je vsak izmed ravnokar imenovanih v pravem trenutku interveniral na pravem mestu, kar se dejansko zrcali v geslu: *Prva in najstarejša slovenska založba* še vedno deluje. Zato najprej osebna hvaležnost njim trem za vse številne, a nam nevidne posege. Na enem področju te zgodovine so vsi trije zagotovili srečen iztek v njenem begunskem obdobju od Celovca prek Prevalj v Celje, preprečili njen načrtovani konec še na zahodnem narodnem obrobju, da je pognala goriška mladika, in preprečili njeno skoraj zanesljivo likvidiranje v komunizirani matični Sloveniji. Celo nacionalizacija vseh gmotnih stebrov Mohorjevi ni izruvala korenin; verujemo, da zlasti zaradi njih treh. Zanos obnovitvenih podvigov po denacionalizaciji, ki se je naravnal na utrjevanje in gradnjo njenega stavbenega zaledja, je več kot en mandat zaposloval sedanje poslovodstvo in na priprošnjo njih treh preprečil kolaps prezadolženosti in vendarle zagotovil ne nezanemarljive gmotne podlage z najemninami. Kako utopično brezizhodno se je v tistih letih zdelo vlaganje truda v izdajateljsko dejavnost!

A kakor da gradbinski zanos ni bil dovoljšnja grožnja Mohorjevi! Svoboda v nacionalni državici je storila svoje tudi na področju izdajanja verskih knjig, kjer je Mohorjeva hitro izgubljala monopol, ki jo je držal v desetletjih načrtnega totalitarističnega zatiranja nad vodo. Namesto »dajmo skupaj« je šlo in še gre za »kdo bo koga«. Tu je že zdavnaj pred slovensko založniško krizo vizionarsko vplival blaženi Slomšek, saj je že ob daljni ustanovitvi v povsem drugačnih časih zasnoval širok, lahko bi rekli nadverski program založbe: krščansko omiko je gradil s strokovnimi deli na vseh področjih, od humanistike do naravoslovja in tudi z leposlovjem. Zato so se razvijala izdajateljska področja, ki so Mohorjevo utirila spet v novo konkurenčno okolje; tu je severovzhodni cerkveni denar žal napajal založbino najmočnejšo konkurenco *Mladinsko knjigo*, dokler ni z njim vred skoraj potonila, če dejansko že ni. Le nekajletno digitalno vojno napoved knjigam k sreči Mohorjeva ni vzela preveč resno, da bi si pustila zasaditi nož hrbet.

In ko se bo Mohorjeva bližala novemu stoletnemu jubileju, bodo o njenih desetletjih v samostojni Sloveniji zgovorno govorile samo izdane knjige, ki jih bo vredno vzeti s polic, ker bodo s svojo kakovostjo trajni zaklad slovenskega naroda. O njej bo znala kaj povedati tudi najstarejša slovenska kulturna revija Zvon, ki jo je vzdrževala pri kakovostnem življenju prav celjska Mohorjeva, ko sta se ji odrekli dve od sozaložnic, žal tudi celovška Mohorjeva, ki je nekoč disidentska revija pač ni več zanimala.

A takega zaklada ne bi bilo brez umetnikov, znanstvenikov in strokovnjakov tako različnih področij, ki ustvarjajo njihovo vsebino ob vse večjem razumevanju za doseženo, čeprav zasluženo gmotne odškodnino (honorar).

Takega zaklada ne bi bilo brez razvojne skupine Mohorjeve, njenih urednikov s strokovnimi sodelavci, zlasti njihovih usmerjevalcev. Njim je v zadnjih večletjih dajal svoj pečat po vzorniku F. S. Finžgarju zlasti Andrej Arko in manj dr. David Movrin. Krčenje kadrov je med odgovorne za uredništvo zadnje poldrugo leto, če citiram Franceta Popita, *via facti* pahnilo tudi mene. Tako se je pred meseci *de facto* delo enega preosnovalo tudi v *de iure* funkcijo ravnateljice, hkrati tudi glavne urednice (dr. Tanja Ozvatič).

Mohorjevski knjižni zaklad ne bi bil tako na oko opazen brez likovne podobe iz zadnjih večletij, ki ji je dal odmevni pečat oblikovalec Jurij Jančič, podobno kot v Finžgarjevi zlati dobi Mohorjeve mojster Jože Plečnik, tedaj še anonimni oblikovalec knjig.

In knjižni zaklad ne bi bil trajen, ko ne bi sodelavci poskrbeli za profesionalno namiznozaložniško pripravo na tisk in za odlično tiskarsko storitev uglednih tiskarn, ki ji mohorjevska komerciala »uravnoteži« cene. Na tem področju je prisotna na Slovenskem enaka drug drugega dušeča konkurenčna zmeda, kot je na izdajateljskem, žal tudi na verskozaložniškem področju.

Z zahtevnim začetnim življenjskim obdobjem zamišljene knjige od nosečnosti v uredništvu do poroda v tiskarni se tudi življenje izdane knjige seveda sploh ne konča. Zahtevna je pot v življenje, v katero vstopa prek naših dveh knjigarn v središču Celja in središču Ljubljane z ekipama knjigark in veletrgovke. Zlasti v ljubljanski knjigarni doživljajo knjige skoraj vsak teden odmevni krst z vstopom v medije in v občestvo bralcev. Birmujejo se knjige na Mohorskih večerih v celjski Mohorjevi in Jožefovi Kardinalovi dvorani, mnogokrat tudi po drugih krajih, a še premalokrat. Zadnja leta smo pri knjigah dočakali že poroke, ko do izida pride s sodelovanjem dveh pravnih subjektov, celo založb. Sledi zahtevno večletno komercialno »odraščanje« knjig, od katerih žal kakšna zablodi. V slogu današnje mladine, ki se noče odseliti od staršev, se knjige raje držijo doma in nočejo v svet …

Brez sodelavcev, ki sledijo zahtevni, strmi in včasih slabo markirani poti denarja, brez skrbnikov premoženja ne bi mogli odgovorno gospodariti s knjižnim zakladom, ki je trajen.

Ne bi bilo oportuno, ko se ne bi s hvaležnostjo spomnil Frančiškanov z ljubljanskega Tromostovja, ki so denacionalizirano nekdanjo Sfiligojevo knjigarno zaupali nam, da v njej in s knjigami v njenih izložbah tudi oznanjamo mimoidočim veselo Oznanilo. Ko so nam prijazno zniževali najemnino, so nam dali vedeti, kako se zavedajo našega knjižnega apostolata.

Zato javno pred najvišjim organom društva izrekam zahvalo najprej Božjemu varstvu, vsem trem svetniškim zagovornikom Mohorjeve v nebesih, na svetu pa vsem, ki sem jih v zadnjih večletjih spremljal na poti od zamisli knjige do prodaje bralcu. Hvaležen sem vsemu temu velikemu občestvu ustvarjalcev, sodelavcev**,** voditeljev, da sem smel poklicno delovati kot eden od precej odgovornih članov mohorske družine za bralce in jih s kakovostno knjigo kot presežno dobrino usmerjati k smislu Življenja (z veliko začetnico).

Jože Faganel, direktor (2004–2015)

Volilni občni zbor Društva Mohorjeva družba je v Celju 21. novembra 2015 izvolil nove organe za naslednja štiri leta. **Glavni odbor** sestavljajo: dr. p. Andraž Arko, Marko Burger, Marijan Fesel, dr. Roman Globokar, msgr. dr. Blaž Jezeršek, mag. Alojz Kačičnik, dr. Aleš Maver, Ervin Mozetič, Jože Možina, dr. Matija Ogrin, Jože Planinšek, dr. Ivan Štuhec, Andrej Zrim. Na ustanovni seji Glavnega odbora istega dne so novoizvoljeni odborniki izvolili za predsednika Glavnega odbora Jožeta Planinška, za podpredsednika dr. Ivana Štuheca in dr. Matijo Ogrina, za tajnika pa msgr. dr. Blaža Jezerška. **Nadzorni odbor** sestavljajo: Marjana Majerle, Irena Švab Kavčič in Cvetko Valič. Za predsednico Nadzornega odbora so člani izbrali Marjano Majerle.

Kazalo XVIII. letnika

Uvodnik

Kovač Edvard: Slovenski jezik pred večnostjo 1-2/3
Ogrin Matija: Slovenski barok, vir realizma za danes 3/3
Granda Stane: »Stara mat' Slovenja« 4/3
Prunk Janko: Boj za slovensko avtonomijo 5/3
Grdina Igor: »Ne v zaton, temveč v življenje« 6/2

Leposlovje

Capuder Andrej: Ljubezen bodi kot odprta knjiga 1-2/5
Detela Lev: Poletje na Madeiri 4/7
Detela Lev: Poletje na Madeiri 2 5/8
Detela Lev: Zima v Vltavi 1-2/8
Finkelstein Bluma: »Pusti mojemu ljudstvu, da gre!« 4/9
Heine Heinrich: Nepopolnost/Unvolkommenheit 6/9
Jelinčič Boeta Klemen: Aronova plošča 3/5
Kajzer Janez: Skriti zapis preroške ure 1 5/10
Kajzer Janez: Skriti zapis preroške ure 2 6/11
Kovač Edvard: Andrej Kurkov, pričevalec ukrajinske in ruske kulture 3/10
Krstić Rade: Skozi šivankino uho 3/9
Krstić Rade: Slovenija brezmadežna 6/5
Lemaitre Pierre: Junak 5/17
Pišljar Marko: Jesenski realizem 6/8
Simčič Zorko: Dvogovor 5/6
Trobiš Smiljan: Steza 3/8
Trobiš Smiljan: Vdanost 6/7
Žorž Bogdan: Gornik Jožko in feministke 1-2/10

Esej

Aguilar Fernando Sebastián (prevedla Miriam in Gregor Batagelj): Kaj pomeni evangelizirati? 3/19
Dobravec Jurij: Na tej poti si zapojmo! 4/11
Kovač Edvard: Vznemirljiva beseda 6/20
Kurkov Andrej (prevedel Andrej Gajšek): Majdanski dnevnik 3/12
Pintarič Miha: Samota 5/25
Prunk Janko: Liberalizem – eden od odločilnih tokov modernega sveta 6/17
Senegačnik Brane: Zakaj potrebujemo pesnike? 1-2/13

In memoriam

Kovač Edvard: Duhovna podoba Vilija Steguja 1-2/29
Kovačič Peršin Peter: Vili Stegu – pesnik ranjene eksistence 1-2/25

Iz nastajajočih knjig

De Lubac Henri: Na poteh k Bogu 5/36
Frankl E. Viktor: Deset tez o osebi 5/29
Gilson Etienne: Heloiza in Abelard – skrivnost poroke 6/28
Hlebš Jože: Čemu filozofija narave 1-2/17
Kristovič Sebastjan: Človek – trpeče bitje 5/33

Pogovor

Puc Ivan z Marjanom Strojanom 1-2/32
Puc Ivan z Evaldom Flisarjem 3/30
Puc Ivan s Pavlom Jakopom 4/14
Puc Ivan z Igorjem Škamperletom 5/40
Puc Ivan z Jožetom Snojem 6/23

Iz knjig

Dolenc Bogdan: Zahod potrebuje vzhod 1-2/40
Guareschi Giovannino: Tovariš »Penelop« 4/30
Ocvirk Matej: Celjska leta Lina Legiše 1-2/44
Vidmar Luka: Barok na Slovenskem 3/37
Yemini Ben-Dror: Značilnosti bližnjevzhodnega konflikta 4/22

Zapiski in ocene

Arko Andrej: Andrej Capuder / Povest o knjigah 1-2/46
Cergol Ines: Jurij Paljk / Kaj sploh počnem tukaj 3/39
Detela Lev: Mateja Gomboc / Pozneje se pomeniva 1-2/50
Detela Lev: Marija Stanonik / Slovenska pesem v tujem škornju od doma do puščavskega peska 1-2/52
Detela Lev: Andreja Blažič Klemenc / Naj me beseda 3/41
Dolgan Milan: Florjan Lipuš / Poizvedovanje za imenom 3/42
Faganel Jože: Zvonova založnica Celjska Mohorjeva ob volilnem občnem zboru 6/46
Gedrih Igor: Vipavska dolina 3/41
Granda Stane: Spomini kot zgodovinski vir 6/37
Konec Kacove družine 6/32
Kovač Edvard: Razkritje »Obrazov miru« 4/33
Lokošek Hrabroslav: Janez Kajzer / Krik 5/55
Novak A. Boris: Elza Jereb, vélika gospa 6/38
Pahor Špela: Renata Ažman ur. / Izpišimo bolečino 1-2/47
Peklaj Marijan: Pierre Debergé / Ljubezen in spolnost v Svetem pismu. K virom spolne identitete 1-2/53
Pirš Andrej: Ali je pametno prevajati Hansa Künga? 4/35
Rebula Tanja: K simpoziju ob 110-letnici Franklovega rojstva 6/41
Samorecenzent: Janez Suhadolc / Stoli/Chairs 4 5/56
Seliškar Mojca: John Ralston Saul / Mračna razvedrila 3/39
Simonović Ifigenija: Vitomil Zupan / Pravljica o črnem šejku z rdečo rožo 1-2/54
Snoj Jože: Mrak v luči 5/48
Stanovnik Justin: Slovenski razpis za očeta Browna 5/51
Sturman Primož: Rebulov zbornik 2 6/42
Terseglav Jernej: Marjan Dolgan, Jerneja Fridl, Manca Volk / Literarni atlas Ljubljane 1-2/49
Terseglav Jernej: Meta Kušar / Vrt 1-2/50
Terseglav Jernej: Ana Lorger / Zidovi 3/44
Terseglav Jernej: Smiljan Trobiš / Trialog 4/40
Terseglav Jernej: Ivan Blagus / Druga pot 5/54
Terseglav Jernej: Irena Husu / Nedotakljiva 6/44
Terseglav Jernej: Smiljan Trobiš / Pod zasviti zvezd 6/44
Terseglav Jernej: Smiljan Trobiš / Meander 6/45
Urbanija Jože: Bruno Schirra / Isis, globalni Džihad 4/39
Zaghe Neva: Miroslav Košuta / Dnevnik o lastovičjem gnezdu 4/38
Žorž Bogdan: Nataša Tominec / Sem zasvojen, nisem nor 1-2/55